

כזלס אפתח נושא'ים
ח'ת'פ' א' - פ

תשרי תשנ"ה - אוקטובר 1995

ספרות ילדים ונוער

שנת העשרים ושתיים

חוברת א' (85)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
ד"ר אסתר טרסי-גיא, אביבה לוי, עדה קרן, דליה שטיין
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-293801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס חורב "יד עזרה" רח' עדני 3 ירושלים טל. 829688 814690 - 02

עיון ומחקר

ירושלים של זה"ב

על סונטה אחת ב"מיכאל והמפלצת פירוטולים" לפאיר
עאת: עליה הורביץ

1. מבוא

"מיכאל והמפלצת מירושלים"¹ הינו ספר ילדים המתאר את תולדות העיר העתיקה-חדשה, ירושלים.

גיבוריו הם שניים: מיכאל, הילד ושניאוריר, המפלצת. התוודעות לתולדותיה של האעיר נעשית אגב סיור משותף של הגיבורים באתריה. ההתרחשות הינה בחלום, בו הכל אפשרי: מציאות חובקת דמיון, זמנים קדומים מצטרפים לימים מאוחרים, עבר, הווה ועתיד משמשים בעירוביביא, ועל כל אלה מרחפת רוחו הטובה ההומוריסטית, המגחכת קמעא, של מאיר שלו, שמפיו מדבר שניאוריר, המפלצת הסימפטית.

הספר אינו ספר שירה, אבל לפתחו רובצת שירת זה"ב, היינו סונטה.

2. סונטה-על שום מה?

הנה השיר:

8. כָּכֵר אֵין בָּהּ אַרְמוֹנוֹת שֶׁל מַלְכִים.	1. מִי אֵינוֹ מְכִיר אֶת יְרוּשָׁלַיִם?
9. אֶכֶל מִפֶּל הַעוֹלָם	2. הִיא לֹא גְדוֹלָה כְּמוֹ נְיוֹ-יֹרְק,
10. אֲנָשִׁים קוֹרְאִים לָהּ בְּכָל הַשְּׁמוֹת	3. הִיא לֹא יָפָה כְּמוֹ רוֹמָא,
11. וְשָׂרִים לָהּ בְּכָל הַשְּׁפוֹת	4. יֵשׁ בָּהּ פְּחוֹת אֲנָשִׁים מְאֹשֶׁר בְּטוֹקִיו,
12. עוֹלָיִם אֶלֶיָּהּ,	5. אֵין בָּהּ חוֹף-יָם
13. וְלַחְמִים עֲלֶיהָ,	6. אֵין לָהּ נְהָר,
14. וְיֵשׁ גַּם אֲנָשִׁים שְׂגָרִים בָּהּ.	7. עוֹד אֵין בָּהּ גּוֹרְדֵי שְׁחָקִים,

השיר מורכב מארבעה-עשר טורים. ע"פ תוכנו ניתן לחלקו לשני חלקים: הראשון, בן שמונה טורים (אוקטט). השני בן שישה טורים (ססטט) והיחס ביניהם הוא כיחס שבין טיעון וניגודו, אמירה והיפוכה. לשון אחר, תיזה ואנטיתזה, כמקובל בסונטות קלאסיות².

המוטיב המנחה בתיזה בת שמונת הטורים היא מלת השלילה, לא (ובבינוני: אין),

בס"ה "נשללת" ירושלים שמונה פעמים, כמספר טורי התיזה, נשללים ממנה יופי, מרחבים, נופים ומבנים עתיקים, המצויים בכמות רבה יותר באתרים אחרים בעולם. ומן הסתם, אין ניו-יורק, רומא וטוקיו אלא פרטים, המעידים על כלל. נרצה, נוכל לחלק את השמיניה לשני קווארטטים. בקווארטט הראשון מפורשות הערים בשמן, בשני- ע"פ סמליהן המפורשים³, או שכוונתו של הקווארטט השני להוסיף לערים ששמן נתפרש ערים ומקומות נוספים, העולים גם הם מבחינות מסוימות על ירושלים

1. מי אינו מכיר את ירושלים?
2. היא לא גדולה כמו ניו-יורק,
3. היא לא יפה כמו רומא,
4. יש בה פחות אנשים מאשר בטוקיו,
5. אין בה חוף-ים
6. אין לה נהר,
7. עוד אין בה גורדי שחקים,
8. כבר אין בה ארמונות של מלכים.

בין התיזה לאנטיתיזה מלת ניגוד מפורשת (אבל), הנתבעת פעמים רבות מסונטה קלאסית⁴. גם בשישיה מוטיב מנחה, כל, והוא בא לשלול את הנשלל בירושלים בשמונת טורי הפתיחה (כנגד מה שאין בה יש בה הכל). אף את ששת הטורים ניתן לחלק לשני חלקים סימטריים. בראשון- התייחסות לירושלים אינה מחייבת עשייה של ממש. קריאה בשמות שונים או שירה בשפות שונות יכולה להתבצע מכל מקום שהוא בעולם. לא כן עלייה לרגל, מלחמה עליה או מגורים בה.

9. אכל מכל העולם
10. אנשים קוראים לה בכל השמות
11. ושרים לה בכל השפות
12. עולים אליה,
13. נלחמים עליה,
14. יש גם אנשים שגרים בה.

הטור החותם משמש כסינתיזה. הוא מחזיר את קורא השיר להווה הפרוזאי, היומיומי, האנושי. הוא מתרחק מהכללה (כל) אל אנשים פרטיים (שגרים בה). הוא נוטש מציאות הירואית, ייחודית (עולים, נלחמים) לטובת מציאות בת קיימא.

מבחינה זו יכול הטור האחרון לעמוד לעצמו, אפילו כפואנטה מחדדת, המחייבת קריאה מחודשת של כל השיר, כאילו ביקש לומר: לא בשמים היא, לא אגדית, לא יעד של לחימה מתמדת, אלא עיר שניתן לחיות בה.

הסונטה קשורה בדרך כלל בחוויה עיונית. היא פונה אל השכל⁵. ואכן גם בשירנו מנסה האני-השר להבין מהי ירושלים. הוא שואל שאלה בטור הפותח ומשיב עליה בדרך בשלילה (באוקטט) ובדרך החיוב (בססטט).

גם לאנאפורות תפקיד בעיצוב התשובה. באוקטט נמצא שני מיני אנאפורות: "היא לא" (פעמיים) ו"אין בה" (פעמיים).

אבל, כנגד האנאפורות השוללות תכונות מסוימות מהעיר נמצא שימוש מעניין באנאפורה "יש". הופעתה הראשונה אמנם לצורך שלילה: "יש בה פחות מאשר ב..." (בטור הרביעי), אבל הופעתה האחרונה לצרכים הפוכים לחלוטין (בטור הארבעה עשר).

לסיכום, לפנינו סונטה בת ארבעה עשר טורים, שיש בה שני קוארטטים, המצטרפים לאוקטט ושני טרצטים, המצטרפים לססטט. באוקטט - תיזה, בססטט - אנטייתיזה ובטור החותם סינתיזה. כל אחד משני החלקים הראשיים מאופיין במוטיב מנחה, ומגמת השיר לצמצם את כל מה שכביכול אין בה ולהאיר את מה שיש בה, הן מזווית ראייתם של הכל, הן מזווית ראייתם של הפרטים.

3. מיקומה של הסונטה

הסונטה מופיעה בתחילת הסיפור. למיקום תפקיד כפול. זהו בראש וראשונה שיר פתיחה העומד לעצמו. הבחירה בסונטה (מדעתי?) מאפשרת דחיסות עצומה של אמת היסטורית, גיאוגראפית ואמוציונלית בארבעה עשר טורים. אבל זהו גם שיר מבוא לספר כולו, במיוחד משמשים בתפקיד זה טורי השישיה.

יש בסיפור אישור לקריאה בכל השמות, נזכרים בו שלם וגם איליה קפיטולינה⁶. נזכרות בו כל השפות, שניאוריר, המפלצת, מצהיר על עצמו שהוא יודע "עברית ויבוסית, ערבית ואנגלית, צרפתית ותורכית וגרמנית. וכמה מלים באשורית וברוסית. ככה זה כשחיים כל-כך הרבה שנים בירושלים". גם סיפור המלחמה על ירושלים והעלייה לירושלים הם מנושאי של הסיפור וכן גם החיים השוטפים היומיומיים. עמודיו הראשונים והאחרונים מוקדשים לתיאור ההוי הירושלמי.

4. ראייה ממוקום אחר?

בסיומו של הספר מעניק השניאוריר למיכאל אבן כמתנת פרידה. מיכאל נעלב: סתם אבן? השניאוריר צוחק: "אין בירושלים סתם אבנים" וכהוכחה הוא "משתמש" בתבנית חלקית, מוקטנת, של סונטה. הנה היא בשלמותה.

1. אולי זו אָבן של מִזְבֵּחַ,	7. אולי זו אָבן של ראשָה
2. אולי זאת אָבן-פְּסִיפֵס?	8. ואולי זו אָבן פְּנֵה?
3. אולי זו אָבן של אָרְמון	9. ואולי, מיכָאל, זו אָבן שִׁילֵד קָטן
4. אולי מְבִית־הַמְקֻדָּשׁ?	10. שחַק בָּה בִירוּשָׁלַיִם
5. אולי זו אָבן חוֹמָה	11. "לִפְנֵי אֲלֵפִים שָׁנָה?"
6. אולי זו אָבן קֶלַע	

אם נחלקה נגלה בה שמונה טורים (אוקטט), שעניינם באופי המלכותי, המלחמתי, הדתי, היהודי בעיקר, אך אולי גם הנכרי⁷ של העיר.

וכנגדו טרצט בן שלושה טורים שאינו עוסק כלל בהירוואי אלא ביומימי, בשוטף,

ואולי, מיכאל, זו אכן שילד קטן / שחק בַּה בְּרוּשָׁלַיִם / "לְפָנַי אֶלְפִים שָׁנָה?"

תיזה ואנטיתיזה. ובזו כבזו נמצא שימוש באנאפורה "ואולי". דב לנדאו מציע לראות בקווארטטים מעין עלייה לקראת שיא, הבאה להתרה בטרצטים, המביאים להרפיית המתח⁸. אבן-משחק היא בוודאי הרפיה לצופה בשמונה אבנים סמליות, שאכלסו את הקווארטטים. הסינתיזה- בטור החותם: אבן ששחקו בה אז, לפני אלפיים שנה, ומשחקים בה גם כיום רותמת את ההירוואי לעכשווי הפשוט ומגשרת בכך על פני הניגודים.

5. האמנם רק שיר ילדים?

לו נותק השיר מהקשרו הפיזי (ספר ילדים: "מיכאל והמפלצת מירושלים") ונמצא בקובץ שירים פרטי או אתנולוגי- קיבוצי, דומה שמיונו הז'אנרי לא היה בהכרח כשל שיר ילדים.

ניו יורק, רומא וטוקיו כערים המאופיינות בגודל, יופי או מספר אוכלוסין אינן חלק מעולמו של הילד הישראלי (נמענו של ספר הילדים) גם בעידן של תקשורת מפותחת מאוד. ההכללות: "כל השמות", "כל השפות" ערטילאיות במדה רבה מאוד עבודו. תפישתו, כידוע, מוחשית, ביסודה.

גם המושגים "עולים אליה" או "נלחמים עליה" מעורפלים, סתומים ובלתי מפוענחים באופן חד משמעי בעולמם של ילדים.

מאיך גיסא, אפיוני הערים, סמליהן, ההכללות הגדולות⁹ והביטויים הטעונים, "עולים אליה". נלחמים עליה", משדרים פשרים ופשרי-פשרים לבוגרים ולמבוגרים.

לפנינו שיר חדש, במונחיו של הלל ברזל¹⁰. שיר מודרני, המתאים לשמש דוגמא לרביעי מבין ארבעה דגמים, הנקבעים על-פי היחס בין אמצעי התחימה לזיקת השיר לשגב או לקטן - המידות.

הוא צמוד לאמצעי תחימה, מחד גיסא, כגון שאלה ותשובותיה, שימוש באנאפורות - מנחות, שימוש בחרוזים (בטורים 13-12 | 11-10 | 8-7), והישענות על תשתית צלילית קינתית¹².

אמצעי התחימה הכולט ביותר הוא היותו סוגטה- הכבולה שבז'אנרים.

הוא מקיים זיקה לשגב, המלחמה על, העליה אל והשירה בשפות השונות (ביניהן שירת הלווים בביהמ"ק) - של שגב הן.

אבל את הנשגב, "האין - סופי", הוא חותם ב"סופי", בעיקר בטור המסיים, אך לא

רק בו. המחשות שמיות (ניו יורק, רומא, טוקיו) או גאוגראפיות (חוף - ים, נהר, גורדי שחקים) תוחמות אף הן.

אולם התחימה אינה מוחלטת: השיר נשאר פתוח, הוא התיימר לתת סימנים בעיר (מי אינו מכיר את ירושלים?) ואמנם קבע מה איננה, אך לא עלה בידו לקבוע מה יש בה. עובדת היותה בעלת שמות רבים, יעד לעליה לרגל או לכיבוש עדיין אינה נותנת בה אפיונים מוחשיים מספיקים.

מדוע "נכשל"? כי דרכו של שגב להיות נטול גבולות. השגב האין-סופי פרץ את גבולות הסופי גם בשיר הילדים המבוגר הזה.

הערות ומראי מקום

1. מאיר שלו (1989), מיכאל והמפלצת מירושלים, הוצאת מגדל דוד- מוזיאון לתולדות ירושלים, ירושלים, (איור: עמנואל לוצאטי)
  2. דב לנדאו (תשל"ל, 1970), "צורתה, התפתחותה ואפיה של הסונטה", היסודות הריטמיים של השירה, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, 213-214, דן פגיס (1976); חידוש ומסורת בשירת-החול העברית: ספרד ואיטליה, ירושלים, כתר, 315-329, פגיס מזכיר את עמנואל פראנססי, שהציע לכנות את הסונטה "די-זהבי", וזה חידוד כפול, (שם מקראי (דברים א', 1) וגם פעמיים 14. שם, 315). ומכאן גם בחירתי בשם המאמר: ירושלים של זה"ב, שאול טשרניחובסקי (תרפ"ב), מחברת הסונטות, דביר, ברלין, ירושלים, כ"ג (הערה 269).
  3. גורדי שחקים בניו יורק. ארמונות של מלכים ברומא וכיו"ב.
  4. דן פגיס, חידוש ומסורת, 316.
  5. דן פגיס, שם, שם: "הסונט נוטה בדרך-כלל להיות הגותי, או לפחות בעל טיעון ברור גם בנושאים שעיקרם הרגשי".
  6. עמודי הספר אינם ממוספרים, ע"כ לא יכולתי לציין מיקומם המדויק ויש לדפדף בו.
  7. בית המקדש של שלמה, ואולי של הורדוס? מאיר שלו מקדיש להורדוס שני עמודים ואת בית המקדש שלו הוא מזכיר פעמיים ("ויהוא בנה בית מקדש\ שלא היה כמותו ליפן\ מעץ וזהב ומשיש לבן\ הוא לא קנה סתם מלך\ הוא היה מלך קנלוי")
  8. דב לנדאו, היסודות הריטמיים, 214.
  9. והשווה "כל השמות" לשירו של י עמיחי, מתוך: עכשו ברעש (1986), שוקן, ירושלים ותל-אביב.
העיר משחקת מחבואים בין שמותיה
ירושלים אלקודס, שלם, ג'רו, ירו,
לוחשת: יבוס, יבוס, בחשכה.
בוכה בגעגועים: אלוה קפטולונה, אלוה, אלוה.
10. הלל ברזל (תשל"ז, 1976) השיר החדש: סגירות ופתחות, עקד, תל-אביב.
  11. ארבעת דגמי היסוד הם, שיר המבטל את אמצעי התחימה ופונה אל היומיומי, שיר המבטל את אמצעי התחימה ומקיים זיקה לשגב, שיר הנצמד לאמצעי התחימה ומקיים זיקה ליומיומי והדגם הנידון בחיבורו, שיר הנצמד לאמצעי תחימה ומקיים זיקה לשגב, היינו נותן "אין סופי" ב"סופי" הלל ברזל (תשל"ז, 1976), 13.
  12. השווה: אלוה עליה בשירנו לפיוט האנונימי, "אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה" לעניין החרוז ולענין האנאפורה: "על"י" "על"י" (אצל די' גולדשמידט תשכ"ה) סדר הקינות, מוסד הרב קוק, ירושלים.

להעשיר את העולם האנושי ולעשותו יפה יותר (על "הנער העקשני" מאת קורצ'אק)

פאת: פנחס רגב

החיים מגשימים חלומות: ממאה חלומות של הצעיר
הם מעצבים פסל אחד של המציאות

(קורצ'אק)¹

כאשר ילד מן העם חולם להיות רופא, אך נעשה
משרת בבית-חולים, הרי הגשים מטרת חייו.

(קורצ'אק)²

אני כותבת על ההחמצות הגדולות, על החלומות
שלא מתגשמים. על הילד שניכאו שיהיה מדען גדול,
ובסוף הוא עובד במפעל. על הבלרינה הגדולה,
שנעשתה מורה למחול. (יהודית קציר בראיון)³

"הנער העקשני", ביוגרפיה של המדען לואי פאסטר מאת יאנוש קורצ'אק, הוא-
כמו כל סיפוריו של קורצ'אק - סיפור שיש בו מסר ברור: "בספר מובלטות
התמדה, הליכה עקבית לקראת המטרה, היצמדות למטרה ללא פשרות, אף אם
הדבר דורש קורבנות אישיים... דמות של עקשן, אך עקשנות חיובית, שלא
כמקובל, שלאורה רצוי לחנך"⁴ ואומנם, עצם בחירת השם היא בבחינת פנייה
מעודדת ומנחמת לקוראים הצעירים: פאסטר היה גאון, אך הוא השיג מה שהשיג
לא רק הודות לכשרונו, אלא גם בזכות התמדתו וחריצותו. גם אתם, הקוראים,
תוכלו להגשים את משאת נפשכם. המסר הזה יוצר גשר בין המדען הגדול ובין
הקורא הרגיל.

יהודית קציר, בקטע השלישי שהובא למעלה, מבטאת גישה אחרת לגמרי: העתיד
הנפלא שמנבאים לילדים רבים הופך, ברוב המקרים, למציאות, אשר בהשוואה
לחלום, היא דלה ועלובה. קורצ'אק, לעומתה, בשני הקטעים הראשונים שהובאו
למעלה, מתבונן בחלום ובאפשרות הגשמתו בחיים בדרך שונה בתכלית: ללא
חלומות אי אפשר לעצב מציאות שאפשר יהיה לחיות בה, למרות כל הקשיים.
זאת ועוד: גם הגשמה חלקית מאוד של החלום, ולו מצומצמת ומוקטנת, אינה
נפילה, אלא תוצאה של תנאי מציאות, שגם בה אפשר להתבונן באורח חיובי ואף

לשמוח בה. גישתו זו של קורצ'אק נתעצבה בעיקרה מתוך עבודתו עם ילדי-עוני, שהיה צריך לתת להם כלי עידוד שיסייעו בידם לפלס את דרכם בחברה שנתנה להם סיכויים מעטים להצלחה. גישתו של קורצ'אק אינה אומרת ויתור על החלומות הגדולים, אלא הבנה שגם מי שמתחיל מנקודה נמוכה מאוד, אסור לו לסגת מטיפוח חלומותיו ומן המאבק על הגשמתם.

הדברים באים לידי ביטוי חזק בסיפורו "התהילה", שבו מסופר על שאיפותיהם של שלושה ילדי-עוני ומה שקרה להם באמת. אולק רוצה להיות מצביא, וולדק שואף להיות רופא ומניה-סופרת. ומה קרה למעשה? אולק נעשה למנהיג פועלים בבית הרושת, מניה מפרסמת את רשמיה, מעבודתה בבית החרושת, בעיתון ווולדק נעשה לעוזר מסוד ומעורב בבית חולים. קורצ'אק מסכם את הסיפור בדברים אלה:

"היו אלה ילדים בעלי שאיפות נעלות, היו בעלי חלומות רמים ורצו להיות בעלי-שם נודעים לתהילה- תמיד משהו צומח מן השאיפות והחלומות."⁵

אל הגישה הזאת מצטרפת תפיסתו של קורצ'אק את הצורך לחנך לאורן של דמויות מופת. ההזדהות עם אישיות גדולה עשויה ליצור קני מידה לבחינת ערכים והשקפות עולם, ולעורר שאיפה לחקות את האישיות וללכת בעקבותיה. גישה זו באה לידי ביטוי בדבריו של ריצ'ארד ליווינגסטון:

"דמותם של האישים בהיסטוריה היא המבחירה לנו יותר מכל, מה הם אומץ וכוח עמידה, צימאון לדעת ומסירות לטוב- אותם הכוחות החיוביים שבעזרתם נתעלה המין האנושי מן המערות אל אויר זך יותר"⁶ לקורצ'אק היו תוכניות לפרסם סידרה של ביוגרפיות של דמויות מופת, אלא שמלכד ספרו על פסטר הוא רק פרסם סידרה של תמונות מרתקות מחייו של משה רבנו בהיותו ילד, וזאת במסגרת סידרה, שאותה לא השלים, בשם "ילדי התנ"ך" (7)

בשנה שבה התפרסם "הנער העקשני" הוא כותב לאדווין מרקוזה, היושב בארץ-ישראל (מרקוזה היה בזמנו אחד המשתתפים בעתון הילדים "מאלי פשגלונד", שנוסד ונערך על ידי קורצ'אק):

14.9.1937

[אדווין אהובי,

פורע אני את חובות הפיגור של התכתבויותי. חודשיים ביליתי בכפר נידח בפודלאסיה. באחד מהם נתלווה אלי לודביק פאסטר. כתבתי בשביל הילדים את תולדות חייו. איזו דמות נפלאה, אילו חיים יפים במאבק על האמת. אם יופיע בדפוס, אשלח לכם

עותקים אחדים לחלוקה. את החודש השני ביליתי עם התנ"ך, ליתר דיוק עם משה. -אם רוצה אני לבוא לארץ- ישראל הרי זה לשם שיחה עם האלוהים והעבר. -נחוץ תנ"ך חדש לאנשים.⁸

ראויה לציון העובדה שבאותה תקופה עצמה הוא עוסק בשני אישים שהעריך, מדען ומנהיג, שבחר בהם לביוגרפיות אישי המופת שלו. אין זה מקרה שדווקא שני אישים אלה שבו את ליבו. האחד היה קרוב אליו כרופא וכמי שהתעניין כל ימי חייו בחידוש המדע. ואף שילב יסודות מדעיים בעבודתו החינוכית. השני הרי מופיע במקרא כמנהיג- מחנך, כמי שצריך לעשות חריש עמוק בתודעת המונהגים, כדי שיהיו כשרים לקבל את התורה וערכיה, ויכינו עצמם להיכנס לארץ המובטחת. דומה, שגם קורצ'אק ראה עצמו כמנהיג חניכיו, שהיה צריך לשרש מהם מנהגים שהביאו עימם, לנטוע בהם ערכי- אנוש, דרכי חשיבה ולמידה- כדי להכניס ל"ארץ המובטחת" של החיים.

מעניין וטראגי הוא קטע מספרו האחרון, היומן שכתב בגיטו. הוא מתווה שם את תוכניות הכתיבה שלו:

"לכני שנים אחדות כתבתי סיפור על חיי פאסטר, לילדים. עתה יבוא המשך הסידרה: פסטאלוצי, דה וינצ', קרופוטקיין, פילסודסקי ועוד כמה מניינים של אישים נוספים, גיאורג מאנדל, נאלקובסקי ואחרים, אינכם יודעים נאלקובסקי מיהו? אין העולם יודע דבר על פולנים דגולים רבים."⁹

היבטים נוספים לגבי הדרך שבה ראה קורצ'אק את סיפרו, באים לידי ביטוי בזכרונותיו של המשורר זרובבל גלעד, שהיה, בשנות השלושים שלחיו, ציוני בוורשה והתיידד עם קורצ'אק. הוא מספר שבא לברך אותו על הופעת הספר (1937), וקורצ'אק מדבר על קהל הקוראים הפוטנציאלי של "הנער העקשני":

[את הספר הזה אפשר ולא יקראו ילדים רבים. הוא מיועד לקוראים שליבם אינו שקט, השואפים לגדולות, היודעים לעבוד בעקשנות. הילדים אוהבי ההרפתקאות, העלילות- אוהבים את המלך "מתאי הראשון", הקונדסים מחבבים את "קייטוש הקוסם"]¹⁰ צריך שכל ילד וילד ימצא את הספר המדבר לנפשו, לאופיו, תמיד ביקשתי דבר זה בכתיבתי. כל ילד הריהו עולם חדש. עולם בפני עצמו. כל תינוק הנולד מביא עמו משהו מיוחד, שלו, שטרם היה עלי אדמות! זוהי בעצם אומנות ההורים והמחנכים: לעזור לילד לחשוף את הייחוד שבו"¹¹

קורצ'אק ממקם את "הנער העקשני" בתוך כלל ספריו, וסבור שהוא יוצא דופן במהותו ולכן לא רבים יקראו אותו. הוא מדבר על הייחודיות והחד- פעמיות שבחיי כל אדם. בכך הוא רומז על הקשר המיוחד שעשוי להיווצר בין גיבור

הביוגרפיה שלו, ובין הקורא המסויים שירגיש קירבה מיוחדת אליו. בהמשך השיחה הוא מוסיף לכל הנקודות שכבר הזכרנו, עוד שני יסודות חשובים. הראשון הוא תוספת למה שנאמר למעלה: ["האנשים, כפי שהנך רואה, שונים וגם הרצונות שונים. אך עלינו לעזור לכל הילדים לחשוף את היפה, את הנעלה אשר הם נושאים בקירבם."] כמו סוקראטס, האמין גם קורצ'אק שהתכונות החיוביות מצויות בתוכו של כל אדם, ותפקידו של המחנך- ובמקרה שלנו הספר- הוא לסייע לילד לגלות את הטוב והיפה המצוי בתוכו.

"אישור" נוסף לדברים ישנו בסוף "הנער העקשני", שבו מצטט המחבר מדברי של פאסטר עצמו: ["אשרי האיש הנושא בנפשו את האלוהים, את חזון היופי, חזון האומנות, אהבת המדע ואהבת מולדת."] ¹²

מעבר למימדים הפסיכולוגיים והחינוכיים מדבר קורצ'אק, באותה שיחה עצמה על נימוק נוסף לכתיבת הספר:

[את הספר "חיי לואי פאסטר" כתבתי דווקא עתה, בימים אשר העריצות והעבדות הרוחנית חולשות, ענה שהשגגון הזה הנקרא "היטלר" משתלט אל הכל- למען יראו הילדים הגדלים עכשיו שישנם גם אנשים אחרים בעולם, שהקדישו ומקדישים את חייהם לא למען השמדת אנשים, אלא למען גאולתם, שחרורם, כדי להעשיר את העולם האנושי ולעשותו יפה יותר. הן זה היה מיטב חלומותיו של פאסטר ¹³]

שנתיים לפני פלישת הנאצים לפולניה, כשהאנטישמיות משתוללת בפולין, מייחס קורצ'אק לספרו שליחות מיוחדת שתזכיר לקוראים הצעירים את עולם הערכים האנושי. כשקוראים את הדברים היפים והתמימים האלה היום, לאחר השואה, הם מקבלים משמעות קשה במיוחד.

זה מול זה

בשנים 1919-1926 הופיע בפולין דו-שבועון מאוייר לילדים ומחנכים בשם "בשמ", וקורצ'אק השתתף בו. ארבע עשרה שנה לפני צאת "הנער העקשני", בינואר 1923, מפרסם בו קורצ'אק רשימה ארוכה בשם לואי פאסטר, שהיא מעין טיוטה לספר שיתפרסם שנים רבות אחריה. עיון משווה בין הרשימה בעתון ובין הספר מחייב קודם כל לציין שני דברים: ראשית: הרשימה בעתון היא קצרה ביחס, ולכן היה על הסופר לברור את פרטי התוכן והמסרים שהוא רוצה לכלול בה. הספר, לעומת זאת, איפשר לו להרחיב את יריעת העלילה והתיאורים. שנית: העתון פונה אל קהל קוראים מבוגר יחסית, ודבר זה קובע את טיבו של הסגנון. הספר מכוון אל קהל צעיר יותר, ומשום כך הצורך לפשט דברים, ולהקדיש יותר

מחשבה להסברים.

בחרנו כמה קטעים להשוואה שתאיר את עינינו ביחס למעבדה היצירתית של קורצ'אק. הקטעים לא יובאו זה מול זה, אלא זה אחר זה, כי יש הבדל משמעותי בדרך הדפסת הטקסט: בקטע העתונאי השורות ארוכות ונמשכות זו אחר זו, כמו בעתון רגיל, אולם בספר יש טיפוגרפיה המאפשרת ליחד משפטים שהמחבר רוצה להבליט. הכותרות ניתנו על ידי כותב המאמר הזה¹⁴

לידת לואי

א. "הילד נולד ביום החמישי, בשעה שתיים בלילה, ב-27 בדצמבר 1822 (לפני מאה שנה היה הדבר) כשהלכו הורים להתקין לילד תעודת לידה, לא ידע איש על כך ואיש לא התעניין לדעת. נכתב בה כי שם האב ז'אק ז'וזף, וכי נולד לו בן ושמו יהיה לואי. העדים חתמו, וסוף פסוק. מי יבלבל את ראשו לחשוב על ילד, היודע רק לינוק מהשד ולצרוח." (לואי פאסטר, "ע' 340)
א* "היה חורף. היה חודש דצמבר.

בחדר עני בביתו האפל של הבורסי בא לעולם לואי פאסטר הקטן. רשמו בספרי הלידה:
"ביום 27 בדצמבר 1822 נולד ולד ממין זכר ונקרא שמו לואי." כך נכתב ונחתם בספרי הלידה במשרד.

נולד ילד קטן, ואבא אינו יודע שכנו יהיה מלומד, ואמא אינה יודעת שהוא יהיה מלומד גדול ומפורסם, שיגלה לכל העולם כולו אמת חדשה, אמיתות חדשות שאיש לפניו לא ידע אותן.

נולד צרפתי קטן, שלפניו מלכים ישתחוו." (הנער העקשני, 10)

הערות: קורצ'אק עושה שימוש באותו חומר עובדתי, אך עיצובם האומנותי של שני הקטעים שונה לגמרי. בראשון משפטים ארוכים וסגנון שאין בו שום דבר "ילדותי". בשני, כמו בכל הספר, נסיון ליצור אווירה של סיפור בעל-פה. מה שרק נאמר בקטע הראשון, הופך לסידרה של משפטים, ללא מילות קישור ביניהם, המגרים לקרוא את הטקסט בקול רם. משפטים מסויימים הם קצרים במיוחד ומודפסים, לשם הדגשה, בנפרד.

מרבח לשאול

ב. "והנער מקשיב... אולם היה מתכעס נורא כשהשמידו הילדים קנים של ציפורים. בבית הספר היה לואי שקט, אבל הרבה לשאול שאלות שונות, והמורה

כעס עליו לעיתים קרובות על שהוא רוצה לדעת הכל בדיוק, והוא מתענה אם לא הבין דבר כל שהוא." (לואי פאסטר". 340)

ב* "לואי עושה הכל לאט, בסבלנות, הוא מקשיב, מפני שהוא רוצה להבין יפה. כשאינו מבין הוא שואל ומבקש שיבארו לו.

עקשני הוא. אם לא עלה בידו דבר- הוא עושה אותו דבר עצמו פעם שנייה ושלישית, ופעם רביעית וחמישית. אינו מתפאר שהוא כבר מבין או כבר יודע לעשות.

והוא טוב. הוא כעס כשהרגו הנערים עפרוני. ("הנער העקשני"¹¹)

הערות: הקטע השני מתאפיין במיקצב שהוא כמעט שירי. ההסבר "והוא טוב", הוא דוגמה לכך שהמספר משווה לנגד עיניו את הקורא הצעיר הפוטנציאלי.

יצויין עוד שציפורים היו קרובות מאוד לליבו של קורצ'אק, והן ממלאות תפקיד חשוב בחייו ובכתביו השונים. הוא אף העריך מאוד את מקומה של השאלה בעיצוב אישיותו של החניך. יש לכך דוגמאות ב"הנער העקשני" ובמקומות שונים בכתביו.¹⁵

אמת חדשה

ג. "אולם מה עשה לואי פאסטר, שהכל כה משבחים אותו? פאסטר לימד את כל העולם עניין חשוב אחד, ועתה כל אחד יודע כי אומנם כן הדבר, ולכן נדמה לו שהכל פשוט וקל. אולם פאסטר היה הראשון, ואיש לא רצה להאמין לו. הכל לעגו לו ורבו ביניהם. והלא נורא לא נעים לאדם, כשהוא אומר אמת ואילו הם לא מאמינים, ועוד עושים אותו לצחוק." ("לואי פאסטר", 342-341)

ג* "חיוו של פאסטר מלמדים אותנו, כמה קשה למצוא אמת חדשה... אמת חדשה יש לה שונאים.

אחד שונא מפני שאינו רוצה לחשוב: יהיה כך כמו שהיה. שונא שני חכם בעיניו: הוא אמר לא כך, ואינו רוצה להודות בשגיאתו, מפני שהוא מתבייש. השלישי מתקנא, מפני שלא בידו עלה הדבר הזה. הרביעי מעמיד פנים שהוא יודע, והוא צועק בקול, בשביל שאנשים יחשבו שגם הוא מלומד." ("הנער העקשני", 57).

הערות: בקטע הראשון ממשיך קורצ'אק ומספר על המחלוקת בין פאסטר ושאר המדענים. בספר הוא כמובן מרחיב בנושא זה בלווית דוגמאות. אולם מה שמעניין אותו באמת זהו המאבק האוניברסלי למען האמת. ללקח הזה הוא נותן אופי סיפורי כללי, והמשפט המובלט הוא שלאמת חדשה יש

שונאים. לכל הנימוקים וההסברים לכתיבת הספר שהובאו לעיל, הרי כאן מובא אולי הנימוק החשוב ביותר: הסיפור על פאסטר הוא חשוב לעצמו, אולם מה שעולה ממנו חשוב עוד יותר: אדם, כמו קורצ'אק עצמו, צריך להילחם על האמת שלו. קורצ'אק הופך את סיפור חייו של פאסטר למשל חינוכי.

במה האמין פאסטר?

ד. "פאסטר אהב מאוד את הילדים, וכך אמר פעם אחת: 'כשאני ניגש אל ילד, שני רגשות בלבי: רגש חיבה עמוק למצוי בו כיום, ורגש כבוד למה שהוא עשוי להיות. כשאמר את הדברים האלה נזכר בוודאי פאסטר, כי היה ילד קטן, שהעדיף לדוג דגים על הלמידה, שצייר ולא ידע מה רצונו להיות כשיגדל, ששאל שאלות רבות מפני שרצה להבין יפה, ואשר לאחר מכן שדבק במדע, וכבר נבצר ממנו לחיות בלעדיו" ("לואי פאסטר", 343).

ד* "רוצה אני לסיים את הספר הזה במלים שאמר פאסטר בישיבה מדעית. הוא אמר כך:

- בכל אחד מאיתנו ישנם שני בני-אדם: מלומד. שהוא לפי טבעו נייר חלק, ובעזרת ההסתכלות, הנסיון והמחשבה הוא משתוקק להתנשא אל גובהי הידיעה: וגם אדם רגיש איש המסורת, האמונה והספקות...

פאסטר אמר עוד כך:

-אשרי האיש הנושא בנפשו את האלוהים, את חזון היופי, חזון האומנות, אהבת המדע ואהבת המולדת.

מעולם ולעולם אלה הם המעיינות החיים של רעיונות נעלים ושל מעשים גדולים. כולם מזהירים בזוהר האינסוף והנצח. ("הנער העקשני", 132-131)

הערות: מה שמעניין בהשוואת שני קטעי הסיום הוא, שהניסוח של סיום הקטע מן העתון מתאים יותר לאווירת הספר. ואילו הסיום הגבוה והפאתטי בספר, שרק את חלקו הבאנו, אינו מתאים כלל לנימה השלטת בספר כולו.

הסיבה לכך היא שכאן, בספר, התגבר המסר על הסופר הרגיש כל כך לקורא הצעיר שלו. כאן היה חשוב לקורצ'אק להסביר לקוראים, אך קודם כל לעצמו, מה מקשר אותו ללואי פאסטר.

1. י" קורצ'אק, עם הילד, הקבה"מ, תשלי"ד, ע" 272
2. שם, ע" 271
3. אילת נב, שיחות אינטימיות, ידיעות אחרונות (ספרי חמד), 1995, ע" 354
4. גרשון ברגסון, קורצ'אק כסופר ילדים, ספרית פועלים, 1978, ע" 68
5. י" קורצ'אק, התהילה, בתוך: "סיפורים לילדים", הקבה"מ, 1966, ע" 152
6. מובא בספרו של אדיר כהן, להיות שמש להיות אור, הוצאת את, 1988, ע" 256
7. י" קורצ'אק, ילדי התני"ך: משה, בתוך: "דת הילד", הקבה"מ, 1978, ע" 139-169
8. י" קורצ'אק, דת הילד, ע" 211
9. י" קורצ'אק, מן הגיטו, הקבה"מ, 1974, ע" 81-82
- פרטים על האישים הנזכרים בקטע, ראו הערות בע" 196-197
10. בתרגומו של י" ליכטנבוים נקרא הספר, "יותם הקסם", ובתרגומו של אורי אורלב- "קייטוש המכשף"
11. ז' גלעד, "פגישות ושיחות", בתוך: חיי יאנוש קורצ'אק, מאת אולצ'אקובה, הקבה"מ, 1961, ע" 190-191
12. י" קורצ'אק, הנער העקשני- חיי לואי פאסטר, תירגם מחדש מפולנית שמשון מלצר, הוצאת אדם, 1978, ע" 132, הערה: כל המובאות להלן, וציון מספרי העמודים הם עפ"י ההוצאה הזאת.
13. ראו הערה 11. ע" 191
14. לואי פאסטר, בתוך: "דת הילד", ע" 339-343
15. על שני הנושאים האלה, ראו:
- מ' רגב, יאנוש קורצ'אק בראי יצירתו, שדמות, קיי"ב, חורף 1990
- הנ"ל, המדען כדמות מופת (על "הנער העקשני"), עלון למורי הביולוגיה, חוב' ג', 1993

אנשי המדור לספרות ילדים ונוער במזכירות הפדגוגית,

חברי המערכת של הרבעון "ספרות ילדים ונוער",

עובדי קרן הספריות לילדי ישראל.

מברכים את ידידינו וקוראינו

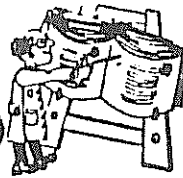
בברכת

שנה טובה ושלווה וקריאה צהנה

תיקון טעות

בחוברת 84 נכתב בטעות במדור "ממדף הספרים"
 פרה פרפרה כתבה: מרים רות, איירה: כריסטינה קדמון, ספריית פועלים.
 צ"ל: כתבה: מיריק שניר. איירה: כרמית, לעדי פולארד. הוצ' הקה"מ 1993 עמ', מנוקד.

סיתורה

חינוך לסובלנות וסבלנות באמצעות סיפור

מאת: רות וולף

אחד המרכיבים החשובים בתפיסה המוסרית של הפרט, היא תפיסת הצדק הכוללת בתוכה ההתייחסות לזכויות האחר, קבלת האחר וכבוד לו. החוקר דמון (1975-1977) שעסק בהתפתחות מוסרית, סבור כי מושגי מוסר כוללים בתוכם תפיסות של צדק, שוויוניות ויחסים הדדיים בין הזולת. המונח 'חיה ותן לחיות' מדגיש את המוטו של סבלנות וסובלנות.

בארץ בה חיים יחד מספר מיעוטים זה לצד זה, במרקם של אוכלוסיה רבת עדות, דהיינו, רבת מנהגים, פולקלור ותת-תרבויות שונות, ערך חשוב שראוי להנחיל לילד הוא סובלנות לאחר. RAWLS⁽¹⁹⁾ מתייחס לזכויות טבעיות שכל אדם נולד עמן. מהות הצדק היא הצורך להתייחס לזכויות טבעיות של כל פרט באשר הוא פרט. נראה שכוחניות אמיתית תתבטא לא בכפיית מרות ושליטה אוטורטטיבית של החזק על החלש, או של הרוב על המיעוט, אלא דווקא בפינוי מקום ומרחב לאחר, תוך קבלת זכויותו של האחר, באשר הוא. אלא שתפיסות אלו אינן מובנות אצל רבים ביחס לפרט אחר, או אצל עמים ביחס לעמים שכנים או ביחס לעמים החיים בקרבם.

ספר הממחיש באופן מעניין ומושך את תהליך העברת סטריאוטיפים, דעות קדומות, חוסר סבלנות ונורמות שגויות מדור לדור, הוא ספרה של שלי אלקיים "כשהנחש והעכבר נפגשו לראשונה" (הוצאת כתר, 1992). עלילת הספר היא על מפגש ראשון בין נחש ועכבר ביער, בו הנחש והעכבר מתחברים, מתעניינים זה בזה, סקרנים האחד לגבי השני וכמו שמעידה אלקיים:

"כשהנחש והעכבר נפגשו לראשונה | הם הביטו זה בזה | כמו שילד רואה ילד | בפעם הראשונה | כמו שאדם רואה אדם בפגישה ראשונה | כמו שקולומבוס ראה את אמריקה | כשגילה אותה לראשונה"

גם תהליך רכישת הנורמות חשוב שיתבצע תוך פעילות גומלין עם הזולת והוא מומחש יפה בסיפור זה שבו משחקים יחד שני הגיבורים - הנחש והעכבר. וולף (1993) מדגישה שפעילות הקשורה בתפיסת מושגים מופשטים כמו מוסר ומושגים מופשטים אחרים, אפשרית רק אם לילד יש אינטראקציה חברתית, שתוביל אותו לחוויה של התנגשות עם מושגים אלו. הילד יתפוס מושגים הקשורים לעצמים, הנראים לעין ומוחשיים למגע, באופן ממשי וחזותי, אך הבנה של מושגים מופשטים ואינם נראים לעין באופן קונקרטי, תיתכן, לדעת פיאז'ה (1963, 1982), רק בתהליך

שיוביל את הילד לחוויה שבה יהיה לו קשר עם מושגים אלו. לדוגמא: במצבים של חיברות עלול הילד להיתקל בתנאים של חוסר שוויוניות, בתנאים של אפליה ובחלוקת משאבים לא צודקת בינו לבין חבריו, בני משפחתו, או קבוצות חברתיות אחרות. במצבים אלו עשויות להתעורר אצל הילד עירנות "שוויוניות" והכרה בדבר נחיצותה. אך מושג זה יתבהר לילד רק אם ייחס, למצב שבו יעלה עניין "שוויוניות". תוך כדי התקשרותו החווייתית עם המושג ותוך כדי התמודדותו עם מצבים המעלים את המושג, יכיר הילד ויבין את המושג. בשלב הבא ייתכן שהוא אף ירכוש מושג זה ויטמיע אותו בתוכו.

הדגש של פיאז'ה הוא על כך, שהילדים רוכשים את המושגים שלהם באמצעות מעשים, באמצעות פעילויות. למידת העקרונות של "שוויוניות" ושל מושגים מופשטים אחרים תיתכן רק תוך כדי עימות עם מצבים שיש בהם חשיפה אליהם. מצבים אלה יתאפשרו במהלך האינטראקציה החברתית של הילד. תהליך רכישת עיקרון השוויוניות והפנמתו, אפשר שיתבצע בשלב מאוחר יותר. פיאז'ה מדגיש, שעל-מנת לרכוש מושג, יש לבנות אותו תחילה בתודעה, להבינו. יש לעבור קודם-כל את המנגנונים שיובילו את היחיד להכיר את המושג (1932/1948)

להלן דוגמא נוספת הקשורה ברכישת מושגים מופשטים:

המשוררת שלי אלקיים מדגישה כי מפגש ראשון בין שתי חיות שטרם ראו זה את זה, הוא מפגש טבעי שבו יש התעניינות וסקרנות הדדית זה לגבי זה ויש הכרות המאפשרת אף משחק הדדי.

הצייר יוסי אבולעפיה ממחיש לנו באופן ויזואלי באיורים מרהיבי-עין את משחקי השניים - הנחש והעכבר, וכך הם שיחקו:

"עד שעין היום נעצמה / והלילה חשך וצחק / זה היה סימן מובהק / ללכת / הביתה"

אלא שכאן מתחילות הבעיות. שתי החיות חוזרות בתום הבילוי המשותף לחיק משפחותיהן, ומספרות בהתלהבות לאמהות את חויות היום המהנה.

והתמונה בביתו של העכבר היא:

"אבוי, גערה בו אמא עכברה / פגשת נחש - צרה צורה / גם שחקת אתו - איום ונורא / הן הנחש הוא אויב העכבר זה דורות / הוא אורב לעמנו מתוך מאורות / הוא אוהב לאכול עכברים לבקרים / הוא אוהב לאכול עכברים בלילות. / ואתה, בני הזיהר / ואתה הישמר מפניו / ככל שעה משעות היום, / כשנראה נחש - / היה דרוך על המקום / ושמר מרחק / כי הנחש לעכבר אויב רב וענק / ויש לו ארס - רעל מרוכז..."

באותה שעה בדיוק מספר הנחש לאמא נחשה מה עשה אותו יום, והרי תגובת אמו:

"איך? לחשה אז אמא נחשה\ שיחקת עם עכבר בלי חיל ובלי בושה? והדבר הזה הוא לנו אסור מכל איסור\ כי העכבר הוא לנו אויב רב וארוך\ בכל מקום בכל שעה\ נשנקרה עכבר לדרכך\ הכש ובלע, או\ שמור מרחק\ ורק\ עליך לזכור\ שהעכבר הוא לממלכת הנחש\ אויב מדור לדור."

תמונת מצב זו מבהירה לקורא כיצד מפגש טבעי בין שני יצורים יהפוך בעתיד למפגש רווי עוינות, כעס וריחוק.

היטיבה לעשות המשוררת כשהדגישה את העברת המסרים החברתיים מדור לדור באמצעות אם לבנה. ואמנם החוקרים מדגישים כי ילדים יונקים נורמות ותפיסות חברתיות מסוכני הסוציאליזציה עמהם הם באים במגע. פיאז'ה (1936) מדגיש שעל מנת לקבל נורמות מהאחר, על סוכן הסוציאליזציה להיות בעל שתי תכונות עיקריות: האחת שהילד ירא ממנו, והשניה שהוא מחבבו ומכבדו. שתי תכונות אלה מסייעות לילד להפנים את הנורמות של סוכן הסוציאליזציה, והרי לא נצפה מילד להישמע לצעיר ממנו שאין לו יראה כלפיו, כמו-כן יחס עוין של ילד לסוכן סוציאליזציה לא יעודד אימוץ ערכים של אותו אדם, אלא, להיפך, התרחקות ממנו. התיאוריה הפסיכואנליטית מדגישה את עיצוב התפיסה המוסרית של ילדים באמצעות זיהוי והזדהות. לדעת פרויד (1931) הילד מזדהה עם הוריו, עם סוכני הסוציאליזציה העיקריים, ומפתח מצפון שהוא למעשה תולדה של המותר והאסור שהנחילו לו הוריו, (במקרה זה האמהות הן סוכני שינוי מוצלחות, אך שינוי שאינו בהכרח חיובי.)

הקרימינולוג, משה אדד (1995) טוען שסטריאוטיפים מסייעים לאדם לשייך אחרים לסכימות מוכרות. דעות קדומות מסייעות לפרט לקטלג אחרים למעגלים מוכרים, תוך כדי הפעלה מינימלית של חשיבה. נוח לו לאדם להיות חסכני בתהליכי החשיבה, וקל לו בדרך זו לשייך אחרים לסכימות המוכרות לו, ומכאן אף להתייחס אליהם בתבניות התנהגותיות הקשורות לערך החברתי שהם מסמלים. שלי אלקיים מספרת על השינוי שחל בנחש והעכבר לאחר קבלת המסרים מצד האמהות:

"והלב, שמקודם\ רחב ואהב ורעד\ עכשיו\ פחד ועמד".

והאנלוגיה ברורה. במקום לסייע לילדים להרחיב את המעגל החברתי שלהם ולהעביר להם מסרים של שלום, האחוזה והדדיות בין הזולת, יש ואנו מצרים את טווח האמון שלהם באחר, מגבילים את המערכות החברתיות שלהם, ואחראים באופן ישיר ועקיף לביטויי התנהגות שלהם כעליונות וריחוק, עוינות וחוסר אמון, וכל זה מתוך אמונה שאנו מקלים על ילדינו, מגינים עליהם ומעבירים להם ידע

מניסיוננו העשיר - ממה להישמר וממה להיזהר - האמנם?
קריאת הסיפור בגן-ילדים עוררה תגובות מעניינות מצד ילדים. לגנת שהקריאה
את הסיפור לחניכיה, והעבירה דיון אח"כ, כזה שאינו מתווה מסלול, אלא מנחה
בדרך של שאלה פתוחה "מה קורה בסיפור?" ענו ילדים בגילאי 4-5:

"בכל אשמים ההורים"

"זה הכל בגלל האמא שלהם"

"האמהות גרמו להם שלא יהיו חברים".

בתשובות אלו מראים הילדים תפיסה מוסרית בשלה. ואמנם מחקרים בילדים
בגילאי קדם-בית-הספר מעידים שלילדים צעירים, אפילו בגילאים, אלו יש חוש
באשר למהות הטוב ומהות הרע.

Smetana, 1981 Nucci, 1981, 1982, Nunner Winkler, 1985

חשוב להביא את הילדים, והוריהם להבנות תהליכים. ייתכן ובדרך זו יוכלו לשפוט
ולהתחשב בשיעור הנזק הטמון בהעברת דעות קדומות והיתפסות
בסטריאוטיפים שגויים הקשורים למערכות של יחסים בין-אישיים. אנו
משערים שהקוראים את הסיפור, הן ההורים והן הילדים, עוברים תהליך של
'השלכה', שבו הם בוחנים את מעשיהם ומסריהם, וכך שוקלים בינם לבין עצמם
את מצבם הם - שמא גם הם סילפו תמונות, וחיבלו ביחסים בין-אישיים מתוך
קבלת תפיסות עיוורות שלא עברו סינון הולם.

כחברה, ראוי שנבדוק עצמנו, האמנם אנו גורם מאיך המגביר תהליכים חברתיים
של אפליה, עיוות וחוסר שיויוניות. לדוגמה, בעיית חוסר הסובלנות בין עדות.
החברה בארץ עוברת תהליכים של קליטת עלייה, קבלת אחרים מחד גיסא וכור-
היתוך מאידך גיסא. נראה שדיונים בנושא, שיחות וויכוחים עשויים לפתח תובנה,
סובלנות ואמפתיה כלפי האחר. וכך אנו עשויים לתרום בעקיפין לפיתוח סובלנות
כלפי הזולת.

בעת הנחיית הדיון בגן, עדיף שתתמקד הגנת בעימות ובהתמודדות עם הרגשות
שמעלה הסיפור. בסיפור "הנחש..." מובלט היחס של האמהות לכל התנהגות
חריגה, שונה של ילדיהן. הילדים פרצו את המעגל (אמנם בטעות ומתוך חוסר
ידע) ונהנו ממשחק משותף עם "אוייב המשפחה".

משחק כזה, מעיד הסיפור, אפשרי ואף מהנה. אך הוא עובר לפסים אחרים
במפגש הבא - בפגישה השניה:

"ולמחרת\ לשנייה,\ בפעם השנייה,\ נפגשו הנחש והעכבר\ בשביל הצר\ שכעובי היער

שבמורד ההר | והנחש נפתל כמו גל | בסבך החורש | והעכבר קפא | ואחר כך קפץ |
להסתתר בכוך העץ | כמעט בתוך השורש. | העכבר שניו נקשש. | הנחש לשון לחשש.
וכל אחד למקומו רותק. | וכל אחד שמר | מרחק".

גגנת, מורה, הורה, שעורכים דיון על הסיפור, ייטיבו לעשות אם יביאו את הילד
להתמודדות עם הרגשות שמעורר הסיפור לשונה, לזר, לחורג.

בשיחה על אמונות, מנהגים ותפיסות של אחרים ימצאו ילדים, שכמעט כל
קבוצה נושאת עמה אמונות ייחודיות באשר לאופייה שלה ולאופי הסובבים
אותה. ילדים יוכלו כך לבחון את הדמיון באופן שבו בני-אדם שופטים ומשייכים
האחד את השני. בעזרת סוכן הסוציאליזציה עשויים הם להבין את הדינמיקה
היוצרת סטריאוטיפים, דעות קדומות ואמונות שגויות אצל עצמם ואחרים.

שאלות בנוסח מה הרגיש הנחש כשנפגש עם חברו העכבר בפעם השנייה לעומת
הפעם הראשונה? או, מה הרגיש העכבר במפגש הראשון עם הנחש לעומת המפגש
השני? שאלות אלו יקרבו את הילדים לעולם התוכן שלהם. כולנו נעזרים באותם
רגשות להבנת תהליכים. וקל יותר לילדים להתייחס ולהתחבר למימד רגשי זה
בהסברת תהליכים אילו. עצם הדיון במימד הרגשי עשוי לעורר את הילדים
לאמפתיה, להבנת האחר, (להכנס לנעלו של השני ולחוש את תחושותיו). ניתן למקד
את הנושא גם בדרכים אחרות. בעזרת יצירות ספרות מתאימות ניתן לחדור למוטו
העיקרי וליזום דיון באותם מוטיבים, באופן שיעודד את הילדים להעלות חוויות
ותכנים מחיי הגן, בית - הספר והבית תוך כדי הזדהות עם עלילת הסיפור וגיבוריו.

גגנת, מורה, הורה שיציבו לעצמם מטרות לדיון יאפשרו בתהליך הדיון והנחייתו
להעביר את השיחה והויכוח לנושאים שילדים מתחבטים בהם, תוך מתן אפשרות
לילדים להשמיע את דעותיהם ורעיונותיהם. ומתוך כך תתכן הפרייה והזנה
הדדית של הילדים זה את זה.

וכבר הדגיש Piaget (1970) שילדים ניזונים מקבוצת עמיתים. קל להם יותר להבין
את חבריהם המדברים "בשפה שלהם", להתחבר לתכנים שהם מעלים וכך לשקול
את דברי חבריהם ביחס לתכנים שלהם. תהליך של צמיחה אפשרי ברגע
שמתערערות עמדות מקובלות ובשללות יותר. דרך ליצור תהליך זה הוא בהעברת
ויכוח, דיון ושיחה בנושאים האמורים. הילד משמיע את דבריו, שומע אחרים,
מעמיד להשוואה את תפיסותיו מול תפיסות אחרים (שנאמרים בדרך-כלל
בשפתו ורמתו שלו) הרי מדובר בקבוצות עמיתים. דיון בקבוצה כזו עשוי
לאפשר לילד לבחור מהי העמדה שיאמץ לו בשלב זה, וכיון שכבר הדגשנו
שילדים צעירים מבינים את מהות הטוב ומהות הרע, אין כמותם להעביר מסרים,

לחלוק על דעות קדומות ולהנחיל ערכים חיוביים זה לזה. קובובי (1987) טוענת, כי יכולתו של הילד להפנים לתודעתו מסרים ערכיים, קשור גם "למידת ריחוק מן התודעה, על-פי הקונוטאציות האישיות הקשורות בו ועוד" (68:1987). דיון בסיפור הנוגע לעלילה שבה קשורים גיבורים אחרים מאפשר דיון, שקילה והפנמה של מסרים. התכנים אינם קשורים ישירות בילד ומאפשרים בדרך זו עיבוד קוגניטיבי ורגשי של הנושא ללא נגיעה אישית בו.

מחקרים באשר להעברת מסרים וחינוך לאופי בדרך ישירה, לא מצביעים על תוצאות חיוביות (הארטושרן ומאי, 1929) דווקא העברת מסר באופן עקיף רצויה יותר. הענתקת המסר בסיפור למערך החברתי של החיות מקל על הילד לתפוס את הקשר בין דעות קדומות למערכות יחסים עוינות, שהרי אנו מדברים על החיות בסיפור, אך באנלוגיה, ניתן להשוות את עלילת הסיפור לנעשה בקרבנו, בני האנוש. הדיון בגן או בביה"ס יתכן ויפשט את המסר לכיוון המתאים יותר לילדים - מערכות יחסים בין חברים, דחיית אוכלוסיות שונות מהקבוצה החברתית, ריחוק מילדים חריגים, תת-קבוצות חברתיות - כמו-כן ניתן להתייחס למסר זה גם במעגלים רחבים יותר - יחסי עמים ואומות.

מקורות

וולף, ר. (1993). חשיבות ה"אינטראקציה החברתית של הילד לתפיסת מושגים מופשטים". החינוך וסביבתו, 81-83.

קובובי, ד. (1987) הוראה טיפולית- טיפות בריאות הנפש באמצעות תכני- הוראה. הוצאת מאגנס, ירושלים.

Damon, W. (1975). Early conceptions of positive justice as related to the development of logical operations. *Child Development*, 46, 301-312.

Damon, W. (1977). *The Social World Of the Child*. San Francisco: Jossey Bass.

Freud, A. (1931). *Introduction to psychoanalysis for teachers*. London: George Allen & Unwin, Ltd.

Nucci, L. (1981). Conceptions of personal issues: A domain distinct from moral or social concepts. *Child Development*, 52, 114-121.

Nucci, L. (1982). Conceptual development in the moral and conventional domains: Implications for value education. *Review of Educational Research*, 49, 93-122.

Piaget, J. (1932/1948). *The Moral Judgement of the Child*. London, Kegan Paul.

Piaget, J. (1963). The attainment of invariants and reversible operations in the development of thinking. *Social Research*, 30, 283-299.

Piaget, J. (1970). *Structuralism*. New York: Basic Books.

Piaget, J. (1972) *The Origins of Intelligence in Children*. New York: Norton 2 Co.

Smetana, D. (1981). Preschool children's conceptions of moral and social rules. *Child Development*, 52, 1333-1336.

הכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים וקרן הספריות לילדי ישראל

התקיים ב 2.7.95 והוקדש לנושא "ההומור בספרות ילדים".

הרצו בכנס: מישל קישקה, יורם טהר-לב, ד"ר מירי ברוך, ד"ר סלינה משיח, הרצליה רז, יהודה אטלס.

אנו מביאים שתי הרצאות שהושמעו בכנס זה.

יונתן הקטן צחוק ומכאוב בשיר עממי לילדים.

מאת: סלינה משיח.

בהרצאתי אבקש לעמוד על המימד התלוצי, היחסי והמשתנה של ההומור, ואדגים זאת באמצעות אחד משירי הילדות הפופולאריים ביותר בארץ: "יונתן הקטן".

לאחרונה זכה "יונתן הקטן", במאמר שכותרתו: "יונתן הקטן: קריאה חדשה בשיר ילדים נושן". המאמר פורסם בגליון ינואר '95 של כתב העת "ספרות ילדים ונוער",⁽¹⁾ ונעשה בו שימוש אינטנסיבי מתוך תורת הספרות המשווה. כל זאת, על מנת לנתח שיר ילדים נאיבי ופשוט, שאפשר אף שחובר בפי הטף. השאלה הגדולה המשמשת לכותב ומובילה אותו לקריאה מחודשת בטקסט, היא: האם יונתן רץ אל גן הילדים, או אל גן המשחקים? שהרי עצים כידוע צומחים רק בגן המשחקים, park בלע"ז, ולא בגן הילדים, שלא לדבר על צפרים, שאינן מקננות בגני ילדים.

נראה לו כי נופי הארץ ותמונותיהם נשמטו מאלבום זכרונו של הכותב על כן מוצא הוא בשיר רמזים נסתרים הדוחקים בו לקרוא קריאה אחרת הנסמכת על פרשנות רב רובדית, ולא על רקע תורות ספרותיות כאלה ואחרות. אפשר לכן, שאת "יונתן הקטן" יש לקרוא כמיסמך היסטורי, שנתחבר בהינף רוח עממית והומוריסטית, בידי מחבר ידוע ועלום שם כאחד. ידוע מפני שברשימת "אקו"מ" מופיע שמו של הסופר והמחנך העברי: ישראל דושמן (1984-1947), כמחבר השיר. עלום מפני שעד עתה לא נמצאה ולו אסמכתא ספרותית אחת, שתעיד על כך, שישראל דושמן, אכן חבר את מלות השיר. נהפוך הוא: השיר השגור בפי כל תינוק, כמו נעלם מתוך המקראות הראשונות של בתי הספר וגני הילדים, ומקומו נפקד אף מכתבי העת העבריים, של ראשית המאה.

האם נחשב "יונתן הקטן". לשיר בלתי חינוכי וחץ ממסדי. מה הופך שיר פופולארי, שהוא לכאורה דידקטי כל-כך, ואשר נתחבר לכאורה בידי אחד מהאבות המייסדים של הספרות לילדים בארץ, מחדש הלשון ומחנך דגול, לשיר שאיננו כשר לדפוס?

ברצוני להציע שתי תשובות אפשריות: האחת: ישראל דושמן לא חיבר את השיר "יונתן הקטן". השנייה: השיר חובר "בפי העם", והוא מכיל מימד, שהיום אנו מתקשים להבינו, ההופך אותו לפארודיה מרדנית, חתרנית ועל כן חץ ממסדית. כוונתי למימד ההומור.

מפאת קוצר הזמן, לא אוכל לפרט את מכלול הסיבות לאי סבירותה של הקביעה, שישראל דושמן הוא מחבר "יונתן הקטן". אתרכז לכן בהיבטים ההומוריסטיים אשר כפי, שציינתי בראשית דברי הם תלויי זמן, מקום ובמקרה זה, אף לשון. על מנת להבין את ההומור ההופך את "יונתן הקטן", לשיר מרי חתרני, יש לזרום לאחור במינהרת הזמן, ולהקשיב ליונתן הפורט באזני תקופה, מהדהד במיתרי הזהות הקולקטיבית שלה, ומושך דיוקן לישראליות חדשה.

הגירסה העברית הראשונה לשיר, מותחת באמצעות המנגינה תואי מקשר בין הפזמון הישראלי, ובין שיר הילדים הגרמני: "הנסשן קליין". מכאן, הנטייה לראות בגירסה הגרמנית את המקור הראשוני. אלא שגירסה נוספת, הנישמעת מכוון בולגריה והבלקאנים, מצביעה על האפשרות שהנביעה העממית היא סלאבית, דווקא. בסופיה שבבולגריה שרים את "יונתן הקטן", כך:

"יוצא לו קוסט, אף ארוך וגרום | דרך היער יחף וערום | רוקע כרגליו: | בום, בום בום |
אחד איזה בריון | הלך, הלך שב ועצר | שלוש עגלות מלאות זבובים אכל | רוקע כרגליו: |
בום, בום בום | ראו איזה בריון!"⁽²⁾

לפנינו שיר הומוריסטי המתאר ילד קטן-אצבעוני, המתנהג כענק: סמכותי, עצמאי, גבור כאותו חייט שהרג שבעה (זבובים), במכה אחת... אי ההלימה הניפערות בין מה, שידוע לנו על כוחו ויכולתו של ילד יחף, ובין ההתנהגות הכוחנית והבריונית, לכאורה, שלו, היא היוצרת את המשב ההומוריסטי, המרכך את המימד הנילעג, באותות סלחנות וחיבה. כאמור, אין בידי עדויות על גלגולי הנוסח הזה דווקא, לעברית. עם זאת, החוברת החמישית של "הד הגן", משנת 1937 משמרת עבורינו זכרון יקר, ובו תרגום מדויק כמעט, של הבית הראשון מתוך השיר הגרמני "הנסשן קליין". שיר הילדים הגרמני "הנסשן קליין" נכתב בשנת 1860 לערך, בידי פרנץ וידמן, לנעימה עממית אנונימית, וההומור שבו מזכיר את זה המישתקף מבעד לגירסה הבולגרית, בתוספת מוטיב גרמני,

אקטואלי באותן השנים: נדודים. מוטיב הנדודים נתמסד בדמות השוליה הצעיר, בספרו של גיתה: "וילהלם מייסטר", והוא מקבל גוון טרגי, ביצירתו המוסיקלית של שוברט: "שירת החורף". בשיר הילדים, יוצא הנס הקטן לדרך, והוא חבוש כובע, ובידו מקל, ממש כמו הגדולים. אלא שלא בדומה לגדולים, לשמע בכיה של אמא, נימלך הנס הקטן בדעתו, ושב הביתה. (3)

ההומור בשיר נובע בשל הסיטואציה הבלתי מסתברת, שבה ילד קטן לובש בגדי מבוגרים, ומחקה את התנהגותם. אילו לבש המבוגר בגדי תינוק והתיישב בלול, היינו מגחכים לא פחות. מכאן, שאי החלימה בין הגלוי לראוי, היא המצחיקה אותנו, בתנאי שהקונטקסט ונורמות ההתנהגות של ילדים ומבוגרים, מתקיימות בהווה, כבעבר.

הנוסח הגרמני "הנסשן קליין", נקלט בגני הילדים בארץ, באמצעות הגננות הראשונות, שקיבלו את הכשרתן הפדגוגית, בשיטת פרובל, בגרמניה: "כולנו העתקנו את הגן הגרמני על חומריו, מכשיריו, שיריו וספורדיו" מתארת הגננת תירצה קטינקא: "ספר שירים גרמני היה איתנו, והיינו מתרגמות כל שיר אשר היה דרוש לנו". וכך, בשנת 1913 שרו ילדי שלושת הגנים ביפו ותל-אביב, את הנוסח הבא, שהיה תרגום כמעט מדויק של הפזמון הגרמני "הנסשן קליין":

"גד הקט לכת קם | למרחקים הלאה שם | את מקלו ותרמילו | כבר הכין הוא לו. | אם הילד בכתה מר: | "אוי לי אין לי בן יקר!" | אז חשב, שוב נימלך | שמה לא הלך." (4)

בנוסח דומה משנת 1916, אנו למדים ששם השיר איננו "הנס הקטן", כי אם "הנודד הקטן", שם שאיננו מקרי כל עיקר, שכן הוא מסביר אף את השינוי הקל אך המשמעותי, שנעשה בתרגום העברי של ראשית המאה:

"גד הקט לכת קם | למרחקים פעמיו שם. | לקח מקל וגם תרמיל | הולד נודד העויל! |... | אם הילד בכתה מר: | "אוי לי, אין לי בן יקר! |... | נגע בכי האם עד לב, | לא יכל ילד נשא הכאב. | עמד גד וככה סח: | "אמא, את לי, ואני לך | אשב פה בארץ זו, | לא, לא אצא עוד מפה." | אז משמחה אורו פניהם, | ובמחול יצאו שניהם, | הו, האח! הו האח! | אם וכן מתעלסים כך."

גירסה זו, מופיעה בווארשה במיקראה "ראשית דעת", והיא נועדה ללמד את הילדים עברית, תוך משחק וזימרה. לצד השיר, מבאר המחבר והעורך מ. קרינסקי את המלים הקשות: "העויל: עולל, עול ימים, ילד שובב... מתעלסים: שמחים." (5) לענייננו, אף כאן, ממירים המקל והתרמיל את הכובע והמקל... אכן פליטת תרגום קולמוסית, התואמת להפליא את הדמוי הקולקטיבי והלא מודע של העם היהודי בגולה: שעה שכובע ומקל מציינים את הנודד בשוויץ וגרמניה, נודד היהודי

מטעמים שונים לחלוטין, ועקבותיו במדבר, בדרך המישרפות ועל הים, צרובים בחותם התרמיל והמקל.

ילדי הגן, ביפו ותל־אביב של שנת 1913, בדומה לילדי הגן העברי בגולת וורשה 1916, שרים וממחיזים את "הנווד הקטן", המצויד במקל ובתרמיל, אך ממנהר לשוב אל אם יהודיה, בוכיה. לא רק שהשיר היה אקטואלי, אלא שאף הצחק ושיעשע, בשל חוסר ההתאמה בין שאיפותיו של ילד קטן, החושב שהוא גדול, נוטש את הבית, מכאיב לאימו, אך בסופו של דבר חוזר בו, והופך את האסוציאציות המכאיבות הכרוכות בצפייה לאירוע הטרגי שנמנע, לאנחת רווחה, הקשורה באסוציאציות אופטימיות ומהנות. השאלה הנישאלת היא: מדוע נעלם שיר אקטואלי ופופלארי מעין זה, מעל דפי הזכרון הקולקטיבי, של הישוב בארץ? מתי אירע הדבר וכיצד?

להערכתני, וזו נישענת על עדותן של הרצליה רז ונתיבה בן יהודה, דוחק "יונתן הקטן", את רגלי "הנווד הקטן", ומסלק אותו מעל בימת הזיכרון ההיסטורי, בשנות ה־20 לערך. זאת, כריאקציה חתרנית ופארודית, המבקשת להתקלס בדיוקן יהודי נודד, ובילדות גלותית ומפוחדת, רווית צער אמהות. במקומה, מציב הישוב בארץ גיבור תרבות חדש, בדמות צבר שובב, המטפס על עצים, מפר כיונתן גיבור קרב הגלבוני, צווים מקראיים, קורע מכנסיים ואינו נרתע מעונש.

לפנינו אם כך, מיסמך היסטורי, כפיסת חיים המעידה על המהפיכה התרבותית, שהתחוללה בארץ בראשית המאה, מהפיכה, שכפתה על החברה שפה חדשה, תוך שהיא מוחקת כמטלית לחה אלפיים שנות גלות, שהיו להיסטוריה הכתובה באותיות גיר. וכל זאת, לא בכח, לא בטריטוריה, לא בכסף, אלא: בחינוך, סיפורות, מוסיקה והומור. מוזר, שאנו המצוים לזכור, מתקשים לרדת במעלות זיכרון בוגדני, הניצב כסולם נכה רגליים, המסרב להובילנו אל מחוזות מציאות המצויה בטווח שנות דור, שהיו לשנות אור.

האם רק הכאב הוא זיכרון כמזכרת, והצחוק שיכחה? האם על־מנת להבין את המימד החתרני, הפארודי וההומוריסטי, שב"יונתן הקטן", נידרש לבן דמותו העממי, המושר בקונטקסט עכשווי? נראה לי, שהשונאה הדוברת אלינו בקונטקסט מקומי־אקטואלי, עשויה לקרב אלינו את העבר, שכן גם אם המטרות השתנו, וודאי האידיאלים, הרי שהדחף ההומוריסטי, שמאחורי הטקסט המתקלס, נותר דומה. כפילו של "יונתן הקטן", המבקש בשנות ה־90 לדחוק את רגליו, הוא

"יונתן הנרקומן": "יונתן הנרקומן" רץ בבקר אל הגן | הוא טפס על העץ | וחשיש חפש | או ואבו לו לשוב המשטרה בעקבותיו | על העץ הוא חפש | עד שהתיאש." (6)

כך שר הרחוב הישראלי המתקשה להגיב להומור של "יונתן הקטן", ורואה בו שיר ילדים מעונב ומהוגן. יונתן הנרקומן לעומת זאת, נשמע חתרני, מרדן, מצחיק, ועל כן הוא מוצע כתחליף ל"יונתן הקטן", שהחליף את "הנווד הקטן". אלא, שכפי שהזכרתי, ההומור הוא תדיר יחסי, שכן הקונטקסט שלו הוא תלוי מקום, זמן וגיל. ועד שהנרקומן יגלוש מנופי אילן הנוער, לנגע את שורשי שיח הילדות, נאזין לילדים השרים עדיין "יונתן הקטן", ובתוך כך נעמוד על היסודות ההומוריסטיים, העכשוויים, המצחיקים ילדיגן אחדים, ומכאיבים לאחרים.

לפני כשלושה שבועות, בקיץ ירושלמי טירון, עמדו בני ה־5 וצעקו מלוא גרון, דחופים ולוהטים כאחוזי דיבוק, חום ומין, הלומי שמש וחמסין:

"יונתן הקטן | רץ בבקר אל הגן | הוא אכל קקה | הוא הפך בטטה | והפך בלוטה | הוא אכל תפוז | והפך שמנתוז | ושתה וחזר הביתה." כך, עד שנשמעה הצעקה: "איה! הוא דחף לי בתחת..." (7)

הצחוק והמיניות הסמויה המתפרקת באקט גלוי ואלים, (8) מאירים בפנינו שני היבטים מרכזיים בהומור הילדים: ההיבט הפסיכואנליטי-חברתי, שנירמז אצל אריסטו ועוצב במלואו במישנתם של פרויד וברגסון, וההיבט הקוגניטיבי-אינטלקטואלי, מבית מדרשם של באטי וקוסטלר. (9)

ההומור כחיסכון באנרגיה נפשית אסורה ומודחקת, והפיכתה לאנרגיה לגיטימית וגלויה, הוא "כחלון הנפתח ונסגר במהרה אל תוך הלא מודע." (10) ואכן השיר "יונתן הקטן" מצחיק ומהנה לא רק בשל אלמנטים של אי-הלימה, אלא בשל אסוציאציות מפתיעות, המאפשרות לילדים לנפץ טאבו ואיסורים, לבטא בגלוי דחפים מיניים ואלים, ולהתענג לשעה בניצחון האגו, על נורמות המציאות הכפויה בידי המבוגרים. כל אלה מתאפשרים, בשל זרעי המרי השתולים במיליות השיר, הנוגעות-מתחברות אל מחסן האסוציאציות האסורות, של בני ה־4 וה־5, הטרודים בפנטזיות מיניות. הילדים נענים במיניות מחשמלת לגירוי הלשוני, שבמלים כגון "חור", "חור במכנסיו", "אפרוחים", ו"ביצים". כל אלה הופכים את הילדים למציצנים, המגורים מאקט החשיפה הבלתי צפוי, המתגלה מבעד לשסע מכנסיו של יונתן. ואם אין די בכל אלה, הגירוי מתעצם לנוכח העובדה, שהילדים המציצים "רואים ליונתן", ו"רואים" גם למבוגרים, שכן אקט החשיפה מקבל מישנה תוקף במפלת הלשון, המתערטלת בכפל משמעויותיה: "חור" איננו רק חור במכנסיים, כשם ש"ביצים", אינן רק ביצי צפרים, שלא לדבר על "בולבול", שהוא עוף ממין אחר, ואפילו המלה "שובב", אשר משמעותה אחת, בפניה לילדים, ואחרת בלשונם המיתחפשת של המבוגרים.

לפנינו אם כך, אקט אקסביציוני לשוני ותמוני כאחד, שהילדים ערים לו והם עטים על מפלת הלשון, כעל מפלת מכנסיו של יונתן. והם שועטים בדרכים עוקפות צנזורה, צועקים זקורי קול וחזה, במרי לגיטימי המוחק מעל מפת עולמם את גבול תמרורי המבוגרים, ופורש במקומו מפת טריטוריה הפוכה, הנשלטת באי-גיון, בנרקסיזם, באבסורד, בגס באסור שהותר, ועל-כן: במצחיק. מכאן הצהלה לנוכח ההמצאה: "הוא הפך פתאום לסבתא\ והפך פתאום בטטה... והפך בלוטה", וכו'.

הרס המוסכמות החברתיות, המעורר אסוציאציות מצחיקות ומהנות, מתאפשר בשל השיר המהוגן המשמש אליבי לשיר החתרני המתחבר אליו כמו מאליו, הן בשל הקונבנציה והקונטקסט ההומוריסטי, והן בשל המנגינה והחרוז, שכוחם מאגי והם כופים על השירים תבנית לשונית חדשה, המסירה מעל הילדים את האחריות לנאמר. כך מאחורי מגן החרוז והנעימה, מציץ הילד הצוחק, וכמו מתריס: "זה לא אני... זה החרוז החרוז את מחרוזת הרוזין..."

ההומור המגולם בכוחה המהנה של אי-הלימה, השוזרת בחוט אסוציאטיבי את הנורמטיבי באסור, ואת המהוגן בשולי, מקנה גושפנקא חוקית מתיסכול, דוחף אף לפעילות שסופה אלימות, השפלה ומכאוב, בדומה לאופן שבו הסתיימה הסצנה הנילהבת בגן הילדים.⁽¹¹⁾ ההומור אם כן, עלול לגרום לכאב לא רק כשהקונטקסט שלו איננו מובן לכל המשתתפים, אלא, כשהוא נודד מהדמיון והופך למציאות, כשאי-ההלימה הופכת להתלהמות יצרית ואלימה. נזכיר בהקשר זה, שהשם הפרטי: "יונתן", לא רווח בקרב ילדי הארץ, בשנות ה-50 וה-60, וילדים רבים התביישו להקרא "יונתן" בשל האסוציאציה השירית, המיידית: "הקטן". לעומת זאת, זכה השם "יונתן" לתחיה, לאחר מבצע אנטבה, הוא "מבצע יונתן", (1976), אשר אפשר, אולי, לילדים ולהוריהם, להזדהות עם דמות גיבור אמיתי, ולהשתחרר באחת, מצל התואר המכאיב, המוטל מתוך זכרון השיר ההולך ונשכח: "יונתן הקטן".

בהיות ההומור נילמד ונירכש, עלולים אותם המרכיבים, המהנים ומשחררים את בני ה-6, להתפשט כמכאיבים ומפחידים, בתודעת בני ה-3. הקטנים, שתפישת עולמם מעוגנת ב"ראליזם שמני",⁽¹²⁾ יזדהו לחלוטין עם שמש, ועל-כן יתקשו להפריד, בינם לבין דמותו הבדיונית, של ילד פיקטיבי בשם "יונתן". כמותם, יונתן גבור השיר הוא "קטן", הולך לגן, קורע מכנסיו, נתון לאיום האצבע המתנדנדת של המבוגרים, וללעג צחוקם המיתקלס של הילדים הבוגרים. אברהם עומר, הרגיש להשפעת האפקט המישתנה והיחסי של ההומור, מחליף במהדורה ה-6 של חוברות הלימוד לנגינה בחלילית, את מילות השיר הידוע, ומציג לפנינו את

הטקסט העדכני:

"יונתן הקטן\ הן גדול הינו מזמן\ ולגן הוא לומד\ בבית הספר כאן.\ שב הביתה ואוכל\ נח מעט ומחלל\ שיר קטן, שיר ישן\ שיר על יונתן." (13)

הערות בבליוגרפיות:

1. מזור, יאיר, "יונתן הקטן: קריאה חדשה בשיר ילדים נושן," ספרות ילדים ונוער ינואר 1995, חוב' ב' (82), ע"מ 34-58.
2. הנוסח הבולגרי לשיר "יונתן הקטן" הושמע באזני מפי דבורה גינבורג, אשר שרה את השיר בילדותה, בסופיה- בולגריה. תרגום: סלינה משיח.
3. Rolleke, Heinz, Das Grose Buch der Volkslieder Kiepenheuer & Witsch, Koln, 1993, p. 347.
4. קטינקא, תרצה, "זכרונות מהעבר הרחוק," הדי-הגן, שנה ב' (ה-ח), תרצ"ז, עמ' 55
5. קרינסקי, מ. "הנווד הקטן" (שיר משחק), ראשית דעת "האור" ורשה, תרע"ו-1916, עמ' 114, ובנוסח קדום, ומעט שונה, ראה: קפלן, פסח, ספר הזמירות אחיספר, ורשה- ברלין, 1913, עמ' 170
6. שיר, סמדר, "יונתן הנרקומן" שירי רחוב ספרית מעריב, ת"א, 1982.
7. משיח, סלינה, רשמה. מפי ילדי גן "נזר דוד," הגבעה הצרפתית, ירושלים, 1995.
8. רוז, הרצליה, "שירי הרחוב של ילדי הגן," הדי הגן חוב' ב', ינואר 1973, עמ' 221-228
9. Freud, S, Jokes and their Relation to the Unconscious Norton, N.Y. 1960 (first published in 1905).
10. וכן: Koestler, A. The Art of Creation Hutchinson, London, 1964.
11. Schaeffer, Neil, The Art of Laughter Columbia Uni. Prees, N.Y. 1981, p. 13.
12. Wolfenstein, Martha, Children's Humor a psychological analysis. the Free Press, Illinois, 1954, p. 171.
13. פיאז'ה, ז'אן, תפיסת העולם של הילד תרגום אליהו פורת, ספרית הפועלים, מרחביה, ללא ציון שנה, עמ' 62
13. עומר, אברהם (עורך), "יונתן הקטן," משירי ילדנו. החלילית תרגילים ושירים. ללמוד נגינה בחלילית סופרן, רנן, רמתי גן, חוב' א', מהדורה - 6, ללא ציון שנה.

האם אפשר לחנך להומור?

(פרק מתוך מחקר רחב)

כתבה: הרצליה ד?

הומור הוא מושג רב הגדרות ורב פנים, הומור מתחלק בין חידה לבדיחה, בין עוקצנות לאירוניה, בין תוקפנות לטוב לב.

בכל גילגוליו משמש ההומור אמצעי הישרדות וביטוי להתעצמות האני. בשל כך חשוב לבדוק את מציאותו בחיי כל אחד ואחת בתוכנו, חשוב לברר אם אפשר לפתח ולטפח אותו,

לדעתי אפשר לפתח ולטפח הומור מגיל רך ביותר, לאו דוקא בתחום השכלתני-מילולי. ההומור עשוי לגמש עמדות ריגשיות, ולהפוך כלי לביטוי חיבה עוד לפני שילדים יודעים להתבטא מילולית. אפשר לטפח הומור באמצעות שפת הגוף.

הסליפסטיקים המשמשים כיסוד מרכזי במחזות קומיים הם גם המרכיבים היוצרים הומור בשפת הגוף, לקטני קטנים. ההגזמה והחזרה, שני אמצעים מצויינים להפגת מתחים, כשיודעים להשתמש בהם בזמן ובמקום הנכונים.

דוגמא: פעוט לא רוצה ללכת עם המבוגר המוביל אותו. המבוגר משדל, או לוקח אותו בכוח. אם ישתמש המבוגר במשחק תנועות שביטויו "אז גם אני לא רוצה, לא רוצה, לא ולא ולא, אני לא הולך... ההגזמה בתנועות הסירוב של המבוגר מפתיעה את הפעוט, מעדנת את סרבנותו ומסתיימת בצחוק משתרר. ב"משחקי כאילו" וב"משחקי תפקידים" המנוהלים ע"י המבוגר בשעת מצוקה לפעוט יש מקום להגזמה וחזרות העשויים לשחרר מחרדות.

המבוגר מזמין את הקטן להצטרף אליו ולהשתתף במשחק המתאמת עם הפחד (פחד מבעלי חיים, מאדם זר, מחפץ מוזר, ממצב חדש) והוא חוזר על המשחק עד להתרגעות.

ילדי גן אוהבים לבנות מגדלים, מגדלים מקוביות, מחול, מחפצים ורהיטים, הם משקיעים זמן רב ותיכנון רציני בבנין.

יש והמבנה קורס תוך כדי בנייה וגורם למפח נפש (למשל במשחק על שפת הים) מצב שצריך לפרק או להרוס את המבנה אחרי שהוקם בעמל רב ולגרום בכך לאכזבה קשה לבונים הצעירים. כדי להתמודד עם המציאות, אפשר לשחק במשחק חזרה והגזמה של בנין והרס. חוזרים שוב ושוב על הבנייה ועל ההרס, עד שהחזרה המוגזמת הופכת לסלופסטיק מצחיק ונוצר איזון נפשי של צחוקים לגבי הבניה וההריסה הזו.

ילדים קטנטנים נהנים מחזרה מדויקת של קצב וצליל. החזרה על צליל מוכר וחביב ועל קצב אחיד וקבוע יוצרת אצלם תחושת בטחון: תחושה הנחוצה ביותר לגדילה שלהם.

כדי לגמש את יכולת הקליטה של ילדים לקצבים משתנים וצלילים מוזרים וזרים, אפשר לשחק במשחק מעגל (מעגל הוא אחד הסמלים התומכים ביותר בחיי אדם) כשהמבוגר מזמין את הילדים לקצבים משתנים (ברקיעת רגליים, במחיאית כפיים, בתנועות גוף) וחוזר ומיציב אותם אל הקצב הידוע המוכר והחביב. כשהוא מצרף לכך גם צלילים חוזרים ומחזרים אל הצליל המוכר יחד עם הקצב המוכר יש במשחק מתח והרפיה, מתח ומנוחה וחוזר חלילה. עניין זה החוזר על עצמו בהגזמה יוצר מצב הומוריסטי בקבוצה המשחקת, וההומור משחרר מחרדה.

על יסוד אותו מצב כתב צ'וקובסקי את התמונות שלו של סדר ואי סדר שתורגמו לעברית ע"י מרים ילן שטקליס ולאח גולדברג. היסוד של הבנה משותפת של הילד והמבוגר בסדר ענינים מקובל.

אבא מצחיקן שובר את הסדר המקובל והילד מחזיר את החפצים והעניינים אל הידוע והמוכר, הספור הוא בדיחה ילדית קטנה, שהיא ביטוי כל מבנה של בדיחה. המצחיק נובע מאי הסדר שבתוך ידיעת הסדר ועצמת השמחה של הילד המשחק והשומע, היא בהכרח המנצחת של הסדר המקובל.

כשמבוגר מחליט לדבר עם הילדים כך באמצעות שירה, זה מפתיע ומצחיק, גם מדבק, נוצרת "אופרת חתולים".

מבוגר או גננת שהרגיל את הילדים למשחק שירה כזה, יכול להעזר בכך ברגעים של רוגז וריב ובכך למתן אותם או להפיג אותם.

במערכת יחסים של אחד לאחד (מבוגר וילד) המבוגר תמיד המחליט והמפעיל והילד מושפע ומופעל. יסודות ההגזמה והחזרה עשויים לתת בידי הילד את השליטה של הפעלת המשחק ובכך הוא "מנצח" כביכול וזוכה להיות ה"חזק" וה"יוזם" משחקים כאלה ה"מתהפכים" הם כלי הומוריסטי ומעדן.

ילדים אוהבים להשתעשע בהברות בלתי מובנות ולשחק משחקי צליל וקצב בהגיים חוזרים. באמצעות משחק צלילי של השמעת הברות החוזרות ומתחרזות בקצבים ובצלילים שונים אפשר לקצר מתח נסיעה עם פעוטות.

המבוגר חוזר על מילמול הפעוט, הפעוט מוסיף למלמל עוד, המבוגר חוזר אחריו ומחקה מילמולו... נוצר דו-שיח משעשע של צלילים וקצבים, של הברות והגיים נמשך עד צחוקים ובקשות "עוד פעם".

ילדי גן משתמשים בכוח החבורה למציאת פתרונות כנגד המבוגר ב"משחקי

כאילו" שלהם הם מזדהים עם המבוגר ומבקרים אותו, גננת, יכולה לראות את עצמה בראי גרוטסקי אם תסתכל ב"משחק כאילו" של גן ילדים.

הם "מסדרים" את המבוגר בשידי הרחוב, כשהם שרים כביכול על האויב (בטוטוטוטו הערבים ימותו... ושתי הקרחת רוקדת במקלחת) ובעצם אם נסתכל במשחק המשולב בתנועות גוף ונראה לאן מסתכלות העיניים בממזירות מלגלגת, נבין במי מבינו המבוגרים, שולחת הקבוצה השרה את חיציה.

"שירי רחוב" מושרים תמיד בחבורה והם בעלי עצמה וביטוי של תוקפנות-מילולית. מה תפקידם של קללות וגידופים בחיי כולנו, הוא נושא למאמר אחר. "שירי רחוב" מזמינים למחקרים וכבר נכתבו ספרים בעניין זה, בעיקר בלשון האנגלית.

אני עצמי בודקת כבר שנים רבות את גילגוליהם של שירי הרחוב "בירידתם" מהאחים הגדולים כלפי מטה אל ילדי ביה"ס וילדי הגן. לעניינינו כאן, בנושא ההומור, חשוב להבין שהילדים שרים מה שהם חושבים שהוא אסור, שהוא טאבו בעיני המבוגרים.

בעזרת קצב וצליל, תנועות גוף ומלים הם מבטאים באמצעות חזרה גרוטסקית את הצורך שלהם להביע כעס, לבטא שנאה או להתנקם במדפא מכל סוג שהוא חשוב שמבוגרים יקשיבו לשירי רחובות כאלה ובינו שלכל שיר כזה יש מסר פנימי משמעותי.

השיר "יוסי השמן - בבטן יש לו בן" הוא שיר קלסי לבני 3-4 והוא מופיע הרבה כשנולדים אחים ואחיות לבני הגנן - גן.

הצורך שלהם להבין את תעלומת ההריון והלידה והפחד שלהם מפני המתחרה התינוק גורם להם להתאגד בצעקת שורה קיצבית ובתנועות גוף מתגרות כשהחזרה על האמירה השירית דומה לתפילה. חבורה שרה צועקת כזו היא ביטוי תוקפני, לפעמים אלים.

הסיום של מצב כזה יכול להיות צחוק ושמחת פורקן או בכי היסטרי נשיכות ומכות. שיר פולחני כזה מזמין את המחנך לחפוש פתרון, הקבוצה קוראת קריאת אתגר וצריך לעזור לה. ברור שאפשר לפורר את הקבוצה בתוקפנות חזקה יותר ובאימים, אבל יש סכנה שהקבוצה תשוב ותתקבץ ותשמיע שירים פולחניים בוטים יותר.

הקבוצה עשויה להירגע באמצעות משחק הומוריסטי, באמצעות פנטומימה מתאימה (קשה לדבר כנגד צעקנותם של הילדים) פנטומימה מפתיעה אותם.

כשפנטומימה מלווה בשפת גוף מתאימה, בליווי מוסיקלי נכון - היא מזמינה לקשב, היא מרגיעה או מצחיקה - היא יוצרת מצב-הסחה מן התוקפנות ומפרקת את החברות.

רק כשהילדים נרגעים אפשר לשוחח אתם ולברר את הגורמים לשירה התוקפנית. במקרה של "יוסי השמן" חשוב להתייחס לסקרנות בדבר ההריון והלידה ולהתייחס לפחד הקנאה מפני הרך הנולד.

הרבה שירי רחוב של ילדים בגנון ובגן מושרים כנגד המדכא המבוגר. שיר כמו "אבאל'ה קטן הלך לגן, הגן סגור ואבאל'ה גפרור" מבטא חזק מאד את הצורך להקטין את האב הגדול, השתלטני.

השיר שילדים נוהגים לשיר על "השוטר שלנו חברמן, הוא יסע יברח לו לתימן" מעניש כמובן את בעל החוק והשררה. השיר על "סבתא הצווחת נפלה במקלחת, בא סבא הזאב ונשך לה בת..." הוא כמובן בדיחה גרוטסקית על השכנה הצווחנית שמגרשת את הילדים המשחקים מתחת לחלונה.

ב-1972 רשמתי מפי פעוטי גן שמואל את השיר האורגינלי הזה: "רד אלינו טיל שמח, קח אותנו לירח, שם נבנה קבוץ יפה ונשלח לכם א א " הילדים חזרו ושרו את השיר בתענוג כל יווער ובתוקפנות אמיתית. הם שרו לעברי הזרה, כשעיניהם מתנוצצות ומתגרות בי, כדי שאברח מפניהם, היצירה הבלעדית הזו מכילה כמה וכמה מסרים.

הראשון-משאלה כמוסה להתרומם גבוה, עד לירח להיות חזקים כמו טיל, באמצעות הביטוי "טיל שמח" הם נאבקו בחרדה העמוקה מן המושג הבלתי ברור ש"ירד" מהגדולים, והמושג "טיל" ככלי מלחמה קטלני, זר, מפחיד, ההנאה הנקמנית של "חלשים מנצחים" מבוטאת בשיר באמצעות שילוח האוצר היקר והאישי ביותר של כל פעוט, ה' א' א'.

הילדים נהנו הנאה מירבית, משותפת ותוקפנית באמצעות השיר שלהם, כשהם שיגרו אותו לעברי הזרה, שבאה לפלוש אל הגנון, הרשות הבלעדית שלהם. באותה הזדמנות לא הועילו תחינותיה של הגננת שניסתה לספר על האורחת החשובה, הילדים פשוט לא הקשיבו לה, הם שרו באקסטזה ובתנועות גוף מתלהמות,

אני פתרתי לעצמי את הבעייה בכך שפתחתי בשריקה של שיר שקט ובעל מנגינה מסתלסלת מאד. השריקה עוררה פליאה וקשב. ואז בשקט (כמעט בלחש) אמרתי "אתם רוצים לנסות לענות על חידה?"

הפגישה הסתיימה בידידות נחמדה. את הטיפול בתוקפנות של הילדים השארתי

לגנות הקבועה שלהם. אחד האמצעים לפתרון תוקפנות מילולית כגון קללות, שירים גסים ושירי רחוב מבואסים היא הורדת האיסור החל עליהם תוך עיסוק מקצועי וענייני בכל אחד מהם. אבל, טיפול כזה יכול להיות רק כשהקבוצה רגועה.

פעולה מתקנת כזו נעשתה עם ילדי כנה ד' בביה"ס קשה באחד מפרוורי העיר. ביה"ס כלו המה מקללות ובהפסקות שרו הילדים שירי רחוב בוטים בשעור לשון באתי לכתה והודעתי להם (בשיא הרצינות) שאני מכינה מילון של מלים גסות ושירים אסורים.

הכתה התפוצצה מצחוק. חזרתי ובקשתי לכתוב על הלוח קללות. התחלתי לרשום אחדות מאלה שליקטתי בהפסקות, הילדים נזעקו ובהלה והביטו בגניבה לדלת, כדי שלא ימצאו אותי בקלקלתי, "המורה, על הלוח אסור. המורה, יקחו אותך לחדר המורים". משראו שאני ממשיכה לרשום על הלוח, התרצו לי והתחילו להוסיף לי ממיכמניהם.

משהיה הלוח מלא והילדים לא ידעו מה עוד אפשר לצרף אל הכתוב, הצעתי שנסדר את כל מה שעל הלוח לפי סדר א"ב כדי שאפשר יהיה לרשום אותן במילון שלי.

היכוח על סדר הרשימה המילונית התלווה בפרצי צחוק תוקפניים.

לבסוף הצעתי לבאר כל פריט ולשים אותו במרחב הלשוני שלו (מה בא, מרוסית, מערבית, מגרמנית, מעברית...) תוך העיסוק הלימודי הזה הלכה הכתה ונרגעה, סוף שיעור זה וגם שיעורים אחרים ודומים שבאו בעקבותיו היו ענייניים ורגועים. התוצאה המשמעותית של השעורים האלה היתה שהקללות נעלמו מכתתי הן מוסגרו בתוך מוסכמות, הוסרו, נרשמו ונעלמו!

שירי הרחוב שימשו לי אמצעי ללמידת מיקצב וחרוז, באמצעות הטיפול בהם הגיעה הכתה לכותיבה יצירתית ופעולות הומוריסטית ברמה ספרותית מענינת.

בכתה זו הסתיימה השנה בחגיגה עם ההורים כשהילדים כתבו מחזה מחורז קומי ובו ערוב של שירי רחוב, שירי משוררים ושירים מעניינים שהם חברו בעצמם.

היסוד ההומוריסטי שימש אמצעי להסתכלות עצמית, הראייה של האדם במראה שבורה שמולו, מאפשרת לו (אם הוא בשל לכך) לראות את עצמו בריסי הסיסים של דמותו, אם הוא בעל הומור כי בשל לקראתו, הרי יש בידו אחד האמצעים המרכזיים להתפתחות ה"אני" בעקר כשיגיע לגיל טרום התבגרות והתבגרות.

מסע ספרותי לארץ ה"מיתרים" (1)

מאת: רבקה מגן

כל מקראה המקרבת את היצירה הספרותית הטובה אל הילד, היא בבחינת מקור ברכה למורה ולתלמיד. כזאת היא המקראה "מיתרים" לכתה ג', שהופיעה זה עתה. המקראה משלבת בין המקובל והמבוסס בספרות הילדים העברית והכללית לבין החדש והעכשווי וזאת בהתאם לצרכים של הילד שעל סף המאה ה-21⁽²⁾.

עורכות המקראות, ד"ר מירי ברוך ודליה שטיין⁽³⁾ בחרו את היצירות המופיעות במקראה, בראש ובראשונה על פי ערכן הספרותי והאומנותי, וגם מתוך התייחסות להיבטים החינוכיים והפסיכולוגיים. כמו שיש במקראה מבע לכל הז'אנרים הידועים של הספרות לילדים - הסיפור הריאליסטי והסיפור ההיסטורי, סיפוי הרפתקאות, מעשיות ואגדות, סיפורי אלגוריה ומשל ויומנים.

גם בבחירת הסופרים והנושאים של המקראה באה לידי ביטוי הגישה היסודית של העורכות - שילוב הספרות הקלאסית עם ספרות עכשווית, כמו למשל "לכבוד חנוכה" של ח. נ. ביאליק ליד "פצפונת ואנטון" של אריך קסטנר. "היומן" מתוך "רובינזון קרוזו" של דניאל דפו מול "אבא אמא עודד אני ו... חגית" מתוך "אני ברק" של עוזי בן כנען ועוד.

עיון בשערים אשר במקראה מפגיש אותנו עם שערים ייחודיים כמו למשל "הסודות שלי ושלכם" "מדברים בצורות", "למה? ככה!" ו"יחודו של יוצר". ב"יחודו של יוצר" מתמקדות העורכות בכל שנה בשני יוצרים בולטים - לאה גולדברג וע. הלל⁽⁴⁾ הם היוצרים המופיעים במקראה לכיתה ג'. העורכות בחרו בשער זה מתוך אמונה שיש להעמיק ולטפח את "יחודו של היוצר", מפני שהתלמידים פוגשים בדרך כלל במקראה יצירה אחת או שתיים של כל יוצר. מפגש כזה כל שנה עם שני יוצרים בולטים יביא את התלמידים בתשע שנות לימודיהם בביה"ס היסודי ובחטיבת הביניים למפגש מעמיק עם שמונה עשר יוצרים ויצירותיהם השונות. אם תהיינה חפיפות (וקרוב לודאי שכך אכן יקרה)

בין המורים השונים ובבתי הספר השונים, יהיו שמונה עשר יוצרים אלה על יצירותיהם בסיס תרבותי ומכנה משותף שפירושו: הדגשת המאפיינים הסיפורתיים שלהם והנושאים החוזרים בהם. מפגש מעין זה במכלול יצירותיהם יאפשר למורים לארגן ארועים ספרותיים הקשורים ביוצר זה או אחר בין אם זו תערוכה, או ערבי קריאה מיצירותיו, ובין אם זה שיתוף ההורים בחוויות הספרותיות השונות⁽⁵⁾.

וכך אנו פוגשים בשאלה המסקנת כל ילד - "איך נכתבים סיפורים לילדים?" שאלה הנענית על ידי כמה סופרים וביניהם לאה גולדברג⁽⁶⁾. הדגשים אחרים מושמים על מסורת ותרבות יהודית⁽⁷⁾. סיפורי ה"למה" מהנים אותנו שוב ושוב⁽⁸⁾.

ברגישות מעוררת למחשבה מופיעות במקראה יצירות הקשורות לנושאים אקטואליים. כזה הוא הסיפור "שיעור בקראטה"⁽⁹⁾ הנוגע בשאלת היחסים שבין הילד היהודי לערבי, או נושא השיויון שבין המינים⁽¹⁰⁾ נושאים כמו "התחלות חדשות" "החברים שלי" "המשפחה שלי" ועוד- הם שערים נוספים הקרובים אל הילד ועולמו⁽¹¹⁾.

העיצוב החיצוני של המקראה צבעוני, רב גוני ומהנה מאד את העין, וזו תרומה נכבדת ל"חינוך לאסתטיקה של הילד". בין האומנים שיצירותיהם מעטרות מקראה זו אנו מוצאים את: נחום גוטמן, אריה נבון, אבנר כץ, רות צרפתי, של סילברסטיין ועוד רבים אחרים.

אל המקראה נלוים מדריך למורה וחוברת עבודה לתלמיד. המדריך למורה מביא עבוד זידקטי של לפחות סיפור אחד מכל שער שבשערי המקראה. העיבוד המקצועי של היצירות מהז'אנרים השונים יכול לשמש כדגם מועיל להוראת יצירות אחרות במקראה. המדריך מעניק למורה מידע ספרות מדעי: מושגים, צורות, סוגים ספרותיים וחומר רקע על כמה מהיצירות והסופרים שבמקראה. יש במדריך הפנייה גם למדריכים אחרים, המלווים מגוון של מקראות, וזאת על פי הגישה של העורכות (מחברות המדריך) המאפשרות לפתח את הוראת הספרות לגישות השונות.

חוברת העבודה לתלמיד באה להעמיק את החוויה והידע של הילד, ויש בה כדי להקנות לו כלים ליישום בקריאת יצירות ספרותיות אחרות. עיצובה החיצוני של החוברת לתלמיד אסתטי, אומנותי, ומהנה את העין.

לסיכום - זו מקראה רב-גונית, אמינה ועשירה ביצירות ספרותיות מעולות, שיש בהן כדי לגרום חוויה ספרותית אומנותית לילד, לספק את סקרנותו, ולהרחיב את הידע שלו.

הערות

1. עם הופעת מיתרים ג' בעריכת ד"ר מירי ברוך ודליה שטיין. הוצאת "מסדה", תשנ"ה, באישור משרד החינוך והתרבות. 270 עמודים.
2. גישה יסודות זו מאפיינת גם את "מיתרים" לכתה ד' (1993) ואת "מיתרים לכתה ה' (1994)
3. ד"ר מירי ברוך, מרצה לספרות ילדים בביה"ס לחינוך של האוניברסיטה העברית בירושלים ומדריכת מורות במכללת "לוינסקי" בתל-אביב. דליה שטיין הינה מדריכה לדיקטטיקה של הוראת ספרות הילדים במכללת "לוינסקי" ובטלוויזיה הלימודית.
4. ב"מיתרים" ד' שלומית כהן-אסיף וזאב, וב"מיתרים" ה' נתן אלתרמן ונורית זרחי.
5. בדרך כלל פוגשים התלמידים רק פרקים נבחרים מיצירות היוצרים שהפכו לקלאסיקה כמו "פצפונת ואנטון" של אריך קסטנר או "רובינון קרוזו" של דניאל דפו. פרקים אלה הובאו כדי לעודד את התלמיד לקריאה חפשית של הספר השלם. רשימה ביבליוגרפית עשירה בסוף המקראה מפנה את המורה לספרים השלמים שמהם נלקחו היצירות.
6. מתוך "שיח פלא" ע' 236
7. "יחג שמח" של דתיה בן-דור ע' 78 סיפורים עממיים של עדות ישראל ועוד.
8. ע' הלל ע' 176 (למה הזברה לובשת פיגימה?) ע' 176 או לאה גולדברג (למה שונא הכלב את החתול?) ע' 176.
9. חוה חבושי ע' 42
10. "איך זו אגדה", גאולה אלמוג ע' 215 או אבא, אמא עודד אני... וחגית מתוך "אני ברק", עוזי בן כנען. ע' 60.
11. יש לציין במיוחד שחלק נכבד מן היצירות המופיעות במקראה רואות אור כאן לראשונה והן נכתבו ע"י מיטב הסופרים הכותבים לילדים.

לימימה אבידר טשרנוביץ

כלת פרס ישראל ופרס זאב,

לדנה, לרמה ולב"ב

שותפים באבלכם

על מות אבי המשפחה

האלוף (מיל) ד"ר יוסף אבידר

מערכת ספרות ילדים ונוער

במבט ראשון

מאת: גרשון ברגסון

דברים קטנים בגן הצבעים

כתב: ספי בן- יוסף. ציירה: ורה איל. הוצאת כרטא, 1995, צבעוני, הטקסט לא מנוקד, לא ממוספר.

"הספר הזה הוא טיול בצבע: באור, בזמן, בעונות השנה, ובעיקר בשלהי החורף והתחדשות באביב".

נראה לי כי שם הספר מטעה, אין כאן "דברים קטנים", יש בסיפור דברים גדולים, מעוטפים בצבעים מרהיבים.

וכפי שנאמר בעמוד 10 (לפי מנייני): "וכמו צייר השמש במכחולים, כדי לתת לציור הרבה גוונים, כך גם השמש מלטפת את האדמה".

בפרוזה מחורזת מתאר בן- יוסף את המתרחש בגן ומסביר תופעות בטבע. לפרפר, לדבורה, וכך גם לשמש, לגשם, לזרעים שונים.

עוכרחים להתבגר

כתבה: רעיה כלטמן, איורים: טניה רויטמן, הקיבוץ המאוחד, 1995, 123 עמ'. רעיה נערה בכיתה ח', מספרת בגוף ראשון את חוויותיה, בכיתה, היחסים עם חברותיה, בבית ובסביבתה.

דרך סיפורה הכנה של הילדה, אנו למדים על מאורעות בתקופת התבגרותה. הסיפור מתרחש בשנת 1939, אנו קוראים על פרוץ מלחמת העולם השנייה, ומזדהים עם אירועי וגזירות השלטון הבריטי בא"י.

האווירה בארץ והמאבקים נמסרים על- ידי ילדה רגישה. בביה"ס שומעת הנערה, מפי מנהל ביה"ס "למל", נאום פטריוטי וטוב שתלמידינו היום יספגו את האווירה שהיתה אז.

"לאנגלים ולנו אויב משותף- גרמניה הנאצית, חשבנו שעובדה זאת תכניס בינה בלב הממשלה הבריטית, והיא לא תכריז על הגשמת חוק הקרקעות, לצערנו טעינו".

מחר יפגינו המוני היישוב את נכונותם להלחם באויב הזידוני". רעיה, הבישנית נאבקת על זכותה להכרה בין חברותיה, היא במידת מה מנודה ומודעת לכך ומנסה באמצעים שונים להוכיח שהיא נערה ככל הנערות. היא נאבקת ומתגברת עד שזוכה לתפקיד מרכזי בהצגה "אלוף בצלות ואלוף שום".

הנערה בעלת פוטנציאל חיובי, אלא שבישנותה מפריעה לה להוכיח את כשרונותיה קבל עם ועדה. היא מתגברת ומרחפת אל איי הזהב.

דפים שניצלו מאש

כתבה: אירנה ציפורי. תרגום מפולנית: עמי שפיר, (מתוך הסדרה פנקסי עדות). הוצאת בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד 1993, 96 עמ'.

המחברת מעלה בספרה הקצר את קורותיה בתקופת מלחמת העולם השנייה, למן פרוץ המלחמה ועד שחרורה ממחנה ראווענסקריק ועד הגיעה לשוודיה.

אך קשה להאמין מהי יכולת החוש להישרדות. אין טעם לפרט את מוצאותיה ואת תעוזתה לתחבולות אין ספור, כדי להשאר בחיים.

עוד סיפור על חיי נערה צעירה בתקופת השואה, ובשלושים סיפורים קצרים אנו למדים על התופת שהתנסתה בה ונדמה לי שאפשר לציין את חוויות חייה בתבונה מלווה בפלאי פלאים ובניסים, כי בלעדיהם לא היינו זוכים לתיאוריה המפורטת ובהסתמרות שערות לקריאת הזכרונות. כל פרק קטן, ככל שיהיה, נותן מושג על אכזריות אנשים בהשראת הגסטאפו, אך גם מובאים אנשים אצילים אוהבי אדם אשר הסתכנו למען הצלת בני-אנוש.

המחברת ממלאת צוואה של אחרים: "אם תשארי בחיים- ספרי עלינו". והיא מספרת:

"אני רואה עיניים מבוהלות של נערות יהודיות המרגישות ברחוב כמו חיות הנרדפות על- ידי ציידים".

"העיניים הללו רודפות אותי, אני רואה אותן תמיד ובכל מקום, עיניהם של ההרוגים, המעונים, השרופים, האומללים שלא זכו לחיות".

סיפור חיים קריא ומלא רגש.

לקרא קסום

סדרה של אגדות עם, בעיצוב דורית טרפשטיין, הוצאת: מסדה 1994-1995.

הסדרה מיועדת לילדים שמתחילים לקרוא בעצמם, האות גדולה, מנוקדת, משפטים קצרים, והתוכן- אגדות וסיפורי- עם, התואמות את עולם התעניינות הנמענים.

בכל ספר מאוחד עד שלושה סיפורים- אגדות, המדרבנים את הילד לגלות את הקסם שבקריאה. הטקסט אינו מעייף והקורא מגיע מהר לסוף.

בסוף כל ספר, בנספח, הדרכה להורים ולמחנכים, המסייעים להם לנהל שיחה עם צאצאיהם וחניכיהם על הספר.

האגדות וסיפורי- עם עובדו ע"י מחברים ידועים כגון:
באמצע היער- שולמית אלמוג, איור: טיאנה קופיאן
כינור אליהו- חוה חבושי, וזהבה כנען, איור: מיכל לויט
אסקלד וברוויזי הכסף- נורית גולן, איור: רינת הופר
כוכב המלך- רותי נויגרטרן, איור: כרמי גל
שלושה אחים סוחרים- רותי נויגרטרן וגילי אור, איור: הנה אדלן
הסדרה הינה כלי טוב לעדוד הקריאה.

חמש דקות שקט

כתב: גיל מרפי, תרגום: מ. הדס, הוצאת מסדה 1995, לא ממוספר.
בסיפור הקצר אמא מבקשת חמש דקות שקט, אך שלשת צאצאיה, בת ושני
בנים, הפריעו לה כל פעם, בשאלה אחרת או בבקשה שונה, והאם הטובה ומלאת
הבנה נענתה להם. הילדים, אחד ניגן, שניה קראו באזניה, ושלישי נכנס
לאמבטיה, נרטב היטב כי שכח להוריד את הפיז'מה.
סיפור מאד ריאליסטי ומבוסס על יחס של אם לילדיה.
האם היא פילה, וגם ילדיה פילים- אך שמותיהם כשם של ילדים: לורה, לסטר
והקטן.

אין שום רמז להאנשת הפילים, זולת השם של האם שנקראת גדל, לפיכך אפשר
היה לשנות את האיוורים ולהמחיש בציורים של נפשות ריאליות ושום דבר לא
היה משנה את תוכנו. ובמקום פילים להציג אנשים.

בדרך ללא מוצא

כתבה: אירנה ליבמן. אייר: יעקב גוטרמן. הוצאת: מורשת נעורים 1995. 116 עמ'.
בספר 12 סיפורים קצרים על מאבקהם להישרד של צעירים ומבוגרים יותר
שנתקעו "בדרכים ללא מוצא", בתקופת השואה.
אירנה ליבמן, שהיתה ארבע שנים בגיטו, ושנה אחת במחנות חוותה את כל
הזוועות בתקופת השואה. ולפי עדותה הסיפורים "הן פרי דמיוני הניזון מנסיוני
האישי הרב עם ניצולות השואה".

ספרה מומלץ לבני הנעורים וגם אלה ביניהם שמתקשים או מתעצלים לקרוא
סיפורים בנושא השואה, יוכלו בעזרת הספר הזה "לטעום" קמץ מסבלם של
הגיבורים.

ד"ר אלי רופא השיניים שלי.

כתבה: רות וולף, עייר: וולף בולכה, הוצאת עמיחי, 1995, צבעוני, מנוקד (לא ממוספר).

הספר מיועד לקטנים ולצעירים, המפחדים מטיפול אצל רופא שיניים, כשם שמפחדים מתופעות אחרות שלא התנסו בהם ומושפעים מהלך־רוח הנפוץ-שהטיפול כואב מאד.

יש מקרים רבים שההליכה לרופא שיניים משאירה סטיגמה- בלתי־מוצדקת ובהתבגרם תחושה זאת מלווה אותם.

המחברת מצליחה להקהות את הפחד, ובעזרת ספרה מסבירה את הנושא העלול להרתיע, וזאת באמצעות שני דברים:

האחד, הסבר נרחב של הכלים והתרופות שהרופא משתמש בהם: והשני- העמדת הרופא אלי, סימפטי, אנושי, לבבי המדבר עם הילדים כדבר איש אל רעהו, ויחד עם זאת השיחה נסובה על עניין שהילד מוטרד בו. אף על פי שהספר ממלא את תפקידו. יש לי שלוש הערות:

א) מתוך רצון להעמיד את הרופא הסימפטי, באור נכון, נגדרת וולף להגזמה, וטוענת ש... (ד"ר אלי הוא הרופא היחיד בעולם שמבין ילדים) אין צורך בהגזמה זאת, כי הרי הילד הצעיר מתייחס למלה הכתובה כדבר שאין לערער על אמיתותה.

ב) הלשון של רות וולף עשירה והיא אינה נמנעת מלהשתמש במושגים המחייבים את המבוגר להסביר את משמעותן, אך לעתים גם בתחום זה מוגזם כמו למשל במשפט ("איך לשמור על השיניים מ"הקרויסים והבקטוסים, החידקים הנוראים הללו"...) או: "מרב שד"ר אלי מיוחד, אחותי אורית, היא כבר ממש גדולה, מסרבת לעזב אותו".

ג) נראה לי כי טוב היה להוסיף לסיפור גם את הטיפול במכשירים שנועדו ליישר שיניים, והם כוללים ברזלים משונים ועוד..שילדים נרתעים מהם. וחשוב בהזדמנות זו גם להקל על הסתגלות למכשירים לתקופה קצרה או אף ארוכה.

הילד שאהב את הירח

כתבה: אבירמה גולן, סיפר ועייר: פאול קור. הוצאת דביר 1995. צבעוני. לא ממוספר.

סיפור על ילד שאהב את הירח, וחרד שמא יהיה לו קר למעלה. הוא סרג לירח כובע מצמר, ומוצא ציפור שבעזרתה יעוף למעלה ויגיש לירח את כובע הצמר שייחם לו.

העלילה מתרחשת בחלומו של הילד, עד שנעורר כשאמו ליטפה את ראשו הקטן, והוא יודע שהתעייף בחלומו.

"סרגתי ועפתי וטסתי והופ- הלילה עברי!

ואמו מכנה אותו בשם "חולם חלומות שלי".

את הנוסח העברי חיברה אבירמה גולן. והיא יודעת לתאר איך, בעיני הילד, הירח משנה צורתו: פעם בגנה, פעם סהרון, פעם כדור קטן ופעם כדור מלא בחרוזים טבעיים מוסרת את העלילה והם מובנים לילד כשם שהמבוגר נהנה מהדין המיוחס לחולם חלומות.

יִוְתֵם נוֹרָא כּוֹעֵס

כתב: אליעזר מלכיאל. איורים: אבנר כץ. מסדה 1995. צבעוני. מנוקד. לא ממוספר.

סיפור בעל אופי פסיכולוגי. יותם כועס נורא על כי אמרו לו- "לא"-

אין אנו יודעים מה ביקש ומדוע לא נענו לו, זוהי תופעה ידועה אצל ילדים, מבקשים משהו, בין אם העיתוי לא נוח, ובין אם אין זה הגיוני. תופעה זו נפוצה אצל ילדים בגילים שונים. לכן אין בספר רמז לגיל המבקש.

אבא, - ויכול להיות אמא, או אפוטרופוס מבוגר אחר - אינם יכולים להיענות לבקשת הילד ואומרים 'לא' ואז הילד כועס, נוקט באמצעי סחיטה שונים, ואפילו נוהג ב"אלימות" כלפי המבוגר.

המבוגרים מנסים לפייס את הילד וגם הם נוקטים אמצעים שונים- ריאליים דמיוניים- אך ללא תועלת. אבא מנסה דרך שונה, מנסה בסיפור נונסנס המעמיד את יותם בניסיון- מספר סיפור על חתולה שהיא "מכשכשת בחדק שלה ונובחת", הילד אינו עומד באתגר זה, יוצא ממחבואו וסותר את סיפור של האב:

"לחתולה אין חדק\ והיא לא מפחדת מעכבר,

והיא גם לא נובחת, ובכלל מה פתאום שהיא תשפריץ מין?"

והכעס של יותם עובר והכל בא בשלום על מקומו.

עֵבֶר לְשֵׁי הַעֲנָנָה. (סיפורו של פרעיון)

כתב: ברוד שוב. הוצאת מורשת 1995. בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ. 208 עמ".

המחבר שואל בהקדמתו? "למי נחוץ עוד ספר על השואה? המדפים הרי כורעים מכובד ספרי השואה ואפשר שכל המוסיף גורע". ומשיב הוא, באריכות על שאלתו, ומצדיק הופעות הספר.

קשה לתמצת את ההסטוריוגרפיה שלו, ושל אחרים, בתקופת השואה. אמנם יש

הרבה מן המשותף בזכרונות ובמסר של אנשים שעברו את השואה: בגיטאות, בתלאות, בנדודים, בפרטיזנים, ואעפ"כ יש אצל כל אחד מהם סיפור אישי, דומה ושונה,

אציין את- 120 תת כותרות שבספר, וכל אחת מספרת על אירוע מיוחד במינו. בצדק מציין בהקדמה פרופ' דב לוי, על ספר זה, וזו לשונו:

"מעבר למישור האישי העובר כחוט השני לאורך כל הספר, ימצא הקורא לא מעט הערות והארות לגבי שורה של עובדות וסוגיות" של תקופה זאת.

נעשה עמך גבר

כתבה: מינה איתן. מסדה 1995. 111 עמ'.

בסיפרה, ארבעה סיפורים. אחים בלב ונפש - 34 עמודים, נעשה ממך גבר - 16 חמישייה ראשונה - 40 והרחק מן המכתש הגדול - 15, 2 סיפורים ארוכים ו- 2 קצרים קצרים. המאחד את כל הסיפורים הוא שהגיבורים בהם הם נערים.

בסיפור, אחים בלב ונפש,

מתארת איתן משפחה לאחר שאחד הבנים נפל. הקונפליקטים נובעים מן ההתייחסות של בן אחד עם שכן, למרות התנגדותה של המשפחה. אנחנו עוקבים אחרי מדריך אהוב - בנץ - בתנועת נוער ומתוודעים להווי זה וההתנגשויות בין החברים אך זכרו של מומו במשפחה השכולה, איני עוזב את בית השכול. וגורמת במידת מה לכאב מתמיד.

דניאל האח הצעיר "אני לא מרחם עליך. אמר בנץ. אני "מרחם על שנינו. לא מספיק שאיבדנו אח. גם איבדנו זה את זה מרוב צער"

נעשה ממך גבר

ילד רוני, קטן. "מום בלב" עומד מול חבורה שלמה, חברים בכתה ז' נאבק על שויון עם אחרים הוא היה יוצא דופן. "רוני אמר שהוא אוהב מאוד להיות בשמיים ולהסתכל על העולם מלמעלה" נובלה קטנה ותיאורי אופי של רוני וחבריו.

שני הסיפורים העוקבים הם על הווי ב"ס ועל יחסי חברות בין שונים.

ספר קריא בלשון עשירה.

הפלגה של יונתן

מאת ליאורה כרמלי, הוצאת ע"ע, ספרית דן חסכן 1995. 145 עמ'.

בספר, בן 3 חלקים מתארת הסופרת את ההווי של יורדי ים, הגיבור הוא רב חובל באונייה, "זקנה" שרונה, המהלכת בין הארץ וארה"ב, ומביאה גרעינים.

והגיבור השני, ואולי הוא הראשי, בנו יונתן, מופיע כגיבור הספר מראשיתו ועד סופו, דרכו אנחנו מכירים את יחסי המשפחה בין רב החובל ובני ביתו, יש גם רמזים סמויים על התנהגותה של אמו, אך רק רמזים ואין אנו יודעים על המשכה של ההתעניינות בינה לבין גברים אחרים בעת היות בעלה במסע על האונייה.

הספר כולו מוביל אותנו ללמוד על התבגרותם של יונתן, וממנו על התבגרותם של בני העשרה, ועל אהבתם או הכמיהה לאהבה ראשונה. הספר מלמד על היחסים עם מורים בביה"ס ועל מרד שם.

אך בעיקר מובא בספר בחלק השלישי שלו על "ההפלגה בלב ים".

בפרק זה אנו למדים על הווי של יורדי ים, תפקידם של רב החובל והצוות שלידו, ובפרק זה יש תיאורים על המסע ובחלקם מעוררים תמיהה שכל ההרפתקאות והאסונות שבלב ים פוגעים באונייה "שרונה".

נראה לי שהמחברת התכוונה להפגין בפני הקוראים מה הן הסכנות האורבות לנוסעי הים, סערות ים, חדירות מים, קלקול במכונות, שרפה, הצלה על-ידי אוניות בים, קריאות S.O.S, אמצעי כיבוי, הורדת ספינות הצלה, עזרה של אוניות מזדמנות, וגרירת האונייה למספנה הקרובה,

עאוריצי וליאורה

כתבה: לאה שנער, הוצאת: ירון גולן 1995. 135 עמ'.

בכותרת המשנה נאמר: רומן אהבה. מבוסס על קורות חייהם ואהבתם של הצייר מאוריצי גוטליב וארוסתו ליאורה רוזנפלד.

גוטליב חי במאה הקודמת, נולד בדרוהוביץ בשנת 1856 ונפטר בשנת 1879 בקרקוב. על אף שנותיו הקצרות התפרסם גוטליב כאחד הציירים היהודים במאה הקודמת.

כשרונותיו האמנותיים הוליכוהו לרב גוניות ביצירותיו, ובעיקר לתמונות גדולות, והמפורסמת ביניהן היא "יום הכיפורים", (במזיאון ת"א). גוטליב התלבט בהשתייכותו הלאומית, חשב את עצמו כפטריוט פולני, והקדיש לא מעט מכשרונותיו לנושא זה- הפולניות.

ייתכן שבשל כך נמשך לצייר הפולני הידוע מטיוקו, אף על פי שלמד בתמיכת אביו, גם בברלין, ברומא וגם בווינה. אך בהשפעת ספרו של גרץ "דברי ימי ישראל" התעוררה בו גישה ליהדות, ושניות זו מתאפיינת ביצירתו.

לאה שנער כתבה את הרומן על גוטליב, לאו דווקא על-סמך תעודות ביוגרפיות אלא הרבה על-סמך דמיונה והצליחה בכך הצלחה מלאה. את קורות חייו, יחסיו במשפחה, ואת אהבתו לנערה מתבוללת אנו קוראים בעניין רב.

הספר מגולל בפנינו משפחה מרובת ילדים מסורתית ופריצת דרך להשכלה כללית, שלווה בדרמה מותחת.

גוטליב היה אמן בנפשו, ("אני מצייר תמונה זאת בדם לבי ובשעה שאני מצייר אותה אני שוכח את סבלי"), את נפתוליו, סבלו, ואהבתו העמוקה אנו קוראים בנשימה אחת.

צנחני התקווה

עורך האסופה: שמואל סטמפלר, המערכת: גרשון ריבלין רחבעם עמיד. יועץ: ד"ר אלחנן אורן המו"ל: המרכז לתולדות כוח המגן ההגנה על שם ישראל גלילי: הוצאת משרד הכטחון 1995. 199 עמ'.

במבוא כותבים חברי המערכת:

"מטרת הקובץ שעמדה לנגד עיניהם של עורכיו הוא להפגיש את הקורא בן ימינו עם הרוח של אותם ימים ועם מערכות השיקולים והמניעים אשר דחפו את אלה שהיו מעורבים בפרשה היסטורית זו, הן בצד מקבלי החלטות, אך בעיקר אלה שביצעו את השליחות בגופם". את המפגש עם הרוח של אותם הימים אנו למדים (א) מפיהם של הצנחנים שנמצאים אתנו היום, (ב) מדבריהם של הצנחנים אשר לא זכו לחזור אלינו, ומאנשי ציבור - פוליטיקאים ועתונאים שסיקרו את הפעולה ופרשו את עלילות הגבורה הנפשיים והפיסיים של הצנחנים. כל המאמרים והסקירות מעוררים התרגשות גם אצל אלה שהכירו את השליחות של 37 האנשים ונשים, שפעלו, כדברי חנה סנש "מתוך שמחה, מתוך רצון חפשי ומתון הכרה ברורה של הקשיים, אני רואה זכות בהליכתי וגם חובה", זהו ספר שאין חובה לקרוא בו ברצף. כל דף שהקורא יפתח בו, יפתחו להמשיך ולהתרגש.

הקובץ מומלץ לפני המורים המחנכים שיטפלו בקטע היסטורי זה, ויגרמו לחניכיהם להיוודע לנועזים בתקופה זאת.

לילדי הגן וכיתות א'-ב'.

מיכל הקטנה לא ראתה אף פעם רכבת אמיתית. רק שמעה עליה בסיפורים, ראתה בתמונות ובגן שרים על רכבת ומשחקים משחקי רכבת.

הספור מספר עד כמה מתפעלת מיכל מן הרכבת בראותה אותה לראשונה ועל חוויותיה בעת הנסיעה ברכבת לחיפה.

זהו ספור מחיי יום-יום של ילדה עם המשפחה ובגן הילדים ומשולבים בו מושגים בעניני רכבות (קטר, פסי רכבת וכו').

נורית צרפתי מעשירה את הסיפור בצבעים נהדרים הרכבת האמיתית ורכבת המשחק עם הנופים והטיפוסים חיים ועליזים.

שירים יפיפיים לילדים על דברים מאוד חשובים: איפה ישנים העננים?

האם לגשם קר בחוץ? ועוד שירים אישיים רבים על דברים קטנים וגדולים בחיי ילדים אשר נראים למבוגרים כ"כ ברורים...

(חוץ-לארץ. כמעט, אכפת לי ואחרים).

ציוריה של נורית צרפתי, כמו דפי אלבום, מרהיבים ויפים. לקריאה משותפת של כל בני המשפחה, ולקורא הצעיר בהיותו עם עצמו.

רכבת אמיתית ורכבת משחק,

כתבה: נורית אורגד, ציורים: נורית צרפתי. הוצאת "דני ספרים", אין ציון שנת ההוצאה. לא ממוספר. מנוקד.

איפה ישנים העננים.

כתבה: לאה צור, ציורים: נורית צרפתי. "הוצאת דני ספרים", 24 עמ'. 1995 מנוקד.

נמר בילקוט

כתבה: אורית רז, ציורים:
קלרה דאדו, הוצאת "דני
ספרים", 24 עמ'. 1994 מנוקד.

כשאודי פקח עיניים בבוקר, הוא מצא נמר ג'ינג'י
בילקוטו שעל השולחן. הנמר מבלה עם אודי במשך
היום - רואה ואינו נראה, (לאחרים), הוא מנסה להשפיע
על אודי להתנהג יפה, להתגבר על היצר הרע לעיתים
מצליח ולעיתים לא... הנושא הופיע פעמים רבות,
בצורה זו או אחרת, בספרי ילדים ותמיד יימצאו ילדים
אשר יזדהו או ישנאו את הנודניק הקטן הפרטי שלהם.
הטכסט עמוס במקצת, המשפטים ארוכים למדי לגיל זה
של שומעים או קוראים. הציורים משרתים בנאמנות את
הספור, אם כי הנמר לא חביב במיוחד.

הקוצים של פודי

כתבה: שולה מודן, ציורים:
הלה חבקין, הוצאת: מודן,
1995 לא ממוספר, מנוקד

חוסר ביטחון והתגוננות בחברה מסופרים בעקיפין
באמצעות פודי הקיפוד. קוציו של פודי זקופים
ומפחידים - כאמצעי הגנה על חוסר בטחונו. אין לו
חברים מלבד אמו המלטפת ומחבקת אותו. הסיפור
מסמל את האדם חסר הביטחון הזוקף "קוצים" כדי
לעשות רושם. המסר: רק האהבה והקירבה מסלקים
קוצים ונוסכים ביטחון. מן הקירבה לאם עובר הגיבור
לבת זוגו. הסיפור כתוב בפיוטיות ובעומק, וקורץ
למבוגרים במשמעות המעמיקה. הציורים של הלה
חבקין עדינים ומקסימים. מומלץ!

זה לא נורא לעבור דירה
כתבה: נירה הראל, ציורים:
כריסטינה קדמון, הוצאת:
הקיבוץ המאוחד, 1995 לא
ממוספר, מנוקד.

יותם אינו רוצה לעבור לדירה חדשה, ובכל הוא מאשים
את התינוק הגדל בבטן אמו. התנגדותו אינה עושה
רושם, ובבוקר ההעברה נושאים אותו הסבלים בתוך
מיטתו ומעלים על המשאית. יותם צוחק...

בדירה החדשה הוא פוגש את עידו, בן גילו, שיש לו
אוגר, עובדות המקרבות אותו למקום החדש. סיפור
דיאליסטי, שתי הבעיות - הילד הקשור לחדרו והקנאה
בתינוק העתידי להיוולד, מתוארים בפשטות ובפרוזה
ברורה, הסיום בשיחת הטלפון עם חברתו מן הבית
הקודם - קוטע הסיפור במקום לא מתאים.

ציידי הנמשים

כתבה וציירה: רינת הופר,
הקיבוץ המאוחד, 36 עמ' 1995.
פורמט גדול שחור לבן, מנוקד.

בספר 21 שירים, שגיבוריהם הילדה עמלה. השירים מחורזים, ותוכנם משקף את מחשבותיה של עמלה המסתכלת בסביבתה, ומביעה את מחשבותיה המתעוררות כתוצאה מהסתכלות זאת.

לעתים התרשמותה היא בעולמה ובגופה: "כשאין לעמלה משהו מיוחד לעשות" לעתים מתבוננת היא בזולתה:

"היא יושבת לה סתם ומגדלת שערות".

"מר קימל קונה | במכולת של ליאור | שני לבן | וחצי לחם שחור".

לעתים נשוא התבוננותה הוא הטבע:

"שר המטר ויועצו מרחשון | יורדים אל העיר | רכובים על ענן".

בשיריה יש לקחים ומסקנות.

"עמלי אוהבת להסתכל | באנשים ובילדים המטושטשים | ולחשוב... והמחשבות רבות גוונים ותואמות את בעליהן.

עליה דמיונית, על גמדים וארץ הקסמים שאליה נכנסים דרך פתח סודי. ערן מקבל פתק מנמרוד: "מצאתי גמד". פיקו הגמד מייצג את עולם האגדה. במציאות עומדים הדחפורים להרוס את הגבעה והמגרש ולהביא כלייה על הגמדים. זהו סיפור בתוך סיפור, שבו מספר מלך הגמדים על מלחמות בין הטרולים, הדרקונים ובני האדם. עם חורבן המגרש נשארות האגדות והגמדים רק בתוך הספרים, וכך חוזרים הם אל עולם האדם. יש בסיפור רעיון עמוק והבחנה בין עולם המציאות והדמיון. מומלץ.

אגדת הגבעה הקסומה,

כתב: ערן שביט, ציורים: טלי קריבולט, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 59 עמ' 1995 מנוקד.

קבוצת ילדים שיחקה, ליאת ענדה על פרק ידה חוט אדום, חוט ברכה. שנתנה לה אמה. החוט אבד. כדי למוצאו התפזרו הילדים ואיבדו את דרכם חזרה. שבילים שונים התגלו לפניהם אבל לא השביל הביתה.

השביל המוביל

כתבה: חנה ניסימוב, איירה:
בת-אור. הוצאת "דני ספרים",
26 עמ' 1994 מנוקד.

מי מצאה את השביל אל הילדים? כמובן, אמא.
כיוון "שיש שביל שמוביל מן הלב של אמא אל לבם של
הילדים".

המלך למך האהוב חלה. רופא עני יעץ למלך "אם רצונך
להבריא עליך ללבוש כותנת של איש מאושר" המלך שלח את
משרתיו למצוא איש מאושר בין העשירים, אולם לכל אחד
מהם הייתה סיבה, שלא להיות מאושר. לבסוף נמצא אדם
מאושר דווקא בין העניים, והסתבר שאין לו אפילו כותנת
אחת המסקנה ברורה האגדה ידועה.

האיש המאושר בעולם

כתב: אחיעזר פחימה, איירה:
פפי מרזל. הוצאת "דני
ספרים", 24 עמ', 1994 מנוקד.

הקיפודים חיו להם, בסיביר, בנוח ובנעימים עד שהחל
הקור הגדול והקיפודים הועמדו בפני דילמה רצינית,
להתקרב, להתרומם ולהידקר, או להתרחק ולהתקרב.
אגדה חביבה ובעלת מסר.

קר לי דוקר לי

כתבה: יעל גלאון, איירה: ליאת
בנימיני-אריאל, הוצאת "דני
ספרים", 23 עמ', 1995 מנוקד.

שכתוב של האגדה הידועה על הדיג שדג דג זהב, ושילח
אותו לחופשי, בשל חמדנותה היתרה של אשתו הפסיד
הדיג את כל ההטבות המופלגות שזכה להן בשל טוב
ליבו. בסיפורנו זה תוספת מקורית: אשת הדיג נעלמת
ובמקומה מופיעה נערה צעירה הנשאת לדיג.

הדיג. אשתו ודג הקסמים,
כתב: בן מיכאל, איירה: יפעת
נחשון, "דני ספרים", 23 עמ',
1995 מנוקד.

חבל, כי הוצאת דני לא ציינה את מקורן של כל אותן
אגדות קטנות.

סיר הפלא שלנו עומד הפעם בכפר איטלקי אצל אשה
טובה בשם קלאודיה. ומה יתבשל שם, אם לא מקרוני.
גם כאן לא מצליח העוזר הנאמן מרצלו להפסיק את
שפע המקרוני, שהשפיע הסיר לאחר שלחש לו את לחש
הפלא, ומאז ועד היום הוא יושב ואוכל מקרוני.

סיר הפלא

כתבה: יעל גלאון, איירה: ליאת
בנימיני-אריאל. הוצאת "דני
ספרים", 23 עמ', מנוקד.

האם זה השכר על כוונות טובות? והלא בקש מרצלו
להאכיל במקרוני את עניי העיר. למחברת הסיפור
הפתרונות

לכיתות בינוניות

אייל הוא מנהיג חבורת כוח המוח. הפעם מנסה החבורה לעזור ליחזקאל השרת ולגלות מי אחראי לבלגן בחדר המנהלת ואיך זה שאלירן תמיד מקבל 100 בבחינות. החבורה פותרת חידות בלשיות ע"י מאמץ ומעקבים.

הגיבור מנסה לשפר את אופיו ולהתמודד עם אהבה חדשה בחייו, שהיא גם יפה, גם חכמה ובתה של המורה. משחקי הבלשים גורמים לשינוי בהכנת שיעורים. ועל רקע זה יש גם בעיות עם ההורים.

ספר ראשון בסדרה של סיפורי חבורה ובלשים, נוסח הסמב"ה. שני בריונים חוטפים את אריק, בן יחיד למשפחה עשירה, כדי לסחוט כסף מהוריו. אלעד ורועי, בניו של קצין משטרה, מארגנים חבורה כדי לשחרר את אריק, אלעד נוסע עם החוטף (בתא המטען) ליפו, ונלכד גם הוא. החוטפים הורגים את שותפיהם ואת הסובבים אותם (5 רציחות) בדם קר.

הילדים פועלים בכוחות עצמם ורק בסוף נעזרים במשטרה ולוכדים את החוטפים.

סיפור אמיתי שטחי, אין עיצוב דמויות, חיי אדם הפקר והלחיצה על ההדק נעשית בקלות. הסיפור לא אמין והעלילה לא הגיונית.

ספר זה הוא המשכו של "באין משפחה", ספריו הקלאסיים של הקטור מלו, על סבלם של ילדים יתומים, פיירינה, בת אחת-עשרה, מתייתמת מהוריה ומגיעה מהודו לצרפת לחפש את קרובה. רעב ובדידות עד עילפון בצד הדרך עד הגיעה למרוקור, שבה יש לה

חבורת כח המוח (2) והבלגן
בחדר המנהלת
כתב: זהר אביב, ציורים: עידית פאנק, כתר, 126 עמ', 1995.

חבורת 9.9 יוצאת לדרך
כתב: אדם אופק, ציורים: ליקה טוב, הוצאת דני ספרים, אין ציון שנת ההוצאה, 115 עמ'.

פיירינה חוזרת אל המשפחה
כתב: הקטור מלו, ערכה מחדש: יעל רוך לרר, ציורים: לא מצוין השם, הוצאת אלומות 96 עמ', 1994.

סב עשיר ובית־חרושת. ידיעתה את השפה האנגלית מקדמת אותה והיא הופכת לבת לסב העיור, ומונעת מהסובבים אותו להתנכל לו. הסב חוקר מה עלה בגורלו של בנו, עליו כעס שנשא אשה בהודו, וכשמתבררת האמת, מוריש לה סבה האוהב את כל רכושו.

העיבוד והקיצור שנמסרו בספר זה פוגמים בו, הטעם הטוב שבספר מלא־חסר. עם זאת נקרא בריתוק.

העבדות בארה"ב, על חוף המיסיסיפי. מעשה בשפחה כושית שהחליפה את בנה שנולד לאדון עם בנם של המעבידים שאמו מתה. הכושי־ הלבן המזויף מתדרדר לפשע, מוכר את אמו המשוחררת לשפחה שוב, רוצח את "דודו" השופט. וילסון, איש מוזר שעסק בטביעת אצבעות, נלעג ע"י הכל, אך לבסוף הצליח להוכיח את אשמת הרוצח וחפותם של הנאשמים בעזרת טביעת האצבעות, הבן החוקי חוזר למעמדו החוקי והעבד נמכר לעבדות. הספר נקרא בריתוק כבלש טוב. דמות הרע היא שטוחה, ויש הגזמה במעשין.

וילסון הטמבל

כתב: מרק טוויין, עורכת
מחדש: יעל רוזנר, הוצאת
אלומות (דני ספרים) תשנ"ה
75 עמ'.

על רקע מלחמת יום הכיפורים רוצה תומר בן ה-11, לעשות מעשי גבורה. בת דודתו אלונה בת ה-7, השוהה בביתם, מצטרפת אליו. הם הולכים לעיר העתיקה בירושלים לחפש מחבלים. באירועים דמיוניים ובלתי הגיוניים חושף תומר מחבל, נשק ומונע פיגוע בכותל המערבי. הסיפור אינו אמין. נער בן 11 נוהג כילד בן 7. הספר מלא "צעקות", והכינוי "מטומטמת" חוזר לרוב. הקורא שומע על ריב תמידי עם הילדים. מחצית ראשונה משעממת. המתח גובר במחצית השנייה, אך לא ממולץ.

חייל קומנדו

כתב: חורב גוטליב, העורכת:
גלילה רוזנר־עמית, ציורים:
אייל אילת, הוצאת ספרית
ראש צעיר, 161 עמ', 1994.

באמצעות פתרון חלומות, כסמל, משווה המחבר בין עבודה צנועה עם לב טוב וחיוך, לבין שרלטניות, עבודה מתוך פרסומת וברק חיצוני ובלי כל יחס אנושי. הסיפור דמיוני: בכפר קטן מעבר להרים חי אלכס, מתקן החלומות. אנשי הכפר פורשים לפניו את חלומותיהם הרעים, והוא מקשיב, מוסיף צבע, חיוך ותקווה רוקם בחוט משי, והאנשים יוצאים מרוצים. כאשר מגיע מהעיר הגדולה מתקן חלומות אחר המציע שרות יוקרתי ופרסים, הקהל נמשך אחריו וזונח את אלכס, עד שהם נוכחים לדעת שהעיקר חסר: היחס האנושי, החיוך. בלעדי, העיקר – אהבת הזולת, הליטוף המבט".

הסיפור מחורז. ועצותיו של אלכס פונות גם למבוגרים. ניתן להבין ברמות שונות ולהנות! מומלץ.

לכיתות גבוהות

התנגשות בין מעמדות ומלחמה להשגת הצדק. בני פגע באופניו באבנר מ"גבעת הגיבורים". שהתנכל לו ועמד בדרכו בשעה שרכב להביא ירקות ללקוחות. אבנר נפצע קשה מאד, הוא בן יחיד, אביו העשיר עושה הכל להעמיד את בני למשפט, יתום מאם ואביו נעלם באירופה. אעפ"כ נרתמים ידידים לעזור לו במשפטו וסוף הצדק לנצח. כל הדמויות חוזרות למוטב בסוף, ונוצר האפיאנד לא מציאותי. הספר מעניין, אך המחברת מאריכה בהרהורים ומלל. אין זו ספרות "חרדית" טיפוסית.

מתקן החלומות
כתב: אורי אורבך, ציורים: שי
צדקה, הוצאת: דני ספרים +
ספריית בית-אל, 1995, לא
ממוספר, מנוקד.

אשם?
כתבה: יוכבד סקס, הוצאת:
ספרית סקסופון, תשנ"ה, 190
עמ'.

לשוב לקחתה, סיפורים

כתבה: שפרה וינטטוק-אשכול,
הוצאת "בית היצירה" 118 עמ',
1995

זהו מקבץ סיפורים, שעיקרו ההווי הירושלמי,

הגיבורים הם אנשים פשוטים, ביניהם ילדים בסיפורים
"נחמיאל", "חלב מן העז הלבנה" וביניהם מבוגרים
ונושאים שהם מעניינים: "לשוב לקחתה",

וההרפייה בסיפורה מקלט אנו חשים את מלחמת ששת
הימים, החרדה וההרפייה "הר הבית בידינו".

המחברת מתארת חיי יומיום דרך אפיזודות קטנות, אך
ברגישות ובשפה עשירה.

זה קרה בין ט' ל' י'

כתבו אלה שגיא ושולמית
אלמוג, ציורים ועטיפה: רינת
הופר, הוצאת מסדה 1995,
94 עמ'.

במשפחות דפי ורותם, בנות כיתה ט', יש בעיות בין
החורים: אמה של רותם עזבה לפני שנים ונסעה
לארה"ב, והורי דפי מתגרשים גם ביניהן מתעוררות
בעיות עקב הופעתו בכיתה של נער חדש-גיא. אכזבות,
התאהבויות ויחסים בין אישים ובינם להוריהם-
מסופרים בגוף ראשון מפי כל דובר, שלו מיוחד פרק
נפרד, עיצוב היוצר אמינות ווידוי, אך גם חזרות
מיותרות. שמחת איחוד משפחתה של רותם יוצר האפי-
אנד חלקי. הספר נקרא בעיון.

ורק מאהבה

כתבה: יונה טפר, ציורים:
כריסטינה קדמון, הוצאת
הקיבוץ המאוחד, 31 עמ',
1995, מנוקד.

גיבור הספר הוא עץ מואנש, המאחר לבלבל עם בוא
האביב. הוא מתבונן במתרחש סביבותיו, הגנן הצעיר
רוצה לכרות אותו והזקן מעכב. נועה ואמיר הגרים לידו
מהססים לקרוא זה לזו, ונועה מיואשת. רק כאשר
מצלצל אמיר וקובע פגישה עם נועה למרגלות העץ,
מתעורר העץ לתחיה: "אהבתם זרמה בעורקיו והאח
לבלבל". המספרת רוצה להדגיש שהאהבה יכולה להפיח
חיים בסביבותיה. מובן שזו הגזמה. גם הטלפון המצלצל
ב"היסוס" אינו אמין. ההקבלה בין העץ והאדם עוברת
את הגבול הסביר. האיורים והעיצוב יפים מאוד.

אהבה ממבט שני

כתבה: ציפי שחרור, הוצאת דביר
כצמך "מוטיב", 156 עמ', 1992

נתן סטילנוב, עולה חדש מרוסיה, מגיע לתנועה. אורנה,
הדוברת בספר, מתאהבת בו, אך הוא מתחבר עם דנה
היפה. מקנא בהם חגי, חברה הקודם של דנה. בטיול של

התנועה מתנכלים לנתן ומשליכים אותו בלילה לבזן. כולם יוצאים לחפשו, ואורנה המוצאת אותו זוכה באהבתו. מכאן ואילך מחליף הסיפור כיוון, אורנה ונתן פועלים יחד לשחרר את אחיו אלכס מהכלא בסיביר. מייק הולנדר, הפועל לשחרור אסירים מביאם לארה"ב. שם נחטף נתן ע"י הרוסים, לבסוף משתחרר ואף אלכס משתחרר ועולה ארצה. אורנה "בענינים" מאוהבת ומאושרת. שילוב העלילות אינו משכנע.

זכרונות ילדותה של גרדה כהן בגרמניה שלפני מלחמת העולם השנייה. הספר בנוי מאפיזודות וחוויות שונות, שכל אחת היא סיפור שלם ומעניין בפני עצמו. מתוארים בני המשפחה, מאחיה פליקס עד הסבים והסבתות משני הצדדים, דודים ודודות והיחסים אתם, וכן ילדים וחברים ממקום מגוריה. היא מאפיינת דמויות בצורה חיה והתיאורים ספוגים הומור וחושניות. חיי היהודים בגרמניה עד עליית הנאצים מתוארים ביד אמן, חוויות אמת נקראות בעניין רב ומנציחות חיים שהיו ואינם. מומלץ.

סיפור ביוגרפי על יהודה ארזי בשילוב דמויות בדיוניות. ארזי פעל בארגון ההגנה לפני קום המדינה ברכישת נשק והעברתו ארצה מחו"ל באופן בלתי חוקי. הוא מבוקש ע"י הבריטים ומסתתר שנתיים. בתום מלחמת העולם עסק בארגון ההפעלה מאיטליה. יחד עם עדה סירני ואנשי עלייה ב', במלחמת תש"ח המשיך לעסוק ברכישת נשק לצה"ל. יעל רוזמן הצליחה לצייר את דמותו בחדות ובמוחשיות. העליה מעניינת ומשולבת בה פרשת אהבה בדיונית בין קצין בריטי ובין אחות יהודיה שליחת ההגנה.

הספר מקנה ידיעות רבות על ימי המנדט ועל תקופת ההעפלה.

מומלץ מאד.

ילדה מאוהבת

כתבה: גרדה כהן, ספרית פועלים, 160 עמ', 1995.

מלך התחבולות

סיפור של יהודה ארזי כתבה: יעל רוזמן, הוצאת יד בן-צבי/ עם עובד 1995, 183 עמ'.

מפתח מאמרים ב"ספרות ילדים ונוער"

ערוך עפ"י נושאי המאמרים לחוברות א - פ (1-80)

מאת רנה גרין שוקרון

3. איורים בספרות ילדים

1. איור לספרי ילדים ונוער
טרסי - גיא, אסתר: ד', 1975, ע' 59 - 60.
2. יוסי שטרן
זהבי, אלכס: ד', 1975, ע' 38 - 40.
3. איורים לספרי ילדים של ביאליק
שבייד, סבינה: ד', 1975, ע' 17 - 26.
4. קטכול וקטצהוב - אמנות מופשטת לילדים
שבייד, סבינה: ט', 1976, ע' 35 - 38.
5. ספרות ילדים ואיוריה - תערוכה לימודית
גפן דותן, רות: טז', 1978, ע' 74 - 77.
6. על ספרי ילדים שעיקרם תצלומים
חובב, לאה: כט', 1981, ע' 11 - 16.
7. על האיורים של רות צרפתי
שבייד, סבינה: לט', מ', 1984, ע' 65 - 75.
8. כנור הפלא של פטריק: המאייר קונטין בליק כותב על גישתו ועל דרך עבודתו.
רות, מרים: מב' - מג', 1985, ע' 89 - 91.
9. מדרש ארבעת הבנים ומדרש חד - גדיא
שבייד, סבינה: מז', 1986, ע' 22 - 27.
10. עיצוב חדש ליצירות ישנות
רות מרים: נד', 1988, ע' 44 - 48.

1. אגדות

1. אגדות לילדי ישראל - מאה שנה לתור האגדה בספרות הילדים העברית
אופק, אריאל: ט', 1976, ע' 3 - 12.
2. אגדות חז"ל לילדים (עם הופעתו של הספר "כה עשן חכמינו", כרך ג')
חובב, לאה: יא', 1977, ע' 43 - 47.
3. תכונות האגדה העממית
דשא, מיכאל: יט' - כ', 1979, ע' 62 - 66.
4. שלמה ואשמדי - על הסיפור ומקורותיו (מתוך "ידיה היום" מאת ביאליק)
פרדקין, נידה: לט' - מ', 1984, ע' 40 - 46.
5. עיון ב"מגילת ערפה"
רון, צלה: סג', 1990, ע' 30 - 37.

2. אחדות ישראל

1. מוטיבים של אחדות ישראל במבחר יצירות שבספרותנו לילדים
בוגסון, גרשון: לד', 1983, ע' 4 - 11.
2. "מלכת שבא הקטנה" (לגולדברג) - חידת אחדות האומה וחכמת שלמה
הראל, שלמה: לז', 1983, ע' 12 - 20.
3. מיווג עדתי לאחר שלושים שנה: עיון חוזר "באופק נטווי" לחיים הזו.
ברוך, מירי: לד', 1983, ע' 24 - 27.

תקרא המפתח ערוך לפי א-ב של המאמרים, ופותח בשם המאמר, ואח"כ המחבר. האות שליד המחבר מצביעה על מספר החוברת, אח"כ שנת ההוצאה, והאות ע מראה על העמוד. לעיתים נמצא במקום המספר העברי ספרה ערבית כגון עז' - 77, כמו כן יש לתרגם את שנת ההוצאה הלועזית לתאריך עברי, כלומר 1977 - תשל"ז/ח

הדס, ירדנה ודניאלי, דינה: סב', 1989, ע' 26 - 32.

6. ביבליוגרפיות

1. יתמות, מוות ושכול, פחד וחרדה, נכות חולי ומופרעות, נחיתות, חלומות והזיות, יחסי אחים, ילדים במוסדות, הביקורת של המבוגרים באמצעות ספרים של ילדים - רשימה ביבליוגרפית של ספרים.
רו, הרצליה: יח', 1979, ע' 36 - 40.

7. ביבליותרפיה

1. כרמי - לניאדו, מאירדה: שינוי הדימוי העצמי הנמוך באמצעות ספרות ילדים לוינגר, מידה: לח', 1983, ע' 20 - 24.
2. ביבליותרפיה וספרות ילדים צורן, רחל: עא, 1992, ע' 37 - 40.
3. ביבליותרפיה ושימושה בתחום האימוץ כצלסון, עדנה: עט' - פ', 1994, ע' 65 - 76.

8. ביוגרפיות

1. מי מפחד מספרות היסטורית מחנכת צמרת, צבי: עג', 1992, ע' 3 - 8.
רב חובל שב אלייך ברגמן, תמר: עג', 1992, ע' 8 - 13.
בעקבות ה"משורר" נאור, לאה: עג', 1992, ע' 13 - 21.
2. הביוגרפיה האישית של היוצר ומקומה בהוראת ספרות הילדים בביה"ס הדס, ירדנה: ג', 1975, ע' 46 - 49.
3. היזכרות מאוחרת כנקודת מוצא לסיפור ילדים.
רגב, מנחם: עט' - פ', 1994, ע' 77 - 84.

11. בריאה בין אפור לסגול (הפן היוזואלי בספרה. של נורית זרחי - בהן: וולפיניאה מומי בלום)

נט' - ס', 1989, ע' 66 - 74.

12. ערכם של האיורים בספרים לילדים טונין, אילנה: סא', 1989, ע' 31 - 46.
13. וולטר טרייטר - אופטימיסט גונן, רות: עב', 1992, ע' 36 - 48.
14. שלושה מאיירים רדירה להשכיר" רימלט, אילנה: עב', 1992, ע' 19 - 35.
15. הצורך באורינות חזותית לצד האורינות המילולית שבייד, סבינה: עב', 1992, ע' 3 - 18.
16. צלה בינדר במאיירת שירי מרים ילן שטקליס גונן, רות: עט' - פ', 1994, ע' 36 - 49.
17. על טעם וריח - על קריטריונים להערכת איורים לספרי ילדים שבייד, סבינה: עט' - פ', 1994, ע' 50 - 54.
18. האורינות בספרות הילדים - תמונות והגינות ולדן, צביה: עט' - פ', 1994, ע' 55 - 58.

4. איכות הסביבה

1. המסע למען איכות הסביבה (על ה"ספור של אקו ולוגי" מאת תמר אדר) דניאלי, דינה והדס, ירדנה: עב', 1992, ע' 46 - 48.
2. הנושא "איכות הסביבה" בספרות ילדים ונוער ברגמן, גרשון: עז', 1993, ע' 31 - 40.

5. אכילה

1. "אכלו ילדים" - על כמה מהדגשיו של נושא האכילה בספרות לילדים.

9. ביקורת והערכה של

ספרות ילדים ונוער

7. הדס, ירדנה: פעימות של חום וחיבה (על הספר "הלב הפועם" מאת מזל ויגרט) איתן, שולה: כג', 1980, ע' 52 - 54.
8. אריות מצחיקים ופחדנים רות, מרים: כה', 1980, ע' 24 - 31.
9. על חמור שזכה לחיי נצח הדס, ירדנה: לב', 1982, ע' 44 - 46.
10. חיי הרמוניה עם החי והצומח בספרות לגיל הרך כהן, דליה: מב' - מג', 1985, ע' 51 - 53.
11. יחסי אהבה של ילדים אל בעלי - חיים רות, מרים: מה', 1985, ע' 38 - 43.
12. כל היום - ובלילה (על הספר "ובלילה" מאת עדנה קרמור) חובב, לאה: נד', 1988, ע' 49 - 50.
13. אתה חמור כרגסון, גרשון: סח', 1991, ע' 14 - 22.
14. אהבת בעלי - חיים בסיפורי הרצליה רו עג, 1992, ע' 28 - 33.
15. הקיפור וספרות הילדים ברזילי, אמירה: עא', 1992, ע' 33 - 36.

11. גבורים | גבורה

1. על גיבורים וגיבורות בספרות הילדים בר - גיורא, רמי: י', 1976, ע' 8 - 12.
2. חלום הכוח הטוב רגב, מנחם: נא', 1987, ע' 28 - 32.

1. ספרות ילדים זמורה, ישראל: ו', 1976, ע' 58 - 60.
2. הספר הטוב לקורא הצעיר (הצעה לקביעת בחינות ואמות - מידה) אופק, אוריאל: יז', 1978, ע' 3 - 11.
3. "חינוך" לספרות קלוקלת טרסי, אסתר: נט' - ס', 1989, ע' 75 - 77.
4. קווים כלליים להערכת ספרות ילדים ברגסון, גרשון: נט' - ס', 1989, ע' 5 - 11.
5. סיפור ילדים טוב מהו? עינת, עמלה: עט' - פ', 1994, ע' 92 - 95.

10. בעלי - חיים

1. בעלי חיים בספרות ילדים רות, מרים: א', 1974, ע' 18 - 26.
2. מעשיות בעלי חיים - גירוי לקריאה שנהר, עליזה: ו', 1976, ע' 38 - 42.
3. דמות הקוף בשני סיפורי ילדים שרף, מיכל: ו', 1976, ע' 16 - 22.
4. הכלב מושיט כפו לאדם הדס, ירדנה: י', 1976, ע' 36 - 38.
5. מסיפור בעלי - חיים למשל ולסיפור ילדים פרופ' נוי, רב: טז', 1978, ע' 26 - 42.
6. ההיפופוטמים החביבים והסימפאטיים רות, מרים: טז', 1978, ע' 24 - 27.

15. דורות בספרות ילדים | חדש וישן בספרות ילדים

1. חדש וישן בספרות לגיל הרך - תשמ"ט חובב, לאה: סאי, 1989, ע' 47 - 52.
2. מה קראו ילדי דור תש"ח ומה קוראים הילדים בתשמ"ה שאול, רות: נט' - ס', 1989, ע' 96 - 99.
3. השתקפותה של תקופה בספרי לימוד לילדים - פכים קטנים מראשית שנות המדינה פרילוק, ניצה: נה', 1988, ע' 57 - 60.
4. מוכרי שרוכי - נעליים והחזון הציוני רגב, מנחם: נה', 1988, ע' 61 - 66.
5. "זמר לך מכורתי" ברזילי, אמירה: נה', 1988, ע' 67 - 72.
6. "מקטינא" עד "נעורים" - על ראשיתן של הספריות ההסתדרותיות לילדים אופק, אוריאל: נ', 1986, ע' 10 - 16.
7. בין אב לבנו - כמשוררים לילדים (על שירת משה ואביטל דפנא) חובב, לאה: כ', 1986, ע' 17 - 23.
8. על אידיאולוגיה ולשון באנציקלופדיה "נעורים" רגב, מנחם: מר', 1985, ע' 3 - 10.
9. מ"כרמנו" עד ב"אומר ובשיח" - דיוני דרך בהתפתחות המקראות הספרותיות (לכיתות ג' - ד') הראל, שלמה: מר', 1985.
10. "הילדים יביאו תועלת לארץ" - מולי"ם וספריות בשנות השלושים אופק, אוריאל: מח', 1986, ע' 13 - 19.
11. תרגומים מעשה "אמנות" - תרומתה של הוצאת "אמנות" לספרות הנוער שלנו אופק, אוריאל: מב"מג', 1985, ע' 31 - 35.

12. גיל רך (ספרות ילדים) לגיל הרך

1. קטכול וקטצהוב - אמנות מופשטת לילדים שביד, סבינה: ט', 1976, ע' 35 - 38.
2. השירה לילד בגיל שלפני הקריאה ברגסון, גרשון: יג', 1977, ע' 3 - 11.
3. סוד הקסם של ברבאבא רות, מרים: יט' - כ', 1979, ע' 107 - 108.
4. ספרות ילדים במסגרת המוסד החינוכי בגיל הרך ניר - ניב, נחמה: יט' - כ', 1979, ע' 57 - 61.
5. הברלים התפתחותיים דורשים שיקול דעת בבחירה רות, מרים: כד', 1980, ע' 22 - 25.
6. זרוזים קטנים לילדים קטנים רות, מרים: מר', 1985, ע' 45 - 52.

13. גירוש יהודי ספרד

1. הנושא המרכזי לשנת תשנ"ב: 500 שנה לגירוש ספרד ברגסון, גרשון: סט', 1991, ע' 38 - 41.
2. על הספר הנער מסיביליה אורגד, דורית: סט', 1991, ע' 42 - 45.
3. נושא גירוש ספרד ותוצאותיו בשני ספרים חובב, לאה: ע', 1991, ע' 28 - 37.

14. גירושין

1. גירושין והשלכותיהם על נפש הילד בראי ספרות ילדים עברית וינברגר, מרים: ע', 1991, ע' 38 - 41.

16. דמיון ובדיין

1. מציאות ומציאות אחרת: על דמיון והזיה כמדיד בביקורת על איכותה של הספרות לילדים.
- משיח, סלינה: סר', 1990, ע' 3 - 11.
2. "האם זה היה באמת?"
- הדס, ירדנה: יב', 1977, ע' 23 - 26.
3. מה בין ספרות בדיונית לבין ספרות דמיונית?
- ברגסון, גרשון: יט' - כ', 1979, ע' 32 - 36.
4. להיצמד אל הסיפור הבדיוני
- גר, צפריה: מו', 1985, ע' 15 - 18.
5. אמת או בדיה
- גר, צפריה: נב', 1987, ע' 10 - 12.
6. האם ניתן לשלב בידיון בסיפורי היסטורי לילדים? (על "הכד הקטן של שמעון" לרבקה אליצור).
- חובב, לאה: מו', 1985, ע' 11 - 14.

17. דרקונים

1. סיפור שהמבוגרים לומדים ממנו והילדים מתחזים בו (על "הדרקון בקופסת השעון מאת מ. ג'ון קרייג).
- רות, מרים: ה', 1975, ע' 47 - 49.
2. דרקונים רגישים וזקוקים לתשומת לב
- רות, מרים: נט' - ס', 1989, ע' 85 - 87.
3. פנים אחרות לדרקון
- הדס, ירדנה: דניאלי, דינה: סר', 1990, ע' 12 - 17.

12. לפתור בעיות חינוכיות אגב הגשת חומר קריאה - 40 שנה ל"ספרית פז" לילדים אופק, אוריאל: לח', 1984, ע' 3 - 10.
13. "משתלה" קצרת ימים - פרק בתולדות ספרות - הילדים הארץ - ישראלית
- אופק, אוריאל: לג', 1982, ע' 3 - 8.
14. מחוות ראשונים לילדי ישראל
- אופק, אוריאל: לה', 1983, ע' 3 - 10.
15. "ספרייה קטנה לילדים"
- אופק, אוריאל: כא', 1979, ע' 23 - 28.
16. שירים ראשונים לילדי ישראל
- אופק, אוריאל: יג', 1977, ע' 12 - 20.
17. "עברית וזמרה": על לקט שירי גן - הילדים העברי מתקופת תחיית - הלשון אי גל - פאר: טו', 1978, ע' 3 - 17.
18. ספרי מוסר עבריים לילדים
- אופק, אוריאל: טו', 1978, ע' 18 - 23.
19. מקראות ראשונות לבני דור התחיה
- אופק, אוריאל: טז', 1978, ע' 3 - 17.
20. אגדות לילדי ישראל (מאה שנה לתור האגדה בספרות - הילדים העברית)
- אופק, אוריאל: טז', 1976, ע' 3 - 12.
21. מן הגסים אל הגבורות - נושאי חנוכה בראשיתה של ספרות הילדים העברית
- אופק, אוריאל: יז', 1976, ע' 3 - 8.
22. "ברוב שמים ובבטן האדמה" - סיפורי הרפתקה ומדע ראשונים בעברית
- אופק, אוריאל: יב', 1977, ע' 3 - 10.
23. מ"אגדות זקני" לשל. גורדון מקורות ודרכי עיצובו
- עלי, יסיף: ז', 1976, ע' 17 - 24.
24. סופרת הילדים הראשונה בעברית - 90 שנה להופעת "דרך ילדים" מאת שרה פרנס
- אופק, אוריאל: ז', 1976, ע' 24 - 27.

9. בריחה מהבית, עבריינות ונטילת סמים -
כנושא בספרות גיל ההתבגרות
ברוך, מירי: נד', 1988, ע' 39 - 44.
10. דמות המתבגר בספרותנו לנוער
ברגסון, גרשון: ל', 1981, ע' 1 - 13.

21. ז'אנרים בספרות ילדים

1. הסיפור הריאלי
גלבוע, מנוחה: א', 1974, ע' 27 - 35.
2. ילדים יהודים בארצות המזרח בספרות
לנוער
ברגסון, גרשון: ה', 1975, ע' 3 - 9.
3. פובליציסטיקה לילדים ולנוער בלבוש
סיפורת
ברגסון, גרשון: כא', 1979, ע' 16 - 22.
4. האם ניתן לשלב בדיון בסיפור היסטורי
לילדים? (על "הכר הקטן של שמעון"
לרבקה אליצור)
חובב, לאה: מו', 1985, ע' 11 - 14.
5. הוואנר האלגורי וספרות לילדים
משיח, סלינה: נא', 1987, ע' 22 - 27.
6. מאפייני סיפור החבורה והקריטריונים
להערכתו
זהבי, אלכס: נט' - ס', 1989, ע' 18 - 22.
7. עיון בסוגיית הרומאן ההיסטורי לבני
הנעורים
הרס, ירדנה: נט' - ס', 1989, ע' 15 - 17.
8. סיפורי מקום מעבר לזמן
גפן - דותן, רות: סה', 1990, ע' 32 - 38.
9. בין רומן היסטורי לסיפור דוקומנטרי
ברוך, מירי: סח', 1991, ע' 31 - 34.

18. הומור

1. יסודות הומוריסטיים ביצירת הילדים של
לאה גולדברג
ברוך, מירי: לו', 1983, ע' 13 - 16.
2. מילים שוות - צליל ושונוות - משמעות
כיוצרות הומור בספרות הילדים.
אגמון - פרוכטמן, מאיה: לו', 1983, ע' 17 - 22.

19. הרפתקאות

1. מאפייני ה"הרפתקה" בספרי ילדים
פרילוק, ניצה: נב', 1987, ע' 13 - 15.

20. התבגרות (מתבגרים)

1. לבעית המחסור בספרות לבני הנעורים
ויזל, חוה: יב', 1977, ע' 20 - 22.
2. אהבת נעורים
רחינה, שולמית: כב', 1979, ע' 43 - 45.
3. על טון הדובר בספרות למתבגרים
ברוך, מירי: ל', 1981, ע' 14 - 18.
4. ספרות לבני הנעורים
זהבי, אלכס: לט' -מ', 1984, ע' 59 - 64.
5. התבגרותם של "כריסטוף רובין" ו"מריוס"
(עפ"י הספרים: ה"בית בקרן פו", ו"מריוס")
יונאי, שלומית: מח', 1986, ע' 48 - 50.
6. "קשה כשאל קנאה" (על הספר "אש על
המים")
חובב, לאה: נח', 1989, ע' 47 - 49.
7. חרות וחופש בהתנגשות חזיתית
גר, צפיריה: סג', 1990, ע' 28 - 29.
8. ספרים חדשים למתבגרים
זהבי, אלכס: סא', 1989, ע' 53 - 56.

9. גלגולי דמותו של אליהו הנביא
רו, הרצליה: מז', 1980, ע' 28 - 32.

10. מדרש ארבעת הבנים ומדרש חד - גדיא
שבייד, סבינה: מז', 1986, ע' 22 - 27.

11. טקסטים בספרות ילדים ליום העצמאות
ה' - 40

ברגסון, גרשון: נה', 1988, ע' 35 - 39.

12. "סוכת חלום"

דניאלי, דינה והרס, ירדנה: נו', 1988, ע' 3 - 5.

13. "שנה כי תכלה"

ברזילי, אמירה: נג', 1987, ע' 30 - 36.

14. על אתרוג מהודר ומכוער

רוך, צילה: נג', 1987, ע' 23 - 29.

15. "סוכת - שלום"

משיח, סלינה: נג', 1987, ע' 18 - 22.

24. חוק ומשפט

1. מבחר יצירות ספרותיות לנושא "כיבוד
חוק ומשפט" לגיל הרך

ברגסון, גרשון: נח', 1989, ע' 3 - 9.

2. לנושא "חוק ומשפט" בביה"ס

רו, הרצליה: נח', 1989, ע' 10 - 12.

3. 40 שנה לחוק חינוך חובה

טרסי, אסתר: נח', 1989, ע' 13 - 15.

25. חידות

1. החידה

ברגסון, גרשון: טו', 1978, ע' 18 - 25.

26. חינוך לדמוקרטיה

1. תרומת הספרות היפה לחינוך לדמוקרטיה

שמואלי, אליעזר: מה', 1985, ע' 3 - 7.

10. ספרים אוטופיים וסיפורי משל ככלים
לחינוך

רו, הרצליה: נג', 1987, ע' 37 - 41.

11. ספרות ילדים חרדית - ריאליסטית או
דידקטית

חובב, לאה: עט' - ס', 1994, ע' 20 - 35.

22. חבורות - סיפורי חבורה

1. מאפייני סיפור החבורה והקריטריונים
להערכתו

זהבי, אלכס: נט' - ס', 1989, ע' 18 - 22.

2. הפסיכולוגיה של סיפור - החבורה

רמי, בר - גיורא: ח', 1976, ע' 3 - 6.

23. חגים ומועדים

1. הערות להוראת שני סיפורים על אליהו

זהבי, אלכס: ד', 1976, ע' 30 - 36.

2. גדי אחד - פנים הרבה לו

הדס, ירדנה: ד', 1976, ע' 13 - 16.

3. אליהו וכוסו בספרותנו לילדים

ברגסון, גרשון: ז', 1976, ע' 3 - 12.

4. שבת ומועדים לילדים

חובב, לאה: יב', 1977, ע' 38 - 40.

5. מן הנסים אל הגבורות

אופק, אוריאל: י', 1976, ע' 3 - 7.

6. "ימים נוראים" בספרות ילדים

חובב, לאה: א', 1976, ע' 19 - 27.

7. ויזתא - צעיר בניו של הצורר

איתן, שולה, הדס, ירדנה: יח', 1979, ע' 17 - 24.

8. "חד - גדיא" - מוטיב בספרות הילדים
העולמית

אופק, אוריאל: כג', 1980, ע' 3 - 10.

2. הצצה לעולמו של ילד עיוור
חובב, לאה: נב', 1987, ע' 25 - 27.
3. החברה נגד הזר והחדש?
רגב, מנחם: סו', 1990, ע' 21 - 25.

31. יום - הולדת

1. הפתעות ליום הולדת בעריכת מירי
ברוך.
- ברגסון, גרשון: נח', 1989, ע' 45 - 46.

32. ירושלים

1. ירושלים בשירי ילדים
אופק, אוריאל: יא', 1977, ע' 36 - 37.
2. ירושלים - מבחר בסיפורת (רשימה
מוערת)
- ברגסון, גרשון: יא', 1997, ע' 31 - 36.
3. שני שירים על ירושלים
בר - יוסף, חמוטל: לו', 1983, ע' 21 - 23.
4. סיפורי ירושלים
האזור, יפה: נו', 1988, ע' 54.
5. "ירושלים בשיר"
איתן, שולה: 72, 1992, ע' 48 - 54.
6. חמישה ילדים וכל ירושלים
וינשטיין, עשי: עד', 1993, ע' 28.

33. כפילים

1. כפילים ב"בן המלך והעני" ו"אורה
הכפולה"
יונאי, שלומית: עז, 1993, ע' 42 - 45.

2. ספרות יפה וחינוך לדמוקרטיה
גלכוע מנוחה: מה', ע' 8 - 11.
3. בעיות בחינוך לדמוקרטיה בביה"ס
היסודי
בר - גיורא, רמי: מה', 1985, ע' 12 - 17.
4. שוויון בחינוך לדמוקרטיה
ברוך, מירי: מה', 1985, ע' 18 - 23.
5. השתקפות המאבק על הדמוקרטיה
בספרות ילדים ונוער
ברגסון, גרשון: מה', 1985, ע' 24 - 31.

27. חינוך מיני

1. על ספר חדש וסוגיה ישנה בחינוך המיני:
בר - גיורא, רמי: ט', 1977, ע' 41 - 42.

28. חלומות

1. החלום בסיפורים לילדים:
חובב, לאה: עד', 1993, ע' 3 - 17.

29. טעוני טיפוח

1. שירותי הספרייה הציבורית לילדים טעוני
טיפוח:
שרף, מיכל: ה', 1975, ע' 57 - 61.
2. שירה וסיפור-אגדה לילד טעון - הטיפוח:
רון, צלה: יב', 1977, ע' 11 - 19.

30. חריגים

יוחס החברה לחריגים, והשתקפות בספרות הילדים

1. על ילדים חריגים בספרות ילדים
רו, הרצליה: יח', 1979, ע' 34 - 31.

34. כתיבה יצירתית

1. גירויים ומגמות בסדנה לכתיבה יוצרת לילדים
גלברט - אבני, עפרה: עז, 1993, ע' 4 - 9.
2. גישה לטיפוח תהליכים של הבעה מילולית יצירתית
אבן - טוב ישראלי, אילנה: עז, 1993, ע' 10 - 25.
3. לא נפסיק לכתוב
הדס, ירדנה: עז, 1993, ע' 26 - 30.
כל המאמרים בחוברת עז 1993

35. לשון בספרות ילדים

1. מקורות לנושא: שנת הלשון העברית
ברגסון, גרשון: סא, 1989, ע' 3 - 13.
2. שימושים מובדלים בלשון שירי הילדים
הראל, שלמה: סא, 1989, ע' 14 - 26.
3. השפה כחומר גלם וכמוצר מוגמר
דיין, יוכי: סא, 1989, ע' 28 - 30.
4. בין שירה לשעשועי לשון
חובב, לאה: סכ, 1989, ע' 3 - 12.
5. שפה, ספרות וילדים: הלשון באומנות ובתקשורת
משיח, סלינה: סג, 1990, ע' 17 - 25.
6. בסימן שאלה
ברזילי, אמירה: ז, 1986, ע' 7 - 9.
7. לשון וסגנון בספרות ילדים -
ביבליוגרפיה
רגב, מנחם: נ, 1986, ע' 41 - 43.
8. אספקטים לשוניים בשירת הילדים
אגמון - פרוכטמן, מאיה: לר, 1982, ע' 16 - 20.

9. ניקוד ספרי ילדים

- בראלי, מאיר: ה, 1975, ע' 14 - 17.
10. ניקוד ספרי ילדים
תגובות: ו, 1976, ע' 23 - 26.
11. פישוט הכיתוב - למה וכיצד?
הרמתי, שלמה: עט, פ, 1994, ע' 5 - 19.

36. לשון - שפת הילדים

1. המילים הן.. צעצועים
שטיין, דליה: סב, 1989, ע' 13 - 17.
2. המלה בנושא לשירי ילדים
רגב, מנחם: נט, ס, 1989, ע' 100 - 102.
3. בעיות הגייה של ילדים כמרכיב
הומוריסטי בספרות ילדים
ברוך, מירי: נ, 1986, ע' 3 - 6.
4. אותיות ומלים בנושא לימודי
רז, הרצליה: נ, 1986, ע' 35 - 38.

37. מדע בדיוני

1. גולם ורובוט: הבובה כסמל מכונן
משמעות
משיח, סלינה: נב, 1987, ע' 3 - 9.
2. עבודת נמלים
פרדקין, נירה: עד, 1993, ע' 49 - 50.

38. מדע ומידע

1. ספרות המדע והטכנולוגיה לילדים
ברגסון, גרשון: כח', 1981, ע' 11 - 14.
2. ספרי מידע לילדים
רו, הרצליה: כח', 1981, ע' 15 - 17.
3. אני וגופי
הדס, ירדנה: כח', 1981, ע' 18 - 20.
4. חלוצים במדע
פרדקין, נירה: כח', 1981, ע' 21 - 22.
5. סדרת "גלה ודע" הוצאת "כתנר"
רוזיגר, שלומית: כח', 1981, ע' 23 - 24.
6. המידע בספרי קריאה
פרדקין, נירה: כג', 1980, ע' 34 - 36.
7. מילונים לילדים
רון, צילה: יח', 1979, ע' 3 - 10.
8. הרהורים על "ילדי העולם"
רון, צילה: יח', 1979, ע' 29 - 33.
9. הקניית מיומנות לשימוש בספרי עזר
שרף, מיכל: יד', 1977, ע' 38 - 44.

39. מדינת ישראל בספרות

ילדים

1. מוטיבים מלפני קום המדינה בספרותנו לילדים
ברגסון, גרשון: יד', 1977, ע' 3 - 14.
2. הנושאים את עמם עלי שכבם: ההעפלה בספרות הילדים
אופק, אוריאל: יד', 1977, ע' 14 - 22.
3. מבחר מוטיבים הקשורים בהקמת המדינה בשירה לגיל הרך והבינוני
חובב, לאה: יד', 1977, ע' 23 - 31.

40. מוות

1. הילד והשכול
בן יוסף, אריה: לח', 1983, ע' 46 - 47.
2. שכול ויתמות והשפעתם בבית ובחברה (על "למי אכפת" ליוכבד סגל)
חובב, לאה: נג', 1987, ע' 43 - 46.
3. הטיפול בנושא בית האב אצל מרים שטקליס וזאב
יונאי, שלומית: לה', 1983, ע' 31 - 34.
4. התמודדות עם בעיית המוות והשכול בספר סוד המטמון
לוינגר, מירה: לה', 1983, ע' 31 - 34.
5. שכול ויתמות בסיפוריה של מי ילן שטקליס
רו, הרצליה: לא', 1982, ע' 31 - 33.
6. האם ספרים יכולים לנחם בזמן אבלות?
רו, הרצליה: לט' - מ', 1984, ע' 89 - 97.
7. דרך אחרת להנצחה
זהבי, אלכס: טו', 1976, ע' 45 - 46.
8. "כתבי הנופלים" כז'אנר ספרותי
רו, הרצליה: נח', 1989, ע' 16.
9. תחושת הכאב והאבדון
בן - אליהו, נחמה: נח', 1989, ע' 22 - 23.
10. אשנב לעולם מתפורר (על הספר "כובע חדש" מאת נירה הראל)
נוי, 1985, ע' 39 - 42.
11. ביבליוגרפיה בנושא יתמות מוות ושכול
רו, הרצליה: יח', 1979, ע' 36 - 40.

41. מלחמות

הנפשיות של הילד

1. רז, הרצליה: לב', 1982, ע' 20 - 23.
10. גלגוליה של אגדת אצבעוני
- אופק, אוריאל: כה', 1980, ע' 3 - 9.
11. זהירות, אתה עלול לתעות ביער המכושף
- חזן - רוקם, גלית: כח', 1981, ע' 47 - 51.
12. סינדרלה - הידיעה באגדות תבל
- אופק, אוריאל: כד', 1980, ע' 3 - 10.
13. לצחוק ולחלום בדרכי מעשיות משלנו
- גפן - רות, רות: יח', 1979, ע' 44 - 48.
14. מעשיה חדשה של לב טולסטוי ויסודותיה הפולקלוריים
- נוי, דבגליה, פולונסקי: יט' - כ', 1979, ע' 13 - 15.
15. שירה וסיפור - אגדה לילד טעון הטיפוח
- רון, צילה: יב', 1977, ע' 11 - 19.
16. הזראת המעשיה בשלבי החינוך השונים
- אפשטיין, הדיה: ב', 1974, ע' 30 - 34.

43. משלים

1. ספרים אטופיים וסיפורי משל ככלים לחינוך
- רז, הרצליה: גג', 1987, ע' 37 - 41.

44. משפחה

1. יש סיפורים שצומחים בעקבות הזמנים (מסיפורי סבתא - סבא ישראלים)
- גפן - רות, רות: מט', 1986, ע' 34 - 38.
2. על עמי ותמי ועל "מגילת זכויות הילד"
- הילד ומשפחתו בספרות העכשווית
- לובין, איה: נט', 1991, ע' 24 - 27.

1. אבא תהיה גיבור
- רוב, מנחם: נח', 1988, ע' 17 - 21.
2. הדי מלחמת השחרור ועיצובם בשירת הילדים
- חובב, לאה: לג', 1982, ע' 9 - 18.
3. על הספר למעלה על המגדל מאת מרדכי נאור
- לוצקי, נילי: יט' - כ', 1979, ע' 92 - 96.

42. מעשיות

1. ספרות לילדים ותקשורת המונים: הקסם במעשיה העממית וקסם מעשית הטלוויזיה
- משיח, סלינה: 69, 1991, ע' 3 - 19.
2. יסודות עממיים במעשיה האמנותית לילדים
- פלרמן, זיוה: 69, 1991, ע' 20 - 23.
3. המעשיה העממית בעבוד דרמטי לטלוויזיה
- משיח, סלינה: סד', 1991, ע' 6 - 11.
4. המירקם הדימויי כאמת - מידה, בבקורת המעשיה העממית והעכשווית לילדים
- משיח, סלינה: נט' - ס', 1989, ע' 34 - 49.
5. כיפה אדומה ביער התרגומים
- פרדקין, נירה: לח', 1984, ע' 25 - 28.
6. מותה של הנסיכה הרעה - דיון בסוגיית המוות בסיפורי אגדה לילדים
- אורגד, דורית: לט' - מ', 1984, ע' 106 - 109.
7. סינדרלה מסרבת להינשא
- הדס, ירדנה: לד', 1982, ע' 52 - 54.
8. על גלגולן של אגדות
- חובב, לאה: לי, 1981, ע' 42 - 45.
9. קסמן של אגדות ותרומתן להתפתחותן

45. נונסנס

1. שירי אמא ארוזה
חנני, יוסף: א', 1974, ע' 11 - 17.
2. שירי הבאי מצוירים ועיצובם בשירת
הילדים של לאה גולדברג
חובב, לאה: לו', 1983, ע' 3 - 12.
3. על יצירות הנונסנס העבריות לילדים
ברוך, מירי: לט' - מ', 1984, ע' 47 - 52.

46. נעליים

1. נעליים כריאליה וכסמל
זו, הרצליה: 69, 1991, ע' 34 - 37.

47. נשים

1. דמות האישה
פרדקין, נירה: נט' - ס', 1989, ע' 50 - 54.
2. ספרות פמיניסטית לילדים
ברוך, מירי: עט' - פ', 1994, ע' 59 - 64.

48. סופרים למבוגרים

שכותבים גם לילדים

1. בין ספרות ילדים לספרות מבוגרים
אגמון - פרוכטמן, מאיה: לא, 1982, ע' 3 - 8.

49. ספורי - עם

1. סיפורים מאיי הודו המערבית
חובב, לאה: סז', 1991, ע' 36 - 38.
2. עיון בסיפור "הדינר הגזול" ליהודה
בורלא
רון, צלה: לג', 1982, ע' 19 - 26.

3. מעשייה חדשה של לב טולסטוי
ויטודותיה הפולקלוריים (ב)

נוי, דב וגליה, פולונסקי: כא', 1979, ע' 8 - 15.

4. הוראת הסיפור העממי

רון, צלה: כא', 1979, ע' 38 - 45.

5. מסיפור בעלי - חיים למשל ולסיפור
ילדים

נוי, דב: טז', 1978, ע' 26 - 42.

6. ההיגד הפולקלורי - דרך לעידוד הקריאה (ב)

מרכוס, אליעזר: ה', 1975, ע' 29 - 35.

7. מעשיות בעלי - חיים - גירוי לקריאה

שנהר, עליזה: ו', 1976, ע' 38 - 42.

8. ההיגד הפולקלורי - דרך לעידוד
הקריאה

מרכוס, אליעזר: ג', 1975, ע' 40 - 45.

50. ספרות ותקשורת

טלוויזיה

1. ספרות לילדים ותקשורת המונים
משיח, סלינה: 69, 1991, ע' 3 - 19.

2. קריאה וטלוויזיה

מרכוס, אליעזר: סז', 1991, ע' 3 - 6.

3. המעשייה העממית בעבוד דרמטי
לטלוויזיה: על טכנולוגית ה"איך" ועל
טכנולוגית ה"יש"

משיח, סלינה: סז', 1991, ע' 6 - 11.

4. הטלוויזיה כמכשיר לעידוד קריאה

לובין, איה: סז', 1991, ע' 12 - 15.

54. ספרות ילדים ותיאטרון

1. מחזות ראשונים לילדי ישראל
אופק, אוריאל: לה', 1983, ע' 3 - 10.
2. ממעשיה להצגה
3. מרכוס, אליעזר: לה', 1983, ע' 11 - 17.
4. מופע ספרותי או מופע תיאטרלי
לובין, איה: לה', 1983, ע' 18 - 20.
5. תיאטרון לילדים - הצגת בעיות
גלבוע, מנוחה: יא', 1977, ע' 10 - 12.
6. תיאטרון לילדים בברית - המועצות
ברגסון, גרשון: יא', 1977, ע' 13 - 20.
7. "במאי" מסיפור - למעשה
רוטנברג, אבנר: יא', 1977, ע' 21 - 23.

55. עונות השנה

1. הסתו בשירת הילדים
חובב, לאה: עו', 1993, ע' 3 - 13.
2. חורף או "עונת הגשמים"
רז, הרצליה: עו', 1993, ע' 14 - 16.
3. עונות השנה במקורות
רוקת, אפרים: עה', 1993, ע' 5 - 7.
4. עונות השנה בספרות לילדים ולנוער
האביב
ברגסון, גרשון: עה', 1993, ע' 8 - 21.
5. קיץ בספרות ילדים
הדס, ירדנה: ג', עה', 1993, ע' 22 - 26.
6. עונות השנה בכיתה - הערות מתודיות
ענבר, עדנה: ג', עה', 1993, ע' 27 - 31.
7. על ראיית האומן והמדען את התופעות
בעולם
רון, צלה: 1993, 75, ע' 32 - 42.

5. "מזה שנקרא" בטלוויזיה הישראלית
ברגסון, גרשון וא. לוי: סו', 1991, ע' 16 - 25.
6. אלמנטים של דרמה בספרות לילדים
משיח, סלינה: נה', 1988, ע' 28 - 34.
7. ספר, ספרות וטלוויזיה
לובין, איה: לט' - מ', 1984, ע' 76 - 81.
8. הרהורים על ספרות, טלוויזיה והוראת
ספרות
רימלט, אילנה: יא', 1977, ע' 3 - 9.

51. ספרות ילדים בעולם

1. ספרות ילדים בארצות הברית
ברגסון, גרשון: יז', 1987, ע' 56 - 61.
2. קונגרס בין - לאומי לספרות ילדים,
ספרות ילדים בארצות הברית
ברגסון, גרשון, יח', 1979, ע' 59 - 61.
3. לבטים בספרות הילדים במזרח הרחוק
תירגמה כנדט, רות: עט' - פי' ע' 85 - 91.

52. ספרות ילדים ערבית

1. ספרות הילדים בערבית בישראל -
אפיונים וקווים כללים
אבו - סנה, מחמוד: 73, 1992, ע' 21.
2. קוים להתפתחותה של ספרות ילדים
בשפה הערבית
אגסי, אליהו: ה', 1975, ע' 10 - 13.

53. ספרות ילדים רוסית

1. ספרות ילדים רוסית בעשור האחרון
טרסיל, אסתר: סה', 1990, ע' 40 - 42.

11. לקראת קריאה נבונה ומהנהג - רון, צילה: לטי' - מ', 1984, ע' 134 - 145.
12. על חינוך לקריאה בלום, אורי: לטי' - מ', 1984, ע' 146 - 159.
13. הרהורים על הפרובלמטיקה בהוראת ספרות - ילדים בסמינר ניצן, נחמה: לטי' - מ', 1984, ע' 131 - 133.
14. קריאה בהמשכים קרן, עדה: כה', 1980, ע' 45 - 47.
15. חידון ספרים לעידוד הקריאה רחמילביץ, רחל: כב', 1979, ע' 34 - 36.
16. המתווך בין הסופר לבין הילד המקשיב רות, מרים: כד', 1980, ע' 42 - 43.
17. כיצד לעורר אצל התלמיד מוטיבציה לקריאת ספרים? בידרמן, נורית: כד', 1980, ע' 44 - 47.
18. תשבץ בספרות ילדים ובעיות בהכנתו ודרך הגשתו רוזינר, שלומית: כד', 1980, ע' 48 - 49.
19. החינוך לקריאה בלום, אורי: יד', 1987, ע' 26 - 30.
20. קריאה מונחית להורים וילדים בביה"ס הממלכתי "מי אלישר" נחם, ארינה: יט' - כ', 1979, ע' 89 - 91.
21. קריאת ספרים - חובה לחנך לקריאה ולא להטיל חובת קריאה בלום, אורי: יג', 1977, ע' 43 - 45.
22. איך לא להגיב טרסי - גיא, אסתר: יג', 1977, ע' 46 - 48.
23. ילדים כותבים "ספרים" רחמילביץ, רחל: יד', 1977, ע' 45.
24. חודש הספר בבית הספר אילת, יונה: טו', 1978, ע' 42 - 45.

8. הקיץ בשירי הילדים של לאה גולדברג חובב, לאה: מד', 1985, ע' 15 - 16.
9. "יום קיץ סתם" - הקיץ בשירת ביאליק על ילדות ובשירתו לילדים הדס, ידנה: מד', 1985, ע' 16 - 19.
10. הקיץ בספרות ילדים גר, צפרידה: מד', 1985, ע' 20 - 22.
11. משוררים שרים לגשם ברגסון, גרשון: ט', 1976, ע' 13 - 18.

56. עידוד קריאה

1. "ספרים הם ידידים" גפן - דותן, רות: נג', 1987, ע' 55 - 58.
2. על הספר "חינוך לקריאה טובה" דשא, מיכאל: נג', 1987, ע' 7 - 10.
3. שבוע הספרייה בבית - ספר שמחה, נאוה: מא', 1984, ע' 60 - 61.
4. פעילות לעידוד קריאה חופשית בן - ישי, ענת: מב' - מג', 1985, ע' 76 - 78.
5. למען הגברת הקריאה החופשית גר, צפרידה: מב' - מג' 1985, ע' 78 - 80.
6. קריאה מונחית - בגרוי לקריאה חופשית דקל, חיה: עט' - פ', 1994, ע' 98 - 100.
7. לידר ילדים וספרים גפן - דותן, רות: עט' - פ', 1994, ע' 101 - 107.
8. עלילה היסטורית בגרוי לקריאה בן - עוז, אהוד: עט' - פ', 1994, ע' 108 - 111.
9. אז הילדים אינם קוראים? הונאלה, יוכיה: עח, 1993, ע' 38 - 41.
10. מחקר בקריאה מהנהג של תלמידים בכיתות ד' - ו' - ח' - תשמ"ג ברגסון, גרשון ולוי, אריה: לטי' - מ', 1984, ע' 7 - 14.

25. חידון ספרים לעידוד הקריאה החופשית
רחמילביץ, רחל: י', 1976, ע' 33 - 35.
26. טיפוח הקריאה החופשית
(א) בנאי, יעקב: יב', 1977, ע' 32 - 34.
- קריאת ספרים כמקצוע חובה בבית"ס
(ב) שור, יצחק: יב', 1977, ע' 34 - 35.
- כיצד ניגש לעידוד הקריאה
(ג) גר, צפרידה: יב', 1977, ע' 35 - 36.
27. בין קרית שמונה לדימונה
כיבר, יהואש: ה', 1975, ע' 54 - 57.
28. על מקרא עונג
בלום, אורי: ו', 1976, ע' 52 - 55.
29. לקרוא בקול רם
זמורה, ישראל: ב', 1974, ע' 27 - 29.
30. הקריאה החופשית לתלמידים עולים
זהבי, אלכס: ב', 1974, ע' 35 - 38.
31. כיצד נקרא קובץ ספרים
הדס, ירדנה: ב', 1974, ע' 38 - 42.
32. הרגלי קריאה של ילדי כיתות ד' - ו'
בבתי ספר באזור תל - אביב
שטיין, רות: ג', 1975, ע' 21 - 25.
33. קריאה חופשית מתוך רשימה של
ספרים מומלצים מטעם משרד החינוך
מורד, עזרא: ג', 1975, ע' 26 - 30.
34. הסימפוזיון כאמצעי לעידוד הקריאה
ויסמן, יעל: ג', 1975, ע' 59 - 60.
35. מוחקר בקריאת ילדים
ברגסון, גרשון, ואריה לוי: ד', 1975, ע' 7 - 10.

57. על ספרות ילדים

1. ספרים לגדולים על ספרות - ילדים
אופק, אוריאל: יט' - כ', 1979, ע' 67 - 76.

2. "תנו להם ספרים"

זהבי, אלכס: יט' - כ', 1979, ע' 77 - 78.

58. עליה וקליטה

1. "המצויקה עם העגולים"

חובב, לאה: סה', 1990, ע' 4 - 14.

2. "שבועת האדרה" ו"ידידות במבחן" מוזות
ראיה של הסופרת

אורגד, דורית: סה', 1990, ע' 14 - 16.

3. "צברים" ועולים בשנות ה - 20 וה - 30
בשני ספרים מאותה תקופה

זהבי, אלכס: סה', 1990, ע' 17 - 20.

4. קולטי העלייה בראי ספרות הילדים

הדס, ירדנה: סה', 1990, ע' 21 - 26.

5. הקליטה במוסדות חינוך פנימייתיים

ברגסון, גרשון: סה', 1990, ע' 27 - 31.

6. נושא "קליטת - עלייה"

רו, הרצליה: סה', 1990, ע' 48 - 51.

7. נורית זרחי - מחדשת נורמות בספרות
הילדים: דרכי עיצוב בעיות קליטה
והיקלטות בשלושה מסיפוריה

שטיין, רליה: נט' - ס', 1989, ע' 88 - 95.

59. עמדות ודעות קדומות

1. "זמר האילות" - סיפור על מפגש תרבויות

פרדקין, נידה: יט' - כ', 1979, ע' 97 - 98.

60. ערבים ויהודים

(הסכסוך היהודי - ערבי)

1. כיצד נעלם סעיד לוצקי, נילי: כא', 1979, ע' 48 - 49.
2. דו קיום בשלום יונאי, שלומית: לב', 1982, ע' 42 - 43.

61. עתוני ילדים

1. עולמו של עורך עיתון לילדים ניצן, שלמה: לט' - מ', 1984, ע' 109 - 112.
2. ה"צפירה" וקהל הקוראים הצעירים לוק, חנה: מה', 1985, ע' 32 - 37.
3. עתוני הילדים מאז ועד עתה גר, צפיריה: סה', 1990, ע' 43 - 46.
4. "גן שעשועים" - 80 שנה לשבועון הילדים העברי הראשון אופק, אוריאל: יח', 1979, ע' 10 - 16.

62. פחדים וחרדות

1. הצעות ודרכי למידה עם יצירות ספרותיות - המוטיב המשותף "פחד וחרדה" הו, הרצליה: עא', 1992, ע' 41 - 48.
2. עיצובו של פחד הדס, ירדנה: נד', 1988, ע' 8 - 12.
3. הפחד בנושא בשירת הילדים שלנו הדס, ירדנה: יז', 1987, ע' 17 - 20.

63. פיוס וסליחה

1. סליחה ברזילי, אמירה: כז', 1988, ע' 9 - 11.

64. פרסים לספרות ילדים

1. על פרסים לספרות ילדים / חתני וכלות פרס ישראל לספרות ילדים מב' - מג', 1985, ע' 4 - 6.
2. על פרס בן יצחק לאיור המעולה בספר ילדים ישראלי תשלי"ח ג', 1987, ע' 60.
3. ספרי ילדים מוכתרי פרסים יג', 1977, ע' 55.
4. פרסים בספרות ילדים (פרס זאב, פרס יציב, פרס למדן, פרס אשמון, פרס אסתר רבינוביץ, עיטור אנדרסן, פרס הוועד הבין - דתי בישראל, פרס בן - יצחק) טו', 1978, ע' 58 - 60.
5. מקבלי פרס בספרות ילדים, פרס למדן, פרס יציב, פרס אשמון טז', 1976, ע' 55 - 56.
6. פרס אנדרסן לספרות ילדים ח', 1976, ע' 42 - 43.
7. פרסים בספרותנו לילדים, פרס זאב תלמי, אפרים: ב', 1974, ע' 21 - 26.
8. מירע על פרס זאב נמצא בחוכרות דלהן: 1978 - ד' (יט' - כ'), 1979 - ד' (כד'), 1980 - ג' (כח'), 1981 - ג' (לא'), 1982 - ב' (לד'), 1983 - ב' (לח'), 1984 - ג' (מב' - מג'), 1985 - ג' (מד' - מח'), 1986 - ג' (נא'), והחל משנת 1987 בכל כרך (שנה) בחוכרת ב'.

65. קיבוצים

1. ילדי קיבוץ, כפי שהם משתקפים בספרות הילדים הישראלית
טרסי - גיא, אסתר: לט' - מ', 1984, ע' 82 - 88.
2. שירים על ילדי קיבוץ
חובב, לאה: לה', 1983, ע' 48 - 49.

66. רמות בכתיבה על

ספרות ילדים

1. פתיחות וסיומים בספרותנו לנוער
ברגסון, גרשון: לג', 1982, ע' 27 - 35.
2. על שמות של יצירות בספרות ילדים
ברון, מירי: יט' - כ', 1979, ע' 37 - 42.

67. שואה

1. "ספרות ילדים ונוער בנושא השואה"
מנקודת מבט של דור שני לניצולי שואה
רון, צלה: 1992, 71, ע' 8 - 21.
2. הצעה לעבודה בנושא השואה
בהריר, עליזה: כו' - כו', 1981, ע' 55 - 58.
3. השיר והסיפור על השואה
ברגסון, גרשון: כו' - כו', 1981, ע' 17 - 22.
4. מכנה משותף בספרות על השואה
זהבי, אלכס: כו' - כו', 1981, ע' 23 - 25.
5. ילדים וספרותם כראי לשואה (על פנס
הרחוב ליצחק מראס)
חובב, לאה: לא', 1982, ע' 20 - 26.
6. משמעות הארמז ממקורותינו בשירי
שואה
רון, צלה: מו', 1986, ע' 13 - 21.

7. עיון בשיר של אבנר טריינין "כתונת איש
המתנות"

- רון, צלה: מב' - מג', 1985, ע' 54 - 64.
8. על ספרי ילדים ונוער בנושא השואה
רון, צלה: נה', 1988, ע' 49 - 57.
9. איך להזמין תלמידים לנושא השואה
רון, הרצליה: כו' - כז', 1981, ע' 32 - 34.
10. הצעות למידה לנושא השואה בביתות
החטיבה בידו
רון, הרצליה: מב' - מג', 1985, ע' 65 - 68.
11. ספרות ילדים בנושא השואה מנקודת
מבט של דור שני לניצולי שואה
רון, צלה: 1992, 71, ע' 8 - 21.
12. פרס זאב לשנת תש"ן לעמי גדליה על
ספרה "העד האחרון" (נימוקי השופטים)
סב', 1989, ע' 38 - 39. דברי כלת הפרס ע' 43 - 46.
13. לקראת יום השואה: על הספרים:
1. מישוהו לפני מישוהו מצדדי מאת אידה
וויס 2. הגברת עם המגבעת מאת אורי
אורלב
סג', 1990, ע' 38 - 41.
14. וגם אם ארוכה מאוד הדרך... (על
הספרים 1. התחנה טהרן - דבורה עומר 2.
לאורך המסילה - תמר ברגמן)
גפן - דותן, רות: נח', 1989, ע' 24 - 26.
15. נזכור את אנה פראנק - סיפורם המופלא
של מחביאי אנה פראנק ומשפחתה
קרן, עדה: נט' - ס', 1989, ע' 113 - 114.
16. נושא השואה בסיפורי אורי אורלב
מציאות ומבדה
שטרן, דינה: נה', 1988, ע' 40 - 48.
17. על ספרי ילדים ונוער בנושא "השואה"
רון, צלה: נא', 1987, ע' 5 - 16.

- מרים עקביא" (מרים עקביא)
18. מספיקי שואה - למדינה, על "פגישה מקרית" לאמיליה רואי חובב, לאה: נא, 1987, ע' 17 - 18.
19. אשר קראתי למתים ברגסון, גרשון: נא, 1987, ע' 19 - 20.
20. רות בנישטו - מי ראה את בתי? רו, הרצליה: נא, 1987, ע' 20 - 22.
21. יומנה של אנה פראנק - כמסמך דוקומנטרי, כספר התבגרות וכיומן אוטנטי ברוך, מירי: מז, 1986, ע' 3 - 8.
22. על ספרה של לישה רוו "הצבעונים אדומים" חובב, לאה: מז, 1986.
23. הדי מלחמת העולם השניה ב"דבר לילדים" (עיון בשירים) בחולי, אמירה: מז, 1986, ע' 33 - 40.
24. בשולי המאמר: "משמעות הארמז ממקורותינו בשירי שואה" רוך, צלה: מח, 1986, ע' 53.
25. עוד פן אחד לספרי השואה טרטי - גיא, אסתר: מב' - מג', 1985, ע' 68 - 69.
26. ספרים חדשים בנושא השואה - 50 שנה אחרי רוך, צלה: 78, 1993, ע' 25 - 35.
27. בון יאוש לתקווה מאת מרדכי קרופ ברגסון, גרשון: 78, 1993, ע' 36 - 37.
28. אני דוד (על הספר אני דוד מאת אן הולם) רו, הרצליה: לח', 1984, ע' 48 - 50.
29. סדרת ספרים לנוער ע"ש קורצ'אק (על "ושמו היה פרידריך" | האנס פטר ריכטר, "ולגטו לא חזרתי" | שרה ירושלמי ברגסון, גרשון: לה', 1983, ע' 21 - 26.
30. נעורים בשלכת (על הספר נעורים בשלכת)
- רו, הרצליה: לה', 1983, ע' 27 - 28.
- (על הספרים: 1. מן המיצר מאת אסתר שטריט - וורצל ע' 28 - 29
2. פגישה שניה מאת פרד טולמן ע' 29 - 30)
31. השואה בספרים לילדים ולנוער וייל, מאיר: ל', 1981, ע' 33 - 36.
32. הצעה לקריאה מודרכת של הספרייה "יד ביד עם תובי"
- הופרטי, שמואל: לא', 1982, ע' 27 - 30.
33. "הרפה גבר על העז" - על יצירותיו האחרונות של יצחק קצנלסון אופק, אוריאל: כו' - כז', 1981, ע' 26 - 31.
34. עיון בסיפור "החלום והיום" רוך, צלה: כו' - כז', 1981, ע' 35 - 41.
35. "בגיא צלמוות" חובב, לאה: כו' - כז', 1981, ע' 42 - 43.
36. "ילדים במחתרת" נשר, חסידה: כו' - כז', 1981, ע' 44 - 48.

68. שירה לילדים

1. בין שיר סיפורי לשיר מעשיה - בשירת הילדים של קדיה מולודובסקי חובב, לאה: נט' - ס', 1989, ע' 23 - 33.
2. קוים מאפיינים את שירת הילדים העכשווית, או בקיצור: "הכל הולך" ברוך, מירי: נט' - ס', 1989, ע' 12 - 14.
3. פני השיר בפני הדור, עוד משהו על השיר הילרי לילדים ברוך, מירי: נה', 1988, ע' 23 - 27.
4. יסודות בשירת ילדים אמנותית חובב, לאה: נג', 1987, ע' 11 - 17.
5. הדי מלחמת השחרור ועיצובם בשירת הילדים

18. מספיקי שואה - למדינה, על "פגישה מקרית" לאמיליה רואי חובב, לאה: נא, 1987, ע' 17 - 18.
19. אשר קראתי למתים ברגסון, גרשון: נא, 1987, ע' 19 - 20.
20. רות בנישטו - מי ראה את בתי? רו, הרצליה: נא, 1987, ע' 20 - 22.
21. יומנה של אנה פראנק - כמסמך דוקומנטרי, כספר התבגרות וכיומן אוטנטי ברוך, מירי: מז, 1986, ע' 3 - 8.
22. על ספרה של לישה רוו "הצבעונים אדומים" חובב, לאה: מז, 1986.
23. הדי מלחמת העולם השניה ב"דבר לילדים" (עיון בשירים) בחולי, אמירה: מז, 1986, ע' 33 - 40.
24. בשולי המאמר: "משמעות הארמז ממקורותינו בשירי שואה" רוך, צלה: מח, 1986, ע' 53.
25. עוד פן אחד לספרי השואה טרטי - גיא, אסתר: מב' - מג', 1985, ע' 68 - 69.
26. ספרים חדשים בנושא השואה - 50 שנה אחרי רוך, צלה: 78, 1993, ע' 25 - 35.
27. בון יאוש לתקווה מאת מרדכי קרופ ברגסון, גרשון: 78, 1993, ע' 36 - 37.
28. אני דוד (על הספר אני דוד מאת אן הולם) רו, הרצליה: לח', 1984, ע' 48 - 50.
29. סדרת ספרים לנוער ע"ש קורצ'אק (על "ושמו היה פרידריך" | האנס פטר ריכטר, "ולגטו לא חזרתי" | שרה ירושלמי ברגסון, גרשון: לה', 1983, ע' 21 - 26.
30. נעורים בשלכת (על הספר נעורים בשלכת)

18. הפחד כנושא בשירת הילדים שלנו
הדס, ירדנה: יד, 1987, ע' 17 - 20.
19. שירי אורי צבי גרינברג בכתבי - עת
לבני הנעורים
- הופרט, שמואל: יט' - כ', 1979, ע' 6 - 12.
20. השירה לילד בגיל שלפני הקריאה
ברגסון, גרשון: יג', 1977, ע' 3 - 11.
21. שירים ראשונים לילדי ישראל
אופק, אוריאל: יג', 1977, ע' 12 - 20.
22. שירת ילדים בעקבות שירה לילדים
רון, צלה: יג', 1977, ע' 28 - 36.
23. הוראת שירה לילדים
לוצקי, נילי: יג', 1977, ע' 36 - 42.
24. "עברית נומרה": על לקט שירי גן
הילדים העברי מתקופת תחית - הלשון
גל - פאר, א"י: טו', 1978, ע' 3 - 17.
25. שירתם של הילדים הספרדיים
בירושלים
בכר, חיה: י', 1976, ע' 22 - 28.

69. שירי ערש

1. אורות בחשיכה
רות, מרים: מא', 1984, ע' 57 - 59.

70. שלום

1. שלום זה דבר טוב
שמאס, אנטון: י', 1976, ע' 41 - 43. שעת סיפור

71. שעת סיפור

1. "שעת סיפור" - הסיפור והתגובות עליו
רגב, מנחם: נה', 1988, ע' 15 - 22.

- חוכב, לאה: לג', 1982, ע' 9 - 18.
6. הערכים החינוכיים בשירה המודרנית
לילדים
ברגסון, גרשון: לד', 1982, ע' 3.
7. אספקטים לשוניים בשירת הילדים
אגמון - פרוכטמן, מאיה: לד', 1982, ע' 16 - 20.
8. על הדובר והנמען בשירת - הילדים
ודרכי עיצובם הלשוני בשירים
ברוך מירי ומאיה פרוכטמן: כט', 1981, ע' 3 - 10.
9. שירים לילדים ושל ילדים
ברגסון, גרשון: כט', 1981, ע' 17 - 20.
10. אופנה (?) של שירים (?)
ברזילי, אמירה: כט', 1981, ע' 21 - 28.
11. על כמה משיטות ההכון הדידקטי
בשירי הילדים
הראל, שלמה: לא', 1982, ע' 9 - 19.
12. "לכל שיר יש שם"
אופק, אוריאל: לב', 1982, ע' 16 - 19.
13. עיון נוסף על הקשר בין חרוז ומשמעות
ברוך, מירי: כה', 1980, ע' 10 - 14.
14. מסביב לנקודות - עיון בשיר הילדים
בגישה תחבירית
אגמון - פרוכטמן, מאיה: כו', 1981, ע' 4 - 8.
15. דרכי הדיבר בשירת הילדים לגיל הרך
ברוך, מירי: כו' - כז', 1981, ע' 9 - 13.
16. הפיל האדום שבגראד - עיונים בתפקידו
של שם - התואר בשירת הילדים
אגמון - פרוכטמן, מאיה: כח', 1981, ע' 3 - 10.
17. הנוף בשירה התאורית ובשירה הלירית
לילדים
ברוך, מירי: כג', 1980, ע' 12 - 16.

5. מן הקלאסיקה הרוסית לילדים (טולסטוי וגורקי - לקורא הצעיר)
- טרסי - גיא, אסתר: כח', 1981, ע' 33 - 38.
6. על תרגום אחד - הערות לתרגומו של אהרן אמיר את "מספורי שקספיר" ברזילי, אמירה: כח', 1981, ע' 39 - 40.
7. הערות אחדות על לשון התרגום בספרי ילדים
- זהבי, אלכס: כג', 1980, ע' 17 - 19.
8. מוטל בן פסי החזן והמלך מתיא הראשון בתרגום חדש
- ברגסון, גרשון: כג', 1980, ע' 20 - 26.
9. מי מפחד מספרות קלאסית לבני הנעורים?
- חמיר, עדה: כג', 1980, ע' 27 - 29.
10. מלאכת התרגום - יצירה מחדש
- גר - פינסקר, צפריה: כג', 1980, ע' 30 - 32.
11. ספרי ילדים עבריים מתורגמים ללועזית אופק, אוריאל: כג', 1980, ע' 33.
12. "המלחמה לאש" - רומאן לבני הנעורים בתרגום נתן אלתרמן
- שמיר, זיוה: יט' - כ', 1979, ע' 109 - 113.
13. אגדות אנדרסן בלבושן העברי
- אופק, אוריאל: ה', 1975, ע' 18 - 24.
14. סיור בממלכת התרגום
- אופק, אוריאל: ד', 1975, ע' 27 - 37.

הערה:

ראה גם במדור "במבט ראשון" סקירות והערכות על ספרים, המדור מופיע בכל החוברות.
על הנושא "דמויות" ראה במפתח חוברת סד' 1990.

2. מספר מעשיות מקצועי רזינה שולמית ושלמה אבס: מב' - מג', 1985, ע' 72 - 73.

72. שירי משחק

1. שירי משחק
- גפן - דותן, רות: יו', 1978, ע' 34 - 35.
2. שירי משחק לילדים
- חובב, לאה: נה', 1988, ע' 4 - 14.

73. תחילת שנת הלימודים

(ביה"ס)

1. ראש השנה ללימודים
- רגב, מנחם: נו', 1988, ע' 5 - 8.
2. ארבעים שנה לחוק חינוך חובה
- טרסי, אסתר: נח', 1989, ע' 13 - 15.

74. תרגומים (ספרות

ילדים עולמית)

1. יש עתיד לספרות העבר (תרגום חדש לספרות הקלאסית לנוער)
- חמיר, עדה: סב', 1989, ע' 33 - 35.
2. שני תרגומים לספר אחד (על הכד העתיק מאת א.ל. שטראוס בתרגומו השני של דן פגיס)
- רגב, מנחם: מט', 1986, ע' 28 - 33.
3. על שתי יצירות מיוחדות (תרגומי דוד פרישמן לסיפורי אנדרסן)
- רגב, מנחם: מב' - מג', 1985, ע' 43 - 46.
4. ביאליק כמתרגם סיפורי ילדים
- אופק, אוריאל: לו', 1983, ע' 27 - 32.

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

October 1995, Vol XXII No. 1(85)

ISSN 0334-276X

editor G. BERGSON

Deborah Haneviah Str.

Lev-Ram Bldg.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

STUDY AND RESEARCH

- Jerusalem of Gold - Dr. Talya Horwitz..... 1
Enriching the Human World - Menachem Regev 6

METHODOLGY

- Education for Patience & Tolerance - Ruth Wolff..... 14

CONFERENCE ON HUMOR IN CHILDREN'S LITERATURE THAT TOOK PLACE ON JULY 2, 1995.
WE PRESENT SEVERAL OF THE LECTURES THAT WERE GIVEN AT THE CONFERENCES

- "Little Jonathan" - Folkpoem for Children - Dr. Selina Mashiach 20
Is it Possible to teach Humor? Herzlia Raz..... 27

REVIEW

- Review of the Text "Metarim" - Rivka Magen..... 32
At First Glance - G. Bergson 35
From the Bookshelf 43
Cumulative Index of the Subjects of Articles (1-80) - Rnana Green Shukron... 52

Contents in Hebrew

התוכן

עיון ומחקר

- 1 . . . . . ירושלים של זהב - ד"ר טליה הורביץ
6 . . . . . להעשיר את העולם האנושי - מנחם רגב

מתודה

- 14 . . . . . חינוך לסובלנות וסבלנות - רות וולף

הכנס השנתי שהוקדש לנושא "הומור בספרות ילדים" והתקיים ב 2/7/95
אנו מביאים חלק מן ההרצאות שהושמעו בכנס:

- 20 . . . . . יהונתן הקטן, שיר עממי לילדים - ד"ר סלינה משיח
27 . . . . . האם אפשר לחנך להומור? - הרצליה רז

ביקורת

- 32 . . . . . מסע ספרותי לארץ "המיתרים" - רבקה מגן
35 . . . . . ממבט ראשון - ג. ברגסון
43 . . . . . ממדף הספרים
52 . . . . . מפתח המאמרים לחוברות א' - פ' - רננה גרין-שוקרון

המשתתפים בחוברת

גישון ברגסון - חוקר ספרות ילדים ונוער, משרד החינוך והתרבות. רננה גרין-שוקרון -
מכללת ילין. ד"ר טליה הורביץ - חוקרת, מרצה לספרות ילדים, מכללת "שאננ" חגפה רות
וולף - מרצה, אוניברסיטת בר-אילן, סמינר הקיבוצים. רבקה מגן - סופרת
- חוקרת, מרצה, מכללה ע"ש ילין. מנחם רגב - חוקר, מרצה. הרצליה
מרצה בספרות ילדים.

ספרית

המכללה לחינוך
ע"ש רות ילין

ירושלים